

Jan Erik Henriksen og Ida Hydle

Samisk kommunikasjon og konflikthåndtering



FAGBOKFORLAGET

Boken ble første gang utgitt i 2024 på Vigmostad & Bjørke AS.
© Jan Erik Henriksen og Ida Hydle 2024.

Dette verket, tilgjengelig fra <https://oa.fagbokforlaget.no>, omfattes av åndsverksloven og er lisensiert under følgende Creative Commons-lisens: Creative Commons Navngivelse 4.0 Internasjonal (CC BY 4.0).

Denne lisensen gir tillatelse til å kopiere, distribuere eller spre materialet i hvilket som helst medium eller format, og til å remikse, endre eller bygge videre på materialet til et hvilket som helst formål, inkludert kommersielle. Disse frihetene gis på følgende vilkår: Du må oppgi korrekt kreditering, oppgi en lenke til lisensen, og indikere om endringer er blitt gjort. Du kan gjøre dette på enhver rimelig måte, men uten at det kan forstås slik at lisensgiver bifaller deg eller din bruk av materialet. Du kan ikke gjøre bruk av juridiske betingelser eller teknologiske tiltak som lovmessig hindrer andre i å gjøre noe som lisensen tillater.

For å se en kopi av denne lisensen, besøk <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.no>

Lisensen gir deg ikke nødvendigvis alle de tillatelser som er nødvendig for din tiltenkte bruk. For eksempel kan andre rettigheter, som reklame-, personvern-, eller ideelle rettigheter, sette begrensninger på hvordan du kan bruke materialet.

Denne boken har mottatt støtte fra Reindriftens utviklingsfond (RUF).

Boken er fagfellevurdert i henhold til Universitets- og høyskolerådets retningslinjer for vitenskapelig publisering.

ISBN trykt utgave: 978-82-450-5230-5
ISBN elektronisk utgave: 978-82-450-4947-3
DOI: <https://doi.org/10.55669/oa4508>

Spørsmål om denne utgivelsen kan rettes til:
e-post: fagbokforlaget@fagbokforlaget.no
www.fagbokforlaget.no

Omslagsdesign ved forlaget
Sats ved forlaget

Vigmostad & Bjørke AS er Miljøfyrtårn-sertifisert,
og bøkene er produsert i miljøsertifiserte trykkerier.



Miljøfyrtårn[®]

Forord

I denne boka går vi nærmere inn på det som den svenske diplomaten Lars Nordberg beskrev som «ömsesidigt fördelaktiga förbindelser». I 2005 meklet han mellom norske og svenske myndigheter om en ny grenseavtale slik at reinsdyrflokkene kunne fortsette å krysse grensen ved flytting mellom sommer- og vinterbeitene. Slike forbindelser er avgjørende for å håndtere konflikter og få til gode forsoningsprosesser. Men forbindelsene, det vil si møter, ordbruk, tekster, gjensidige relasjoner mellom folk, håndtering og forståelse av språk og følelsesuttrykk er på ingen måte gitt. For hvordan oppfattes og kommuniseres konflikter i ulike kulturelle kontekster – for eksempel den samiske og den majoritetsnorske? Hva slags eksempler på konflikthåndtering, mekling og forsoningsprosesser finnes i dagens samfunn og hva kan vi lære av dem?

Vår tilnærming tar utgangspunkt i begrepet «two-eyed seeing», introdusert av Mi'kmaw-elderen Albert Marshall. Han forklarer dette som evnen til å «se fra ett øye med styrken til urfolks måter å vite på, og å se fra det andre øyet med styrken til vestlige måter å vite på, og å bruke begge disse øynene sammen». Dette har vi søkt å praktisere i vår forskning om samisk kommunikasjon og konflikthåndtering. For å anlegge et slikt fokus har vi erfart at «two-eyed seeing», dobbeltlytting, refleksjon og åpne dialoger er perspektiver i samskappingsprosesser som kan inkludere både vitenskapelig kunnskap og urfolkskunnskap.

Vi har tatt utgangspunkt i samisk-norske konfliktområder som ofte kommer til syne i mediene og i praksisfeltene, som i barnevernet, familieverket, kyst- og elvefiske og reindriften. Reindrift har alltid hatt stor betydning for det samiske urfolket – både språklig, økonomisk, økologisk, kulturelt, sosialt og symbolsk. Reindrift, fiske og samisk utmarkshøsting representerer en tradisjonell samisk bærekraftig *birget* (klare seg) kultur, men er sterkt truet av det moderne samfunnets fokus på utvikling og vekst. Våre erfaringer er at urfolkskunnskap også må anerkjennes og tas i bruk for en bærekraftig utvikling av det moderne samfunnet. Konflikter, trusler, vold og annen maktmisbruk er ødeleggende for samskaping og bærekraft. Derfor er det viktig å få frem og

ta i bruk erfaringene som presenteres i denne boka. Et velegnet utenomrettslig meklingsystem er nødvendig for å få partene til å bli enige, eller i det minste å bli enige om hvordan de skal være uenige, med mål om å leve fredelig sammen.

En stor takk til reineiere, myndigheter, forskere og andre som har delt sine erfaringer med oss i dette arbeidet. En takk til Norges Forskningsråd for finansiering av forprosjektet som viste oss stien. Og en takk til Reindriftens Utviklingsfond og Universitetet i Tromsø (UiT) som lot oss følge denne stien. En spesiell takk til tidligere tingrettsdommer Knut Petterson som har vandret med oss i flere etapper, tolket lovtekster og analysert dommer. Og en stor takk til fagfellen og Fagbokforlagets redaksjon for konstruktiv bearbeiding av manus. Stier i samiske landskap har ikke en begynnelse eller slutt – de deles opp i kryssende stier. Noen strekninger er mer synlige enn andre. Stiene er et uttrykk for menneskets kontakt med og kunnskap om klima, dyr og natur og naturformasjoner, slik det kommer til uttrykk i språk og måter å kommunisere på. De samiske kommunikasjonsformene viser veien til bærekraftige livsformer.

Innhold

Kapittel 1	
Innledning	9
Kapittel 2	
Metoder, data, analytiske redskaper og etiske retningslinjer	25
Kapittel 3	
Prosjektets faglige forankring: samisk kommunikasjon og konflikthåndtering	37
Kapittel 4	
Eksisterende institusjoner og forordninger for mekling og konflikthåndtering	53
Kapittel 5	
En samisk kommunikasjonsmodell	83
Kapittel 6	
Om konflikter i reindriften	109
Kapittel 7	
Meklingserfaringer fra reindriftskonflikter	135
Kapittel 8	
Noen konklusjoner	155
Referanser	171
Om forfatterne	181

Kapittel 1

Innledning

1.1 Utgangspunkt

Långt bak i historien såg det ganska bra ut. Samernas första kontakter med nordborna skedde under gynnsamma förhållanden, bland annat genom att man utvecklade ömsesidigt fördelaktiga handelsförbindelser. Fram till 1750 fanns inga riksgränser i norra Skandinavien och på Kolahalvön. Samerna strövade fritt med sina renhjordar i hela området och levde i relativt välstånd. (Udtja-Lasse, 2007, s. 15)

I denne boka går vi nærmere inn på det som den svenske diplomaten Lars Nordberg (med det samiske navnet Udtja-Lasse) beskrev som «ömsesidigt fördelaktiga förbindelser». Slike gjensidige fordelaktige forbindelser (vår oversettelse) er avgjørende for å håndtere konflikter og få til gode forsoningsprosesser. Men forbindelsene, det vil si møter, ordbruk, tekster, gjensidige relasjoner mellom folk, håndtering og forståelse av språk og følelsesuttrykk er på ingen måte gitt. Hvilke verdier påvirker vår tenkemåte og vår kommunikasjon? All kommunikasjon har potensiale for uenighet. Hvordan forholder vi oss til uenighet? Og hvorfor utvikler uenighet seg til konflikter? For hva er en konflikt? Og hvordan oppfattes og kommuniseres konflikter i ulike kulturelle kontekster – for eksempel den samiske og den majoritetsnorske?

Hva slags eksempler på konflikthåndtering, mekling og forsoningsprosesser finnes i dagens samfunn, og hva kan vi lære av dem?

Vår tilnærming tar utgangspunkt i «two-eyed seeing»-perspektivet. Mi'kmaw elder Albert Marshall som introduserte «two eyed seeing perspective», forklarer begrepet «å se fra ett øye med styrken til urfolks måter å vite på, og å se fra det andre øyet med styrken til vestlige måter å vite på, og å bruke begge disse øynene sammen» (Bartlett et al., 2012, s. 335; Peltier, 2018). Hvordan kan dette transformeres til praksis? Filosofen Jacob Meløe introduserte begrepene «det ukyndige, det kyndige og det døde blikk» (Meløe, 1979; Saus, 1997). Hans påstand var at utdanning kyndiggjør vårt blikk. Men det er en fare for at vi i utøvelsen av vår praksis kan innta det døde blikket der vi som eksperter tror at vi vet, og derfor slutter å stille spørsmål ut fra en ikke-vitende posisjon (Anderson & Goolishian, 1991). Meløe mener at det er bedre å ha et «ukyndig blikk» som betyr at utøveren er nysgjerrig og fortsatt stiller spørsmål. Men praksis handler også om lytting, og fra narrative perspektiver bringer vi inn Whites begrep «double-listening» (White, 2006): Med det ene øret lytter du til en persons historie. Med «det andre øret» (brukt som en metafor for refleksjon over det du hører med begge ørene samtidig), prøver du å «lytte» til de unike fortellingene som skiller seg fra den dominerende problemfortellingen. På den måten kan vi også fange opp mulige spor etter løsninger på for eksempel spørsmål eller problemer. I de samiske områdene var det helse- og sosialarbeidere som introduserte refleksjonsbasert behandling og forskning (Andersen, 2005; Fugelli, 1975; Kjellberg, 2001; Seikkula & Eliassen, 2006). Seikkula konkluderer med at reflekterende tilnærming handler om å sette ord på erfaringer som ennå ikke er ordsatt. For å få dette helhetlige fokuset i forskningen har vi erfart at «two-eyed seeing», dobbeltlytting, refleksjon og åpne dialoger er perspektiver i samskapingsprosesser som kan inkludere både vitenskapelig kunnskap og urfolkskunnskap.

1.2 Bakgrunn og tidligere prosjekter

I denne boka praktiserer vi, det vil si Henriksen og Hydle, dette dobbelte synsettet. Henriksen er en samisktalende sosialarbeider og forsker med god

kunnskap og flere publikasjoner om samiske samfunn, inkludert reindrift (Henriksen, 2004b, 2007, 2009, 2013). Hydle har doktorgrad i medisin og sosialantropologi, er utdannet mekler og har gjennomført og skrevet bøker og artikler om mekling og konflikthåndtering (Hydle, 2013; Hydle & Bredal, 2011; Hydle & Hasund, 2004; Hydle et al., 2005; Melin-Olsen, 2019). Vi har kombinert vitenskapelig/vestlig meklingsteori og urfolksmetodologi, og vi har i fellesskap publisert en artikkel om manglende konflikthåndteringskunnskap i samiske områder (Henriksen & Hydle, 2016) samt rapporten om konflikter i reindriften (Henriksen & Hydle, 2018) som er utgangspunkt for denne boka. Vi har senere, sammen med Kramvig, redigert en internasjonal artikkelsamling om dekolonialiseringsperspektiver og gjenoppretting innen utdanning og helse og sosialfaglig arbeid (Henriksen et al., 2019b).

Vi har samlet erfaringer fra egen forskning og praksiser, både fra Sápmi og fra majoritetsbefolkningen i Norge. Og vi har utviklet en samisk kommunikasjonsmodell som er sentral i analysen vår. I tillegg beskriver vi teorier og praksiser fra andre land og ulike samfunnssektorer.

1.3 Erfaring med konflikthåndtering

Når det gjelder meklingsregler og -instanser har vi i Norge et eget frivillig meklingsinstitutt gjennom konfliktrådene. De har som oppgave å mekle både i sivile og strafferettslige saker (Hydle, 2004). Konfliktrådene er også et tilbud til den samiske/reindriftssamiske befolkningen. Problemet er at det er få fra samiske samfunn som henvender seg til konfliktrådet.

Vi har også gjennomgått andre eksisterende meklingsinstanser som berører den samiske befolkningen. Det gjelder familievernet og særlig Indre Finnmark familievernkontor som har et nasjonalt samisk fokus. Også politiet generelt og reinpolitiet spesielt har gjennom problemorientert politiarbeid (POP) et ansvar for å forebygge konflikter og kriminalitet. Både forliksrådene og jordskifteretten behandler reindriftsrelaterte og derfor samiske konfliktområder. Også domstolene skal vurdere og tilby rettsmekling i saker som kommer til domstolene. I Finnmark har også Finnmarkskommisjonen gjennom finnmarksloven § 35 en meklingsbestemmelse.

Et vesentlig grunnlag for denne boka er våre erfaringer med konflikt-håndtering i reindriften. Reindrift har fortsatt stor innflytelse på samisk urfolksidentitet og kultur, økonomisk, økologisk, språklig, kulturelt sosialt og symbolsk. Både samer og ikke-samer håper at disse verdiene kan vedlikeholdes og fortsettes i fremtiden. I motsetning til landbruket der tusenvis av gårdsbruk er nedlagt, er reindrift som en samisk livsform svært resistent og levedyktig, til tross for sterkt ytre press (Henriksen, 2008; Henriksen & Hydle, 2021). Dette ser man tydelig i samisk forskning, litteratur, film og teater. Den sentrale rollen som reinsdyr spiller i samisk liv og kultur, bidrar til dagens politiske kamper for samiske rettigheter til reindrift.

De eldste skriftlige kildene om samer er trolig nedskrevet av den romerske historikeren Tacitus om lag 98 fvt. Mer kjent er den nordnorske høvdingen Ottars fortellinger om kong Alfred på slutten av 800-tallet. Ottar skrev at han selv hadde 600 tamme reinsdyr, inkludert seks dyr som var svært verdifulle for samer fordi de ble brukt på jakt for å tiltrekke seg ville reinsdyr. I tillegg finnes det senere beskrivelser om samer som brukte tamrein til transport av folk, og som både pakkedyr og melkedyr¹.

Reindriften har etter Ottars tid vært gjenstand for en rekke ulike lovgivninger og styringsregler. Ikke minst har de ulike nasjonalstatsgrensene i Sápmi påvirket og endret samisk reindrift, særlig etter 1751. Det året ble grensen mellom Danmark-Norge og Sverige (med Finland) trukket. Som et tillegg til grensetraktaten, fikk man lappekedisillen som omhandlet flere sider ved den grenseoverskridende norsk-svenske reindriften. Går vi til dagens lovgivning med utgangspunkt i vårt anliggende, nemlig konflikter, har dagens reindriftslov av 2007 en egen § 73 om gjennomføring av mekling i konfliktsituasjoner. Her var det antydning at regjeringen skulle gi nærmere regler om gjennomføring av mekling. Disse ble først utarbeidet som retningslinjer i 2019 (Regjeringen, 2019), og fra Landbruks- og matdepartementet (LMD) forklares den lange ventetiden med at de først ville erfare hvordan meklingsbestemmelsen i seg selv fungerte. De innrømmer dog at bestemmelsen i nokså beskjeden grad har vært brukt (Regjeringen, 2019, s. 26).

Konfliktene i reindriften har økt betydelig etter at 2007-loven trådte i kraft. Fremtredende personer på feltet, som professor Kjersti Strøm Bull,

1 Artikkel om reindrift skrevet av Ravna, Ø., Benjaminsen, T. A. og Jernsletten, K.

som ledet lovutvalget (Landbruksdepartementet, 2001), hevdet at det trengtes et kunnskapsgrunnlag for å utvikle et konflikthåndteringssystem for samisk reindrift. Strøm Bull var innledningsvis samtalepartner da vi utførte Soabahallan-prosjektet der målet var å utvikle kunnskap for å gi et erfarings- og kunnskapsbasert innspill til reindrifftsmyndighetene og Norske Reindrifftsamers Landsforbund (NRL) og bidra til at det utarbeides en forskrift til § 73 i reindrifftsloven (Henriksen & Hydle, 2018). Den 12.02.2020 fastsatte Landbruks- og matdepartementet (LMD) retningslinjer for mekling. Mange av konfliktenes handler om beiterettigheter der også jordskifteretten brukes til å mekle og dømme i reindrifftskonflikter. Som et resultat av reindrifftsavtalen 2022/2023, fikk Landbruksdirektoratet i juni 2022 i oppdrag å gjennomføre en bred vurdering/utredning av meklingsordningen. Vi bidro i denne prosessen (Landbruksdirektoratet, 2023). Våren 2023 bestemte regjeringen at Landbruks- og matdepartementet skal organisere en helhetlig revisjon av 2007 reindrifftsloven. Departementet tar sikte på å oversende proposisjonen med endringsforslag til Stortinget våren 2025. Vi håper at vår forskning og denne boka vil være viktige innspill til revisjonen av reindrifftsloven.

Vi har analysert konfliktrådene og deres metodebruk (Hasund & Hydle, 2007; Hydle & Hasund, 2004) samt deres erfaringer med mekling i konflikter med samiske/reindrifftssamiske parter. Da så vi innovative muligheter for å utvikle ny kunnskap. Kan reindrifften lære seg konflikthåndtering, mens konfliktrådene får utviklet sine metoder for å ivareta det samiske? Kunne vi bidra til en gjensidig vinn-vinn-situasjon ved å bringe partene sammen? Kan en slik studie bidra til å øke bruken av meklingsparagrafen i reindrifftsloven, og kanskje også bidra til at det iverksettes et arbeid med å utarbeide forskrifter til paragrafen? Spørsmålet var om den dialogbaserte møtemetoden som blant annet konfliktrådene praktiserer, kan bidra til god problem- og konflikthåndtering og samtidig ny kunnskap om samhandling innen reindrifften. Spørsmålet gjelder alle de områder der det oppstår konflikter. Eller kan inspirasjon og løsninger finnes i annen meklingspraksis?

Vårt prosjektgrunnlag for denne boka bygger på flere delprosjekter.

- Vi søkte og fikk forprosjektmidler fra Norges forskningsråd i 2014 til prosjektet *Gjenopprettende praksis som metode for konflikthåndtering i nordsamiske områder*. Prosjektperioden var 01.01.2014–31.05.2015, og målet med forprosjektet var å samle fagfolk og brukere med erfa-

ring fra konflikt og konfliktløsning for å utvikle meklingsmodeller tilpasset befolkningssammensetningen i nordsamisk boområde. Vi opprettet en arbeidsgruppe med representanter fra offentlige instanser og sentrale brukergrupper som representerer ulike perspektiv på konfliktlinjer og løsningsmuligheter for konflikter i Finnmark. I forprosjektet ønsket vi å åpne for dialog mellom de ulike deltakerne om konfliktlinjer og -erfaringer samt å tilpasse og utprøve ulike sirkelmetoder for meklingsbasert konfliktløsning med sikte på å tilpasse disse til deltakernes erfaringer. Til to samlinger inviterte vi instanser og brukerrepresentanter som vi antok hadde erfaringer med meklings og konflikthåndtering i nordsamiske områder. Diskusjonene ble organisert som sirkelsamtaler der alle kom til orde på en demokratisk måte. Hensikten var å dele erfaringene om konflikter og konflikthåndtering i nordsamiske områder samt en gjennomgang av eksisterende kunnskap om emnet. Sirkelsamtalene bidro med svært mange innspill og utfordringer knyttet til konflikthåndtering og meklings innen barne- og familievernet, konfliktrådene og reindriften. Forprosjektet resulterte i publikasjonen *Participatory handling of conflicts in Sámi areas* (Henriksen & Hydle, 2016).

- Praksisfeltet i de nordsamiske kommunene var på denne tiden svært belastet med saksbehandling og deltagelse i andre forskningsprosjekter. Samtidig så vi nødvendigheten av å innskrenke tematikken av hensyn til prosjektgjennomføringen. Vi valgte å avgrense prosjektet til gjenopprettende praksis innen reindriften. Prosjektet ble finansiert av Reindriften Utviklingsfond (RUF). Hovedmålet med prosjektet er å utvikle kunnskap for å gi faglige innspill til reindriftsmyndighetenes og NRL, og bidra til at det igangsettes arbeid med å utarbeide en forskrift til reindriftsloven § 73. Soabahallan prosjektet hadde flere delmål, blant annet å innhente tradisjonskunnskap om begrepet «soabahallan» ved å gjennomgå studier av skriftlig historisk litteratur/ fortellinger/ ordtak som omhandler begrepet «soabahallan», samt å snakke med eldre reindriftsamer/samer om deres forståelse av begrepet. Vi ønsket også å snakke med ansatte på reindriftskontorene om deres meklingserfaringer. Målet var også å hente inn erfaringer som de to konfliktrådskontorene i Finnmark har om reindriftsrelaterte konflikter og

meklinger, det vil si omfang, typer konflikter, metodebruk og resultat. Vi tok også sikte på å gjøre én eller flere dybestudier av vellykkede meklinger i konfliktrådssaker der reindrifsfamilier var involvert. Ved å snakke med konfliktrådsledere, meklere samt partene som var involvert i konfliktene, håpet vi å få dypere, lokal kunnskap. I vår rapport til Landbruksdirektoratet (Henriksen & Hydle, 2018) har vi, sammen med tidligere dommer i Indre Finnmarks tingrett, Knut Petterson, gjennomgått 29 dommer i reindriftsrelaterte rettssaker i Nord-Troms og Finnmark fra 2007 til vinteren 2018. I gjennomgangen av sakene om beiteområder ser vi at slike rettssaker ofte blir langvarige og går både i tingrett og lagmannsrett, gjerne også med anke til Høyesterett. Konfliktene kan dermed bli mer sementert, langvarige og ikke minst svært ressurskrevende. Omkostningene for tapende part kan bli svært høye. I én av disse rettssakene om et beiteområde, måtte tapende part dekke sakskostnader på om lag åtte millioner kroner. Noen av konfliktene kan også eskalere til et høyere konfliktnivå med bruk av trusler og vold. I Soabahallan-rapporten som mye av manuset til denne boka bygger på, er det også flere forslag til tiltak. Forskningen om reindriftskonflikter har dessuten resultert i to internasjonale publikasjoner om hvordan statlig styring av reindriften bidrar til konflikter (Hydle & Henriksen, 2022). Til tross for ytre press og eksterne beskyldninger om å hindre samfunnsutviklingen, har reindriften stor motstandskraft og sterke ønsker om å fortsette med reindrift (Henriksen & Hydle, 2021).

- På bakgrunn av arbeidet med og formidling av forskningsfunn, ble vi våren 2020 engasjert som meklere i en omfattende og komplisert reindriftskonflikt. Fylkesmannen (nå Statsforvalteren) i XX (uten navn av personvern hensyn) viste til at det er pågående uenigheter og konflikter internt i XX *siida* som har bidratt til utfordrende driftsforhold over lengre tid. Fylkesmannen skriver at av hensyn til både reineiere og dyr, er det viktig at reinbeitedistriktet er operativt, og at reinei-erne kan kommunisere og samarbeide om den praktiske reindriften. Fylkesmannen ønsker derfor å igangsette en meklingsprosess etter Reindriftsloven § 73 i distriktet. Meklingen skal tilrettelegge og bidra til best mulig dialog mellom partene for løsninger som kan aksepteres, og som samsvarer i størst mulig grad med partenes interesser og

behov. Etter reindrifftsloven § 73 andre ledd, har partene plikt til å møte til mekling, men Fylkesmannen ser helst at partene signaliserer vilje til å delta konstruktivt i meklingen. I to år jobbet vi med saken. Vi hadde befaring i distriktet og hadde fortløpende samtaler og møter med de enkelte reineierne og de to partene som sto mot hverandre. Vi fikk tilsendt bilder, vedtak, domsslutninger, avisoppslag, rapporter og annen dokumentasjon fra distriktet og fra enkelte reieiere. Vi hadde også fortløpende møter med oppdragsgiver. Dessverre klarte vi ikke å få partene til å komme til enighet. Erfaringene fra denne meklingen er formidlet i rapporten *Mekling i reindrifften*, som er en dybdeanalyse av noen meklings erfaringer i forbindelse med Landbruksdirektoratets utredning om mekling som instrument for å løse konflikter i reindriffts-næringen (Henriksen, 2022).

- Sommeren og høsten 2022 ble vi involvert i Landbruksdirektoratets arbeid med å utarbeide en rapport om erfaringer med bruk av meklingsparagrafen i reindrifftsloven. Avtalepartene staten og Norske Reindrifftsamers Landsforbund (NRL) viste til at meklingsbestem-melsen i reindrifftsloven § 73 i liten grad er benyttet, og de ønsker derfor å legge til rette for at reindrifften skal kunne bruke mekling som et instrument. Men dette instrumentet må utvikles og forbedres for å kunne fungere etter sin hensikt. Landbruksdirektoratet ble bedt om å lage en utredning der det skulle gjøres en gjennomgang og oppsummering av tidligere forslag og utredninger om mekling i reindrifften. De skulle foreta en kartlegging av eksisterende insti-tusjoner og aktører som har oppgaver knyttet til konflikthåndtering i reindrifften, og av hvordan reindrifftsloven § 73 og gitte retningslinjer blir benyttet ved mekling. I mandatet blir de også bedt om å vur-dere behovet for bruk av mekling i reindrifften, herunder når mekling etter reindrifftsloven § 73 skal gjennomføres (Henriksen, 2022). Vi brukte erfaringene om mekling både fra Soabahallan-prosjektet, og fra våre egne erfaringer fra meklingsforsøket i XX fylke. I rapporten har vi også kommet med merknader til meklingsparagrafen i det Sameting-oppnevnte reindrifftslovutvalgets forslag til ny reindrifftslov (Reindrifftslovutvalg, 2022). Landbruksdirektoratet oversendte sin rap-port (Landbruksdirektoratet, 2023) til partene 15.01.2023.

I konflikthåndtering og forsoningsarbeid er målet å komme frem til enighet på en eller annen måte. Enighet fordrer et kommunikasjonssystem der partene snakker sammen eller blir enige om å kommunisere på en annen måte uten at de snakker direkte sammen, men har en mellomperson som formidler behov og målsettinger mellom partene. Vi velger å bruke begrepet «*soabahallat*» om dette systemet. Nielsen (1979) skriver i sin ordbok at *soappat* handler om å få ting til å passe sammen, bli enige eller forlikt. I denne boka har vi innhentet data om slik tradisjonskunnskap og systematisert dette gjennom en samisk kommunikasjonsmodell. Denne består av fem overlappende sirkler om *árvostallat* (vurdere), *birgehallat* (klare seg med andre), *gulahallat* (høre med andre), *ságastallat* (snakke med andre) og *soabadallat* (komme frem til intern enighet). I boka søker vi å kombinere denne tradisjonskunnskapen med meklingsteori for å gi innhold til den sjette sirkelen, *soabahallat*, der konflikthåndteringen krever en ekstern mekler. Den samiske tradisjonskunnskapen har lite om bruk av ekstern mekler, *soabahallat* – sannsynligvis fordi man har flere strategier og metoder for den interne meklingen, *soabadallat*, jf. kapittel 5 i boka. Dette gjelder kollektive enheter som hushold og slektskap, men også det Henriksen (1999) omtaler som geografisk slektskap (nabolag) og reinbeitedistriktet (i dag *siida*) som næringsmessig slektskap.

I de fleste reindriftssaker blir *siidaen* (et kollektiv av reineiere) internt forlikt gjennom en *soabadallan*-prosess som Sara (2013) omtaler som *siida*-samtaler. Slike samtaler ender gjerne i forslagsvise konklusjoner for på denne måten å anerkjenne den enkelte reineiers rett og plikt til å foreta egne valg. Det departmentsoppnevnte utvalget som utarbeidet forslag til økt selvstyre i reindriften (Landbruksdirektoratet, 2016), omtaler dette som «den uendelige samtalen». Den handler om hvordan man unngår konfrontasjoner, direkte spørsmål og flertallsvedtak som kan true konsensusen og den enkeltes rett til å bestemme over egen rein. (Landbruksdirektoratet, 2016). Hvorfor har vi vektlagt reindriften i vår tilnærming? Vi har i innledningen vist til at vi måtte avgrense forskningsfeltet om konflikter i samiske områder. Kategorien reindriftssame er forskningsmessig enklere å definere enn kategorien same. Vi har også vist til reindriftens historiske og symbolske betydning for bevaring av samisk språk og kultur (Henriksen & Hydle, 2021). Til Aftenposten Innsikt (Risberg, 2024, s. 39) uttaler professor Per Selle at:

Urfolkspolitikken er avhengig av å tydeliggjøre at urfolk er forskjellige fra andre folk. Hvis du ikke skiller samer fra andre, har du hverken juridisk eller politisk makt. Her er reindriften essensiell. Den sier noe om det historiske og territorielle nedslagsfeltet til samene.

I den følgende gjennomgangen av eksisterende kunnskap innen disse områdene, viser vi også til prosjekter og forskning om mekling og gjenopprettende praksis i samiske områder utover reindriften. Det finnes få studier om denne type praksis i samiske områder. Gjenopprettende praksis synes imidlertid mer utbredt i andre urfolksområder. I boka bygger vi også på denne internasjonale urfolkskunnskapen.

Soabahallan, mekling eller gjenopprettende praksis er et hovedtema. Slik praksis har som mål å gjenopprette relasjoner i konflikter mellom stridende parter, for eksempel de som er eller føler seg som ofre, eller gjerningspersoner og lokalmiljøet, på en måte som partene oppfatter som rettferdig (Braithwaite, 2002). Aktuelle metoder er ulike sirkelmodeller (peacemaking circles, talking circles) der man bruker sirkelen, det vil si at folk sitter i en sirkel uten noe bord) som utgangspunkt for å samle berørte for å forsøke å bli enige om en felles virkelighetsoppfatning og løsning.

1.4 Meklingsinstanser

Begrunnelsene for å starte opp vårt prosjekt, var å forsøke å finne svar på hvorfor det i samiske områder synes å være stor motstand mot ekstern innblanding, for eksempel i forsøket på å innføre familieråd som metode i barnevernet. Også den lokale motstanden mot avdekking av vold og overgrep i Tysfjord og Kautokeino (Henriksen, 2013) kan leses som motstand mot ekstern innblanding. En slik motstand kom også til uttrykk da forfatterne i 2015 inviterte barnevernet i de nordsamiske kommunene til et prosjekt for å prøve ut en modell der en ekstern tilrettelegger gjennomførte et møte mellom barnevernet og de private partene før kommunen oversendte saken til fylkesnemnda. Målet var å få partene til å snakke sammen, ikke nødvendigvis å forhindre at sakene ble sendt fylkesnemnda, men mer for å bidra til

økt gjensidig forståelse og kanskje få dem til å enes om hvordan de kan være uenige. Omsorgsovertakelsesaker er konfliktfylte. I små samiske kommuner skal ansatte i barnevernet og de private partene fortsette å bo og leve i samme lokalsamfunn. Med utgangspunkt i samenes sterke vektlegging på slektskap (Henriksen, 2004a, 2015), er det uventet stor motstand blant samene for å møte opp i stormøter og familieråd. Det er sannsynlig at begrepet familieråd i for stor grad henspiller på kjernefamilien og ikke fanger opp det utvidete samiske familiebegrepet. I tillegg er det også viktig med plass for mer rituelle innslag som bønn, joik, måltid eller lignende i samiske kollektive møteprosesser.

Indre Finnmark familievernkontor har utviklet et hefte som blant annet gjør fagfolk oppmerksomme på nødvendigheten av å ta hensyn til samenes og spesielt reindriftsamenes sterke tilknytning til naturen og de sesongbaserte jakt-, fiske- og høstingsaktivitetene (Familievernkontor, 2005). Tilsvarende erfaringer med å tilpasse samtaler og møter til sesongaktivitetene innen reindriften er også gjort av SANKS-forskere (Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus) i deres prosjekt om helsemessige og psykiske belastninger i reindriften (Møllersen et al., 2016). I en del samiske miljøer er det fortsatt slik at det må brukes mye tid på det forberedende arbeidet, slik at nødvendig tiltro til myndighetene kan etableres. Dette erfarte vi da vi selv ble involvert som meklere i en reindriftskonflikt etter at vi hadde levert vår forskningsrapport til Landbruksdirektoratet. I denne konflikten hadde Statsforvalteren og reineierne svært ulike oppfatninger, både av form, tid, deltakere og sted for konflikthåndtering.

En viktig faktor er å undersøke om partene virkelig ønsker å løse konflikten. Flere meklere og reineiere har erfart at dersom den ene parten tror at den andre vil «vinne», vil han/hun utebli fra en mekling. Men ut fra vår samiske kommunikasjonsmodell kan denne «tausheten» også forstås som at vedkommende trenger mer tid til å tenke gjennom saken før meklingsmøtet. Dessverre synes både reineiere og reindriftsmyndigheter å mangle forståelse for at meklingsmøter nettopp er arenaer for refleksjoner og forhandlinger. I boka beskriver vi en modell, «Skammens kompass», og ved hjelp av den kan vi finne andre forklaringer, for eksempel at skam kan møtes med unnvikelse. Vi har også erfart at meklingsprosessen, særlig ved indirekte mekling, kan være langvarig. Det kan gå flere måneder før man hører noe fra partene, for deretter å få mange telefoner og henvendelser på kort tid. Noen meklere

omtaler dette som sabotasje, men dersom man vurderer slike forsinkelser eller uteblivelser fra et samisk kunnskapsgrunnlag, kan det være andre forklaringer på dette. Også *geallamoivvi* (språkforvirring, misforståelser) kan være forklaringer på manglende deltagelse. Det må tas hensyn til at det i enkelte samiske miljøer fortsatt er slik at en for direkte rett-på-sak kommunikasjon kan misoppfattes. Direkte øyekontakt og muntlig kommunikasjon bør for eksempel skje mer forsiktig inntil tillit og tiltro etableres. Det medfører stor belastning å befinne seg på en arbeidsplass eller et lokalt område der folk er i konflikt med hverandre. Her blir det også snakket om stigma og belastning som følge av negative medieoppslag om konfliktene.

Under vårt forprosjekt kom det frem at konfliktrådet i Finnmark i 2014 gjennomførte en mekling i en konflikt mellom nære slektninger i en reindrifts*siida*. Konfliktrådet mener selv at meklingen var vellykket. Det er antydning at dette skyldes at konflikthåndteringen ble godt forberedt, og at mesteparten av meklingen var indirekte. Gode eksempler er svært viktige både for å utvikle kunnskap og som grunnlag for eventuell implementering av metodene, men også for å skape legitimitet for dette (Henriksen & Hydle, 2016).

Tematikken for et videre prosjekt ble etter hvert innsnevret til konfliktrådernes eventuelt manglende samiskkulturelle metodikk og reindriftslovens manglende forskrifter til meklingsparagrafen. Kunne det bli en gjensidig vinn-vinn-situasjon ved å bringe partene sammen? Kunne reindriften lære seg konflikthåndtering, mens konfliktrådene fikk utvikle sine metoder for å ivareta det samiske? Eller kunne konfliktrådene mekle i reindriftsrelaterte konflikter? Hovedproblemstillingen ble da om den dialogbaserte møtemetoden innen gjenopprettende rettsområdet kan bidra til god problem- og konflikthåndtering og ny kunnskap om samhandling innen reindriften. Den dialogbaserte møtemetoden innebærer et lærende fellesskap som inkluderer alle berørte parter, uavhengig av alder, kjønn og etnisk tilhørighet. Metoden er demokratisk og likeverdig, og alle stemmer høres. Møtene ledes av en eller flere kompetente og upartiske tilretteleggere som sørger for kunnskapsbasert deltagelse og dialog (Wenger et al., 2002).

Reindriftsloven av 2007 åpnet opp for økt selvstyre til reindriften. Dette har gitt en del utfordringer for konfliktløsning:

Endringene i reindriftsloven som ble vedtatt i 2007 innebar en stor endring for reindriften. Privatrettslige forhold ble lagt til næringen

og forvaltningen skulle ikke befatte seg med saker reindriftsutøvere imellom. Forvaltningen fikk ansvar for det offentligrettslige. Dette var på mange måter en speilvendning av ansvarsforholdene innen reindriften sammenliknet med 1978-loven. I reindriftsloven materialiserer dette seg ved at distriktsstyret får ansvar for å utarbeide bruksreglene i distriktet [...] det er først når arbeidet med bruksreglene ikke fører frem at forvaltningen har ansvar for å føre arbeidet videre. (Landbruksdirektoratet, 2016, s. 34)

Samtidig med målet om at reindriften gjennom egne organer selv må søke å løse utfordringer, synes imidlertid den gamle *lappefogd*-tenkningen å henge igjen. Reindriftssamene oppsøkte gjerne lappefogden med diverse spørsmål, også ved konflikter. Lappefogden fungerte som en mellomting mellom «oraklet i Delfi» og en «myndig farsfigur» med svar på alle spørsmål, svar som skulle respekteres av partene. Vi har ikke undersøkt hvorvidt lappefogdene utøvde mekling, men dette er vel det nærmeste man kommer et tradisjonelt «soabahallan»-system med lappefogden som mekler, dog uten å være ekstern og nøytral. En del reineiere hadde nok fortsatt et slikt syn på reindriftsagronomene inntil de forsvant som følge av endringer i reindriftsloven i 2014. Fagansvarlig hos Statsforvalteren har fått en liknende posisjon som lappefogdene, og dette viser seg å føre til mye kritikk mot og skepsis til forvaltningen. Og når reindriftssamene i tråd med 2007-loven blir møtt med svar om at dette er privatrettslige saker, skaper det frustrasjon. Dette kommer tydelig frem i våre data. Mange reineiere føler seg ikke imøtekommet i møter med reindriftsmyndighetene.

Siden et utenrettslig meklingsinstitutt for myndigheter og reineiere ikke finnes eller er uegnet, gjenstår det å bruke advokat og ta ut stevning. Det sies at man på svensk side er mer vant til å bruke rettsystemet for nettopp å avklare rettspraksis innen uklare områder av reindriften. På norsk side synes det å herske mer harmonitenkning der reineiere helst unngår å føre saker i rettsystemet. Stadige medieoppslag tyder på at også i Norge bringes flere slike saker for retten, både for å avklare rettspraksis og for å håndtere konflikter. Det er mye som taler for at det i utgangspunktet er bra å unngå at uenighet blir til konflikter som skal løses i retten (Christie, 1977; Foss, 2016). En dom vil normalt medføre at det er én part som taper og én part som vinner. En slik vinn–tap-situasjon løser i de fleste tilfeller ikke den underliggende konflikten. Selvsagt kan en rettsrunde mellom to nabo-*siidaer* bidra til å avklare tvisten.

Men den tapende part vil ikke nødvendigvis være fornøyd med utfallet, og konfliktene kan dermed fortsette og også utvides til kommende generasjoner. Det er heller ikke gitt at noen av partene vinner saken. På den annen side viser vår forskning at konflikter som omhandler beiterettigheter, er svært vanskelig å håndtere gjennom mekling. I et mediaoppslag om retten til land og vann i Karasjok-saken (Sætra, 2024) uttaler professor emeritus Geir Ulfstein ved Universitetet i Oslo at det er riktig at det er domstolene som bestemmer hvem som skal eie jord og grunn i Norge, inkludert Finnmark.

Manglende muligheter til å møtes for å bli enige, eller bli enige om hvordan man skal være uenig, bidrar til redusert tillit mellom myndigheter og folk i konflikt. Konflikter der samer er involvert, kommer ofte i media og bidrar til misforståelser og dårlig omdømme for de involverte, både myndigheter og det samiske minoritetssamfunnet. Konflikter og negative medieoppslag er også svært belastende og ressurskrevende for enkeltmedlemmer, *siidaer* og reindriften spesielt, men også for hele det samiske samfunnet.

1.5 Gangen i boka

Vårt bidrag til å redusere disse belastningene er blant annet denne boka som inneholder syv kapitler i tillegg til denne innledningen. I kapittel to gjør vi rede for metodebruk i vår egen forskning, bidragsyttere og mer om gjennomføring av prosjekter, for eksempel fokusgruppemøter gjennomført ved hjelp av *talking circles / peacemaking circles* (Harris et al., 2011; Janelle, 2003) og bruk av reflekterende posisjoner / reflekterende team (Anderson & Jensen, 2008; Anderson & Goolishian, 1991). Vi redegjør for hvem vi har hatt forskningssamtaler med og hvor, og hvordan vi har feltarbeidet og for øvrig samlet inn data. Vi har analysert *soabahallan*-begrepet ut fra litteratur, med grunnlag i intervjuer med samer og samiskspråklige fagfolk og lingvister. Vi har gjennomført innholdsanalyser av dommer og historiske dokumentutdrag, utredninger og lovforslag om reindrift, helsearbeid, barnevern og sosialt arbeid i urfolksområder.

I kapittel tre gjennomgår vi teorier om konflikthåndtering og mekling. Vi trekker inn urfolksrelatert tenkning om dette, om *the two eyed seeing*, og om

det som ofte benevnes som *restorative justice* eller på norsk: gjenopprettende praksis. Slike prosesser har vist å kunne forebygge kostbare rettsprosesser og psykososiale belastninger for de impliserte partene. Vi gir også leserne en introduksjon i den samiske kommunikasjonsmodellen. Vi redegjør også for *skammens kompass* da denne modellen bidrar til å forklare hvordan kolonisering kan bidra til skam og konflikter, og hvordan skammens kompass kan brukes til å forstå hvordan vi mennesker kan håndtere skam på tabuiserte og «skammelige» måter, slik som tilbaketrekking, unnvikelse, selvbebreidelse eller angrep på andre.

I kapittel fire gjennomgår vi de eksisterende institusjoner for mekling og konflikthåndtering som vi anser som relevante for vårt formål: jordskifteretten, rettsmekling, forliksrådet, familievernet og konfliktrådet, politiets og spesielt reinpolitets meklingsbestrebelse. Vi argumenterer for at det bør utvikles en egen meklingsinstans der tilretteleggerne bør både kunne samisk og være kulturkompetente på samisk reindrift.

I kapittel fem gjør vi rede for en samisk kommunikasjonsmodell som vi har utviklet.

Denne modellen bruker vi som et analytisk redskap når vi presenterer erfaringer og funn fra vår forskning. Dette vil kunne ha synergieffekter. For det første håper vi at denne boka kan bidra til kunnskap for å tilpasse konfliktrådenes, domstolenes og andre offentlige myndigheters meklingsformer til samisk kultur. Disse organene viser til at de har svært få meklingsaker i samiske områder. Dernest er det et ønske om at boka kan føre til økt gjensidig tillit mellom offentlige myndigheter og samiske samfunn samt bidra til økt bruk av «two eyed seeing perspektiver» i praksis og forskning. Og ikke minst også være et samisk kunnskapsgrunnlag i utdanningen av profesjoner som gjennom Nasjonale retningslinjer for helse- og sosialfagutdanningene (RETHOS) er pålagt å ha nasjonale emner om samisk språk, kultur og samfunnsliv.²

I kapittel seks søker vi å identifisere forhold i reindriften som synes konfliktfremmende. Vi har analysert og kategorisert alle de 29 reindriftsrelaterte rettssakene fra *Soabahallan*-rapporten på nytt. Dernest viser vi også til erfaringene fra representanter for reinbeiteområder og institusjoner som må

2 <https://www.nokut.no/utdanningskvalitet/prosjekter-i-nokut/evaluering-av-implementeringen-av-rethos/>

forholde seg til reindrifftsrelaterte konflikter. Vi har kategorisert konfliktene på følgende måte: konflikter om reinbeiteområder, beitetider, konflikter om reintall og reintallsreduksjoner, eksterne aktørers ønsker om og kompensasjon for bruk av beiteområder, ved ledige *siida*-andeler og tilflytting samt potensielle konflikter knyttet til umerkede kalver og uttak av *nisterein* (det vil si rein som slaktes til eget behov). Ved å ha kunnskap om konfliktpotensialet, kan det innby til større meklingsberedskap og slik forebygge at konfliktene havner i rettsalene uten at mekling har vært forsøkt.

I kapittel syv analyserer vi konfliktrådets og reindrifftsmyndighetenes erfaringer med mekling i reindriffts konflikter. Vi redegjør for hvordan vi som forskere ble involvert i en omfattende og kompleks konflikt. Konfliktlinjene gikk på kryss og tvers gjennom *siidaen*, og mellom *siidaen* og myndighetene. Dernest analyserer vi også en annen reindriffts konflikt der vi i to år var engasjert som meklere. Konflikten var i utgangspunktet en intern konflikt i et distrikt, men utviklet seg også til å bli en konflikt mellom den ene parten og reindrifftsmyndighetene. Begge sakene anser vi for å være illustrerende eksempler på mange konflikter generelt i norske reinbeiteområder. Avslutningsvis i kapittelet kommer vi med en del forslag som kan bidra til at flere reindriffts konflikter bringes inn for mekling.

Vi konkluderer i kapittel åtte med utgangspunkt i våre erfaringer med de muligheter og begrensninger som vi har sett og erfart i arbeidet. Spørsmålet er hvordan det kan tilrettelegges for mekling i praksis i en samisk kulturell og også materiell kontekst, enten man er i by eller på land eller i en travel reindrifftshverdag når man står i gjerdet, omgitt av reinsdyr og bitende kulde og sno, og naboen truer med anmeldelse og vold. Denne boka er et svar på spørsmålet. De praktiske metodene finnes for å hindre at en slik truende situasjon mellom mennesker oppstår. Men de må tilpasses forholdene. Vi viser hvorfor og hvordan de samiskkulturelle metodetilpasningene må ta utgangspunkt i et samisk perspektiv for å lykkes.

Kapittel 2

Metoder, data, analytiske redskaper og etiske retningslinjer

I dette kapitlet går vi gjennom hvor og hvordan vi har hentet inn inntrykk og erfaringer fra mennesker og steder, fra tekster og samtaler. Vi har lest, snakket, organisert samtaler og møter og presentasjoner, reist og deltatt i svært ulike situasjoner og på ulike steder i først og fremst Norge, men også i Sverige – og fremfor alt i Sápmi og samiske kontekster for forståelser og tolkninger.

2.1 Datakilder

Som beskrevet i kapittel 1, har datakildene til denne boka blitt hentet fra mange steder og i mange ulike kontekster, noe som er mer og mer vanlig i sosialantropologisk forskning. En viktig og mangfoldig kilde er mange av de kontekstene som samisk reindrift inngår i. Vi har vært på vidda (nord i Sápmi) og i skogen (sør i Sápmi). Vi har vært i møter på kafeer og restauranter, hjemme hos reineiere og andre samiske tradisjonsbærere, på møter

organisert av reindriffta eller av reindrifftsforvaltningen på lokalt og sentralt nivå. Også ansatte ved reindrifftskontorene, i konfliktrådssekretariatet, i domstolen, på Universitetet i Tromsø og Sámi allaskuvla / Samisk høgskole har gitt oss verdifull informasjon.

Dette handlet om forskningssamtaler med reineiere i de tre nordlige fylkene på norsk side, og i Norrland på svensk side og med reindrifftsforvaltningens ansatte i de tre nordligste fylkene. Men også konfliktrådsledere og meklere, advokater, dommere og sakkyndige i rettssaker, reinpoliti og reindrifftsforskere fra ulike fagfelt og akademiske institusjoner har gitt oss verdifulle data til denne boka.

I tillegg har Henriksen i prosjektet *Coming of Age in Indigenous Societies* møtt eldre hjemmeboende samer som gjennom *photovoice*-metoden har fotografert og laget fortellinger om hverdagslivet, bekymringer og drømmer (Munkejord et al., 2021) som bekrefter relevansen av den samiske kommunikasjonsmodellen i boka.

Under feltarbeidet i reindriffta har vi brukt dialog med utgangspunkt i Bakhtins åpen dialogforståelse (Børtnes, 1999). Den russiske litteraturforskeren Mikhail Bakhtin har fått stor betydning ut over det egne fagfeltet. Dialog innebærer alltid en tredje etisk dimensjon, ut over en samtale eller kommunikasjon mellom to eller flere parter, i tillegg til den indre dialogen som alle mennesker fører med seg selv – bevisst eller ubevisst. Vi har søkt å ha denne etiske dimensjonen med oss i både datainnsamling og formidling. For oss er dette som en del av det doble synssettet. Forskning i Sápmi krever en slik tilnærming, slik vi tolker forskningsetiske betraktninger som vi som medlemmer i forskningsgruppa Indigenous Voices sammen med blant annet Samerådet har vært med på å utarbeide (Hermann et al., 2023; Holmberg, 2021), samt det norske Sametingets retningslinjer for samisk helseforskning³ der en allamisk forskningsetisk komité skal behandle prosjektsøknader og på vegne av det samiske folket gi eller ikke gi et kollektivt samtykke til å gjennomføre forskningen.

Vi har observert og deltatt i mange ulike møter, og også hatt faglige innlegg, presentasjoner og diskusjoner i møter med reineiere, forvaltningen og

3 <https://sametinget.no/barnevern-helse-og-sosial/etiske-retningslinjer-for-samisk-helseforskning-og-kollektiv-samtykke/>

i akademiske fora (Alta, Kautokeino, Tromsø, Helsinki, Jukkasjärvi). Vi har to ganger blitt forespurt av reindriftsmyndigheter om å mekle i *siida*-interne konflikter i løpet av dette omfattende feltarbeidet. Den første saken sa vi nei til, da vi var midt i analysen og skrivingen av Soabahallan-rapporten (Henriksen & Hydle, 2018). Saken ble overført til konfliktrådet som prøvde ut frivillig mekling. De klarte ikke å finne en omforent løsning. Statsforvalteren prøvde også en mekling etter reindriftsloven § 73, men heller ikke dette førte frem. Saken er fortsatt ikke løst. Vi deltok også selv som meklere i en annen reindriftskonflikt gjennom formøter, møter og ettermøter med partene. Saken er, slik vi ser det, både *siida*-intern og involverer i tillegg både Statsforvalterens reindriftsavdeling, det lokale politiet og en advokat for én av partene. Dette kompliserer saken ytterligere for de opprinnelige partene i konflikten. Heller ikke her kom man frem til et omforent og for partene brukbart resultat. Saken belyser flere av trinnene i den samiske kommunikasjonsmodellen som vi presenterer i kapittel 5.

I boka har vi gjort en dybdeanalyse av flere rettssaker mellom nabo-*siidaer*. I den ene ga tingretten medhold til *siida* B, men lagmannsretten dømte i favør av *siida* A. Vi har analysert dommene og deler av dommenes historiske utdrag. Vi har også snakket med representanter for de to partene, samt konfliktrådmeklere og *siida*-ledere som har fulgt med i utviklingen av konflikten. I én sak var vi også observatører i tingretten og snakket med partene før, under og etter hovedforhandling, samt også med deres advokater.

2.2 Samarbeidspartnere og bidragsytere

Gjennom våre delprosjekter har vi etablert et omfattende nettverk både med reindriften, samiske enkeltpersoner og *siidaer*, og med miljøer som utøver profesjonell mekling. Det gjelder Norske Reindriftsamers Landsforbund (NRL) og fagfolk fra ulike etater som arbeider i nordsamiske områder. Det er for eksempel konfliktrådene i Finnmark og Troms, Kriminalomsorgen, Konfliktrådssekretariatet, Sametinget, Indre Finnmark tingrett, Fylkesnemnda for Troms og Finnmark og representanter for Barne- og familievernet samt reindriftsmyndighetene i Finnmark, Troms og Nordland. Vi har også hatt

møter og kontakt med Landbruksdirektoratet, Fylkesmannen i Finnmark, Troms og Nordland og representanter for politiet og reinpolitiet, arbeidsgruppen som vurderte jordskifterettens kompetanse knyttet til interne forhold i reindriften⁴ og selvstyretutvalget for reindriften.

Vi møtte stor og positiv interesse for Soabahallan-prosjektet. Konfliktrådene i Øst- og Vest-Finnmark samt Konfliktrådssekretariatet ble planlagt som en aktiv part i forskningsprosjektet. Også Norske Reindriftsamers Landsforbund (NRL) signaliserte positiv interesse for prosjektet. Det har vært viktig for å komme i kontakt med enkelte reindriftsutøvere. Også reindriftsavdelingene i Landbruksdirektoratet og hos Fylkesmannen i Finnmark var representert i forprosjektprosessen.

I tillegg til denne bokas forfattere deltok også tidligere tingrettsdommer Knut Petterson med mangeårig erfaring som dommer i Oslo tingrett og Indre Finnmark tingrett (INFI). Han har inngående kjennskap til og erfaring med alternativ tvisteløsning og gjenopprettende rett (restorative justice) (se kapittel 3), og med konfliktrådets arbeid og metoder. I prosjektiden ble Henriksen og Hydle klar over at en rettslig vurdering av domstolens erfaring med konflikter i reindriften ville være til nytte for å belyse problemstillingene. Petterson ble slik en deltaker i en del av Soabahallan-prosjektet, og har bidratt med juridisk kompetanse, domstolsmateriale, juridiske analyseredskaper og en betydelig dimensjon i arbeidet med rapporten til Landbruksdirektoratet og derfor en del av det juridiske kunnskapsgrunnlaget i den reindriftsrelaterte delen av denne boka. I et analysenotat (Petterson, 2017, s. 1) til Soabahallan-rapporten, skriver Petterson om sitt metodiske arbeid med dommene:

Utgangspunktet har vært dommer registrert i Lovdata, og enkelte andre avgjørelser, med tilknytning til reinkonflikter. Søkeord i Lovdata har vært reindrift. Jeg har søkt på sivile saker i alle tre instanser – tingrett, lagmannsrett og Høyesterett – samt jordskifte-rett, jordskifteoverrett og Utmarksdomstolen, samt straffesaker i alle tre instanser. I tillegg har jeg mottatt noen upubliserte dommer, kjennelser og rettsbøker fra Indre Finnmark tingrett. Jeg har begrenset

4 <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing---forslag-til-endringer-i-reindriftsloven-og-jordskifteloven-som-apner-for-bruk-av-jordskifteretten-pa-interne-forhold-i-reindriften/id2500910/>

søket til Nord Troms og Finnmark og gjennomgangen i perioden 2007–2017. Hensikten med gjennomgangen er å få en oversikt over omfanget av reinkonflikter der én eller flere av de involverte har søkt rettsvesenet (domstoler og politi) om hjelp til å løse konflikten. Omfanget vil kunne si noe om reindriftssamers tillit eller mangel på tillit til rettsvesenet. I noen grad vil også dommene ha opplysninger om bakgrunnen for og utviklingen av den enkelte konflikt, og om andre måter å løse konflikten på har vært forsøkt før rettsvesenet ble kontaktet. Jeg har ikke fokusert på de rettslige sidene av konflikten, men har vært mer opptatt av konflikthistorien, i den grad dommene gir informasjon om det. Jeg har også vært opptatt av om og eventuelt i hvilken grad dommen faktisk bidrar til å løse den underliggende konflikt, der det lar seg lese ut av teksten. Konklusjonene vil bygge på min egen tolking, basert på egen erfaring fra 27 år som dommer i Oslo tingrett og Indre Finnmark tingrett.

Vi som forskere er begge medlemmer i forskningsgruppa Indigenous Voices ved Universitetet i Tromsø, som har et særlig søkelys på samisk og urfolksrelatert forskning. Vi har også kunnet dra nytte av professor Kirsti Strøm Bull, UiO, som deltok i utviklingen av forprosjektet *Gjenopprettende praksis som metode for konflikthåndtering i nordsamiske områder*. Kirsti Strøm Bull ledet det offentlige utvalget som utarbeidet grunnlaget for endringene i reindriftsloven av 2007, og har gitt noen kommentarer underveis til juridiske og forskriftsmessige forhold som gjelder reindriften.

2.3 Metoder og data

Vårt mangeårige forskningssamarbeid er basert på «two eyed seeing» (Bartlett et al., 2012; Peltier, 2018; Wright et al., 2019) samskaping (co-creation research) (Galvagno & Dalli, 2014) der vi søker å kombinere urfolks tradisjonskunnskap og vitenskapelig kunnskap.

Reindriftsnæringen i Norge er liten og med tette relasjoner, og dette innebærer dermed en fare for inhabilitet. Vi har som forskere selvfølgelig

tilstrebet en saklig fremstilling, både i feltarbeidet og i formidlingen av forskningsresultater, i tråd med forskningsetiske regler og ut fra «two eyed seeing». Henriksens tilhørighet til både reindriftssamiske og sjøsamiske miljøer har på den ene siden gitt fordeler ved å forske i egen kultur, mens Hydle på sin side som majoritetsnorsk har sett inn i både sentral og perifer forvaltning med den samme kulturelle bakgrunnen som forvaltningen bærer preg av, og er grunnlagt på. I vårt feltarbeid har vi snakket med svært mange informanter, både reineiere og andre ulike fagfolk, og ingen av disse har gitt uttrykk for tvil om vår habilitet. Hydle har mangeårig praksis som mekler, med kunnskaper og engasjement for mangfold og miljø. Henriksen har i mange år vært fagkyndig meddommer i Fylkesnemnda og Indre Finnmark tingrett i saker om omsorgsovertakelser av samiske barn og unge. Med våre faglige bakgrunner og forskningsinteresser dekker vi både kommunikasjons-, meklings- og sosialfaglig kompetanse i praksis og teori, samt kunnskap i samisk språk og samiske samfunnsforhold, i tillegg til å ha forskningskompetanse innen tre fagområder: sosialt arbeid, antropologi og medisin.

I Soabahallan-prosjektet gjennomgikk vi sammen med jurist Knut Petterson, 29 reindrifftsrelaterte dommer og gjorde dybdestudier i tre av disse sakene. I forbindelse med vårt arbeid (Henriksen, 2022) med å bidra til Landbruksdirektoratets rapport om mekling etter reindrifftsloven § 73 (Landbruksdirektoratet, 2023), snakket vi med reineiere fra de tre distriktene. Vi har gjennomgått empirien fra Soabahallan-prosjektet på nytt, samt analysert erfaringene fra saken der vi var engasjert som meklere. I samarbeid med Landbruksdirektoratet arrangerte vi et seminar høsten 2022 med forberedte innlegg om meklingserfaringer fra representanter fra Landbruks- og matdepartementet (LMD), Landbruksdirektoratet (Ldir), Statsforvaltere fra Trøndelag og Troms/Finnmark (SF), Reinpolitiet (RP), Jordskifteretten i Finnmark (JSR), Konfliktrådet i Finnmark (KR) samt Østre og Indre Finnmark tingrett (ØINFI). På miniseminaret møtte også ni representanter for reinbeitedistriktene. Innleggene og oppfølgende spørsmål og merknader fra deltakerne ble nedskrevet som notater. Vi hadde også en oppfølgende samtale med én av deltakerne om distriktets erfaring med et internt meklingsteam. Dag to var viet en sirkelsamtale mellom representantene fra reindrifften, Landbruksdirektoratet og oss som tilretteleggere for sirkelsamtalen. Vi gjorde opptak av samtalene som senere ble transkribert. Høsten 2022 fremla også det Sameting-oppnevnte reindrifftslovutvalget sitt forslag til ny

reindriftslov (Reindriftlovutvalget, 2022). Dette er en omfattende utredning på 450 sider. Vi har vurdert og kommet med merknader til utredningens forslag og begrunnelse for ny meklingsparagraf (Henriksen, 2022).

Dette etnografiske feltarbeidet som vi har gjennomført, er på mange måter tradisjonell etnografi. Vi har studert og analysert ulike livsformer, samfunns-, sosiale og familiære forbindelser og organiseringer, tradisjoner, oppfatninger, muntlige og skriftlige overleveringer i ulike deler av Sápmi på norsk og delvis også på svensk side. Ikke minst har vi studert dette knyttet opp til konkrete konflikter og konflikthåndteringer, og til erfaringer med, synspunkter på og kommunikasjon om konflikter i de ulike gruppene som har gitt av sine kunnskaper. Etnografi er som regel synonymt med sosialantropologisk feltarbeid. Det er vanlig for forskeren å oppholde seg i det samfunnet – eller delen av samfunnet – gruppen – eller det sosiale feltet over lang tid, og dele og samle inn kunnskap om så mange som mulig av de virksomhetene som pågår der, språklig og praktisk. Forståelse av språk og levesett er sentralt. I bunnen av vår metodologiske tilnærming ligger oppfølging av sentrale teoretikere som Fredrik Barth for eksempel når det gjelder etnisitet (Barth, 1969, 1999), eller Marianne Gullestad, når det gjelder feltarbeid i eget land (Gullestad, 2002, 2007), eller Clifford Geertz når det gjelder symboler og tolkning av «det lokale» (Geertz, 1983) eller Edvard Said – om det eller den «fremmede» (Said, 1978). Innen rettsantropologi og vår tilnærming til og forståelse av rettstekster og rettsdialoger har Manchesterskolen med den norske antropologen Axel Sommerfelt (1993) vært viktig. Han gikk i fotsporene til den engelske antropologen Max Gluckman, som er kjent som «far» til *the extended case-method* (Gluckman, 2006), som vi hatt nytte av i dette arbeidet. Gluckman skrev at den mest fruktbare bruken av saker (cases) består i å registrere en serie av spesifikke hendelser som berører de samme personene eller gruppene over lang tid og vise endringen i de sosiale relasjonene mellom disse personene og gruppene, innenfor rammen av deres sosiale system og kultur (Gluckman, 1961).

Antropologen Clifford Geertz var inne på noe av det samme metodologisk i det han kalte «thick descriptions», tykke beskrivelser. Å arbeide etnografisk er som å forsøke å lese (i betydningen «å konstruere en lesning av») et manuskript, det vil si fremmed, bleknet, fullt av sirkelresonnementer, inkonsekvenser, suspekter og tendensiøse kommentarer, og ikke skrevet i konvensjonelle grafer av lyd, men i forbigående eksempler av formet atferd (Geertz, 1973, s. 10).

Som det fremgår av kapittel 1 og over, har vi altså hatt flere ulike datakilder, slik som deltakende observasjon i møter, forskningsamtaler, dommer og tekster fra lov- og regelverk, utredninger, forskningsrapporter og historiske kilder: I delprosjekt A deltok instanser og brukerrepresentanter med erfaringer om mekling og konflikthåndtering i nordsamiske områder i to samlinger, organisert som sirkelsamtaler. I delprosjekt B innhentet vi tradisjonskunnskap fra tekster og ved lydopptak og transkripsjon av samtaler i reindriften, med ansatte på reindriftskontorene og med konfliktrådsledere og meklere i Finnmark.

Dessuten analyserte vi 29 dommer fra reindriftskonflikter sammen med Knut Petterson, (se over). I delprosjekt C var vi både deltakere og observatører i en komplisert reindriftskonflikt. Vi deltok på befarings av distriktets samlegjerdeanlegg og snakket med *siida*-medlemmer i forkant, underveis og i etterkant av befaringsen. Feltnotater og transkripsjon av samtaler og diskusjoner danner her databasen, i tillegg til bilder, vedtak, domsslutninger, avisoppslag, rapporter og annen dokumentasjon fra distriktet og fra enkelte reineiere. I delprosjekt D gjennomførte vi et miniseminar samt sirkelsamtaler og fokusgruppemøter med representanter for ulike offentlig meklingsmyndigheter og representanter for reindriften. Vi utformet også et meklingsnotat og hadde fortløpende samtaler og innspill til utvalget som publiserte rapporten (Landbruksdirektoratet, 2023).

2.4 Analyser

Antropologen Geertz definerer analyse som et «elaborert vågestykke i tykke beskrivelser» (Geertz, 1973, s. 10). Vågestykket er å sortere ut de signifikante strukturene – som i en litterær analyse og å bestemme deres sosiale basis og opprinnelse. Men ambisjonen er å anvende denne tilnærmingen i analysen av uttalelsene, uttrykkene og handlingene som data i feltet.

Mesteparten av vårt intervju- eller samtalemateriale er blitt analysert kvalitativt. De fleste forskningsamtalene ble tatt opp og transkribert, og teksten sendt til den som deltok i samtalene for korrektur og merknader/tilførsler for at analysegrunnlaget skulle bli det beste. En del av materialet og analyser er også

i sin helhet sendt til deltakende parter, både *siida*-medlemmer og forvaltning, til kritisk gjennomgang og godkjenning. Alle typer tekster, både de transkriberte og den skriftlige litteraturen vi har forholdt oss til, er gjennomgått ved bruk av diskursanalyse (Hasund & Hydle, 2007). Diskursanalyse brukes innen en rekke fagområder som språkvitenskap, antropologi, psykologi og sosiologi (Fairclough, 2006; Fairclough & Wodak, 1997). Grunnen er en økende og generell både teoretisk og praktisk erkjennelse i mange fag av at språket ikke er et verdinøytralt medium som vi bruker for å formidle og motta allerede eksisterende kunnskap, men at språket er hovedingrediensen i selve konstruksjonen av kunnskap. Med konstruksjon mener vi her at vi alle hele tiden erkjenner, bygger ut og bruker kunnskaper og erfaringer på stadig nye måter.

Diskursanalyse setter søkelys på hvordan språkbruk er relatert til sosiale, politiske og kulturelle former; språk reflekterer den sosiale orden, men språk skaper også sosial orden. Diskursanalyse gir oss noen nyttige redskaper vi kan bruke for å forstå det samfunnet vi lever i (Fairclough, 2001). Diskursanalyse atskiller seg fra for eksempel juridisk analytisk metode i det man ikke rangerer skriftlige kilder etter juridisk definerte forskjeller mellom lovtekster, forarbeider, dommer eller andre ikke-juridiske tekster (for eksempel historisk eller medisinsk dokumentasjon). Selv om vi gjør bruk av domstekster i vårt arbeid, gjør vi det ut fra at vi ikke er jurister, men tilhører andre vitenskapelige disipliner med andre kunnskapsteoretiske og analytiske ståsteder og siktemål. For eksempel har Hydle tidligere i sin rettsantropologiske avhandling studert det senmoderne norske samfunnet gjennom strafferettens skarpe linse. En omfattende studie av en rettssak utgjør et sentralt perspektiv på norsk moral og selvforståelse i en globaliserende verden. «Lov», «bevis», «sannhet» og «faktum» utgjør et usammenhengende mangfold for rettssalens mange profesjonelle og ikke-profesjonelle aktører – før, under og etter rettssaken (Hydle, 2001).

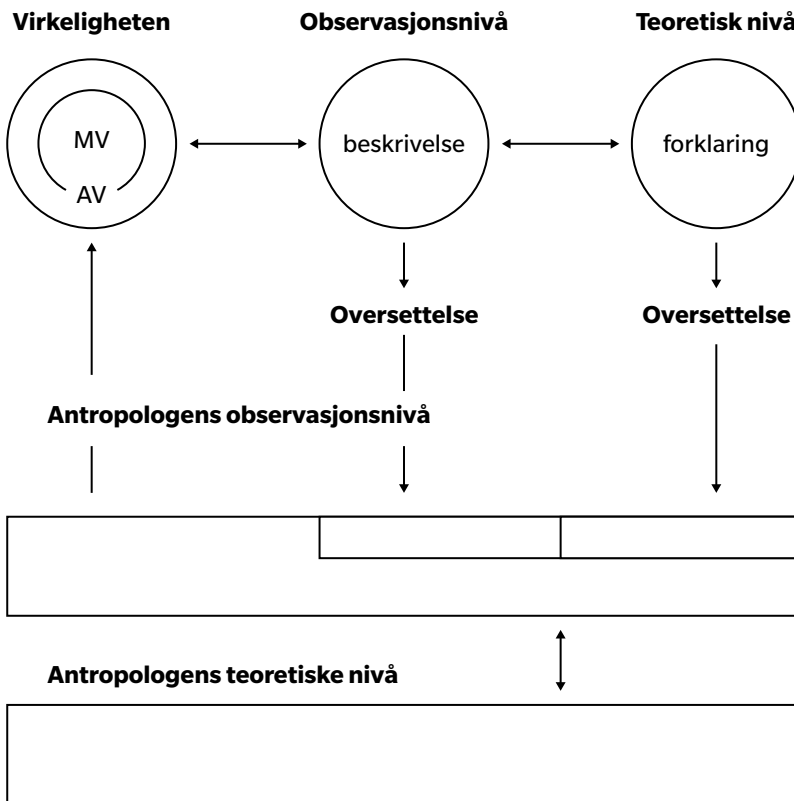
De fleste definisjoner av diskurs handler om språket i bruk, det vil si språk sett i en større sosial sammenheng. Gjennom kritisk nærlesning av de ulike skriftlige og muntlige tekstene vi har til rådighet i dette prosjektet, forsøker vi å kartlegge de ulike forståelsene vi finner i reindrifta, i forvaltningen og også i domstolsbehandlingen av konfliktene, og sette disse i lys av problemstillingene vi hadde som utgangspunkt.

2.5 Antropologisk fortolkning, analyse og behovet for orden

Til syvende og sist forblir uansett fortolkningen forskerens ansvar. Den svenske antropologen Lisbeth Sachs (1987) har laget en modell som viser nivåene i antropologisk fortolkning og analyse, som kan betraktes som relevant for vårt arbeid:

Figur 2.1

Antropologisk fortolkning og analyse



Den høye sirkelen representerer den materielle (MV) og den atferdsmessige virkeligheten (AV) (handlingene som skjer og observeres). Enhver ser og beskriver virkeligheten ved å bruke sitt eget språk. Man fortolker også sin

verden ved å bruke sine teorier om den, hvis man med teori mener antakelser om verden som er resultater av testing basert på ideer og begreper fra religion, ideologi eller vitenskap. Ifølge nyere vitenskapsteoretiske diskusjoner (Latour, 2007) om disse tre ulike tankeformene, er de kanskje ikke så enkle å skille som man tidligere har hevdet (Latour, 2012; Stengers, 1997). Antropologen er interessert i å fortolke slike kjeder av erfaringer, beskrivelser og forklaringer. Men antropologen må være til stede selv og observere denne virkeligheten som folk beskriver og forklarer. Og antropologens beskrivelse er ledsaget av teoretiske perspektiver.

Modellen beskriver forskningsprosessen. De teoretiske perspektivene som er hovedguiden til de metodiske overveielserne vil alltid vise til menneskelig oppførsel og ideer i en sammenheng. For å beskrive og analysere fenomener i deres spesielle sammenheng, er kravet til antropologen å ha sett og ha vært til stede i den spesielle sammenheng (Sachs, 1987).

Vi har i boka lagt vekt på å formidle våre analyser ved i størst mulig grad å ta utgangspunkt i konkrete empiriske eksempler, og har også i stor utstrekning brukt direkte sitater fra våre samtalepartnere. Vi tror dette har flere fordeler. For det første vil leseren i større grad kunne få innblikk i hvordan vi forstår og analyserer datamaterialet som er framkommet. For det andre håper vi at dette bidrar til å gjøre fremstillingen mer levende, og mest mulig praksisnær. Målet er at også lesere uten erfaring fra konkret og direkte arbeid med samiske kommunikasjonsmønstre generelt og konflikter i reindrifta spesielt, vil kunne få en bedre forståelse for hva vårt arbeid dreier seg om.

Vi har på mange måter fulgt historikeren Peter Englund, tidligere sekretær for Svenska Akademin, og hans råd om å skrive fra «nedenfra-perspektivet», det vil si en ny måte å skrive historie på, fremvisningen av ukjente personer, kritikken av de store fortellingene:

Det som skjer, er sjelden en enkel sum av navn, verk («innflytelse»), [...] om man i regnestykket tar med det som stikker ut eller ikke egentlig hører med, men som, lagt til det øvrige, utløser noe uventet eller nytt [...]. Å fokusere på enkeltindivider er ikke bare uslåelig om man ønsker å gjøre det forgagne levende igjen; det tenderer også mot å yte rettferdighet til det rike, motsigelsesfulle og komplekse som kjennetegner all historisk virkelighet, samtidig som det blir

åpenbart hvor åpen opplevelsen av denne virkeligheten var, der og da. (Englund, 2018, s. 4)

Fortellerevnen og -behovet er allmennmenneskelig som Englund beskriver i et intervju med Sjöberg (Sjöberg, 1989). I denne boka er det mange som forteller historier om konflikter og deres konsekvenser. Vi har forsøkt å yte fortellingene rettferdighet og la flest mulig komme til orde, for så å oppsummere ut fra noen enkle analytiske grep om samisk kommunikasjon i konflikt-håndtering og gjenoppretting.

2.6 Etske retningslinjer

Prosjektene har fulgt Norsk samfunnsvitenskapelige datatjenestes regler for personvern, og de nødvendige tillatelsene til forskningen i både reindrifts-prosjektet og i *Coming of age*-prosjektet ble innhentet før prosjektene startet. NFRs regler for kjønnsnøytralitet og -balanse er fulgt. Prosjektet har også fulgt etiske praksiser og retningslinjer som er knyttet til forskning om urfolk og minoriteter (Bull, 2002; Drugge, 2016; Hermann et al., 2023; Holmberg, 2021). Vi har også søkt å etterfølge de forskningsetiske retningslinjene for samisk helseforskning⁵ samt *Global Indigenous Data Alliance (GIDA)* sine prinsipper om datahåndtering og forskningsetikk⁶. Også bruken av Bakhtins dialogforståelse bidrar til vår forskningsetiske forståelse og praksis.

5 https://sametinget.no/_f/p1/iab4f8a7f-1c05-4f9f-a5e2-1d4f6196671d/etske-retningslinjer-for-samisk-helseforskning-ny.pdf

6 <https://www.gida-global.org/>

Kapittel 3

Prosjektets faglige forankring: samisk kommunikasjon og konflikthåndtering

3.1 Samisk kommunikasjonsgrunnlag

Prosjektets faglige forankring er anvendelsen av en samisk kommunikasjonsmodell for å forstå og forklare konflikter i reindriften. Men vi tenker at modellen også er nyttig i andre typer konflikter, forsoningsarbeid og i samskappingsprosesser. I en artikkel om samisk relasjonell helse som er under publisering (Henriksen, under publisering a), vises til de samiske begrepene *birget/birgejubmi* som kan oversettes til «det å berges eller det å klare seg». I en artikkel om grønt sosialt arbeid, drøfter Henriksen og Larsen (2023) hvorvidt *birget/birgejuhmi* elementene *eleš* (nøysomhet), *ávkkástallat* (utnytte en ressurs mest mulig), *gullelašvuohhta* (tilhørighet til et område) og *gulahallat luondduin* (høre med naturen) er samisk tradisjonskunnskap som kan bidra til bærekraft og grønt skifte. Nymo (2011) omtaler *birget* som en samisk filosofi. Porsanger og Guttorm definerer *birgejuhmi* som:

birgejuhmi skal forstås som levebrød, overlevelsekapasitet, og måten folk (individer og lokalsamfunn) opprettholder seg i et bestemt område med sine respektive ressurser, som finnes eller kan finnes i det naturlige og sosiale miljø. Birgejuhmi fordrer kunnskap, opp-

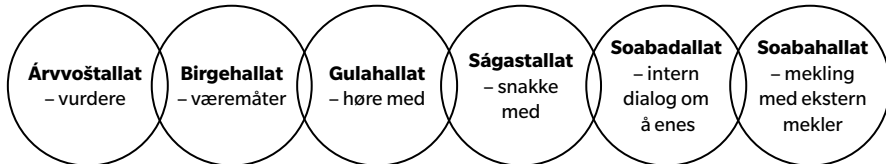
finnsomhet, refleksivitet og faglig og sosial kompetanse. Det binder sammen mennesker/samfunn, landskap og naturmiljø, økosystemet, sunn sosial og åndelig utvikling og identitet. (Porsanger & Guttorm, 2011, s. 21)

Porsanger og Guttorm skriver at *birgejupmi* ivaretar menneskers fysiske, mentale og sosiale helse og knytter individers og lokalsamfunns relasjoner til og ressursutnyttelse av et landskap.

Aikio (2010) skriver om *birgejupmi* som det å ha motivasjon og vilje til å utvikle sine evner. Det er ikke nok å vite hva som er rett og galt, men man skal også vise det gjennom handling. Det å klare seg er verdigrunnlaget for et godt liv og mestringsstrategi for å forholde seg til endringer som man møter senere i livet. I samisk språk og tenkemåte har man mye mer fokus på endringer og prosesser enn i den vestlige verden.

Figur 3.1

Samisk kommunikasjonsmodell



Med bakgrunn i den samiske *birget/birgejubmi*-filosofien, har vi utviklet en samisk kommunikasjonsmodell med seks delvis overlappende sirkler som viser til sentrale elementer i samisk kommunikasjon. For det første handler det om verdier som ligger til grunn for *árvvoštallat* (vurdere, reflektere) (Aikio, 2010). Individets selvstendighet og selvbestemmelse (Balto, 1997) samt ønsker om *iešbirget* (klare seg) er svært viktige i den samiske kulturen som har en nær tilknytning til det å høste og leve av naturen (Henriksen, under publisering b; Henriksen & Larsen, 2023; Sametinget, 2016). Vi har i denne boka trukket frem eksempler på *iešbirget* verdier/kunnskaper/egenskaper som *staddil* (tålmodighet), *áicil* (evne til å oppdage), *deaivvil* (evne til å finne frem), *sealgil* (kunne ta initiativ), *doaimmas* (kunne jobbe hardt og lenge) samt *vuohkkái ja searravuohhta* (nevenyttig og praktisk anlagt). I reindriften har reineieren

selvbestemmelse over egen reinflokk. Men dette kan skape utfordringer for *siidaen*/distriktet som er det kollektive organet som har rettigheter til reinbeitet. Dette må den enkelte reieneier ta hensyn til gjennom *birgehallasat* (det å klare seg med de andre). Eksempelvis non verbale væremåter som *steaddát* (tilbakeholden, taus), *mohkkastit* (indirekte), *dustet* (la gjesten introdusere seg selv) og *reidestit* (gjøre klar til nestemann/-kvinne). Det er derfor viktig at *siidaens* organisering og evne til samarbeid ikke trues av interne, ikke-akseptable væremåter som kan bidra til manglende håndtering av uenighet og konflikter. *Birgehallasat* bidrar til å opprettholde *siidaen* (Henriksen & Hydle, 2018) og storfamilien (Henriksen, 2015) som samiske kollektive organer.

De neste trinnene i en samiskorientert forståelse av kommunikasjon, er begrepet *gulahallasat* og *ságastallasat* om den enkeltes evner til kommunikasjon med andre. *Gulahallasat* betyr «høre med», altså en kommunikasjonsform der den ene parten henvender seg til den andre for å høre med den andre part, siden det er den andre ut fra ønsket om selvbestemmelse, som selv skal ta avgjørelser. Denne formen skjer gjerne indirekte der man unngår å kritisere den andre og ikke minst ivaretar individets rett til selvbestemmelse ved forslagsvise konklusjoner. Ved slike henvendelser må man også huske på dette med *dustet*, det vil si at verten avventer og lar gjesten introdusere seg selv og sitt ærend. Om *gulahallasat* skriver Else Boine (2005, 2012) at samer helst unngår direkte øye til øye kommunikasjon. Hun viser også hvordan samiske menn helst foretrekker å sitte side ved side (*balddalagaid*) når de snakker med hverandre. Det kan være rundt bålet, i badstua, i bilen eller andre steder hvor kommunikasjon side ved side er naturlig. Når det gjelder *ságastallasat* erfarer vi at taushet synes å være en viktig del av samtalen. Møllersen (2009) skriver at i norsk kultur oppfattes gjerne at den som tier, samtykker. I samisk kultur forstås dette som motsatt, nemlig at man ikke er enig eller trenger mer tid før man svarer. Taushet kan også avslutte en samtale. Vi viser til eksempler der den ene samtaleparten tilsynelatende drar av gårde uten å si noe mer. Dette kan oppfattes av en ikke samisk som både uferdig og uhøflig. Men egentlig følger han/hun sin kommunikasjonsform ved at han/hun som gjest har fremsagt sitt ærend og ansett hensikten med dette besøket som gjennomført. I nordnorsk kontekst bruker man begrepet «begynne å slutte». Vi tror at dette har røtter i den samiske kommunikasjonsformen om at taushet også kan avslutte en samtale. En som kan de kulturelle kodene, vil kanskje ha registrert gjennom atferd eller utsagn, at den besøkende har signalisert «begynnelsen til slutten» for dette besøket og at handlingen der man reiser seg og

drar, er en varslet slutt. Manglende bevissthet om slike forskjeller kan skape misforståelser og bidra til misforståelser, økt uenighet og muligheter for flere konflikter. Vi erfarer også at mange samer foretrekker parvise samtaler og synes å ha motstand mot plenumssamtaler som involverer flere personer, for eksempel konfliktrådenes stormøter eller barnevernets bruk av familieråd.

Den neste fasen (her må det understrekes at det er glidende overganger mellom fasene) knyttes til begrepet *soabadallat*. Innen samisk kommunikasjon omtales *soabadallat* eller *soabadit* som det å enes eller det å kunne holde fred med hverandre. Viktigheten av det kollektive i form av et utvidet slektskap eller *siida*-tilhørighet står sentral i samisk tenkning. Turi og Bals (2008) skriver at gjennom tidene har det å komme overens med andre og med naturen (*soabalašvuohta*) vært en viktig samisk verdi. Å ta opp ubehagelige ting kan utfordre viktigheten av å komme overens. Da lar man heller være å snakke om det ubehagelige.

Vuollanit (gi seg) og *soddjil* (bøyelig, unngå konfrontasjon) er to måter å unngå konflikter på. Boine (2007) viser til begrepet *vuollanit* som en strategi der man gir seg eller trekker seg tilbake for å unngå at en uenighet utvikler seg til konflikt. Hun omtaler dette som en fornuftig strategi som må gjøres på rett måte. I samisk kommunikasjon bør man også unngå å kommandere. Å be noen om å gjøre noe, anses som brudd på verdiene om at individet selv skal oppdage hva som skal gjøres og helst gjøre det. Gerhardsen (2010b) trekker også frem at i samisk kommunikasjon skal man helst ikke fremheve seg selv, skryte eller anse seg som bedre enn andre.

De seks sirkelene kan sies å utgjøre en form for samisk kommunikasjons-tradisjon, se kapittel 5. Ved at vi også trekker frem ydmykelse, skammens kompass og meklings- og sosial læringsteori og drøfter utfordringer i samiske områder knyttet til det å hente inn «eksperter» eller eksterne meklere, håper vi at boka kan bidra til å gi et innhold til den siste sirkelen, *soabahallan*. I boka diskuterer vi at motstanden mot å søke eksternt bistand også kan forstås i et postkolonialt perspektiv der den samiske minoriteten under fornorskningen har mange traumatiske og ydmykende erfaringer i møter med majoritetsrepresentanter slik den norske Sannhets- og forsoningskommisjonen har dokumentert (Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023). I tillegg har vi vist til det praksisfellesskapet som samisk sedvane utgjør. Den kommer tydelig frem for eksempel i reindriften og krever spesielle ferdigheter i kommunikasjon og konflikthåndtering. Vi viser også til metoder som kan bidra til å forenkle og redusere vanskelige kulturmøter samt forebygge og løse konflikter.

3.2 Konfliktforståelse

Vi anvender en konfliktforståelse som bygger på to ulike teoretiske og praktiske grunnlag. Begge bygger på aktivt deltakende medlemskap. Det ene grunnlaget handler om hvordan konflikter kan omvandles, forandres, det vil si transformeres, selv innen svært ulike samfunnssektorer. Det felles målet er å inkludere folk i demokratiske prosesser som skaper velferd og trygghet (Elliott, 2011; Lederach, 1995; Lederach, 2005). En slik tilnærming fra konflikt til gjenoppretting og rettferdighet (gjenopprettende rett, hentet fra engelsk *restorative justice* (RJ) sprer seg nå inn i organisasjoner – i både offentlige og private sektorer. Det ses som en effektiv måte å skape dialog på mellom ulike kunnskapsområder og praksisfelt og samtidig et redskap til bevisstgjøring om god konflikthåndtering og godt arbeidsmiljø. RJ vokste frem som et alternativ til straffesystemet (Aertsen, 2004; Aertsen et al., 2006; Braithwaite, 2002; Braithwaite & Braithwaite, 2001; Christie, 1997). Marshall (1996, s. 17) definerer RJ som:

a process whereby all the parties with a stake in a particular offence come together to resolve collectively how to deal with the aftermath of the offence and its implications for the future.⁷

I Norge er det konfliktrådene og deres bruk av ulike meklingsmodeller (topartsmekling, stormøte, indirekte mekling og så videre) som er de fremste representantene for RJ-tenkningen. Innenfor RJ-forståelsen er man opptatt av anerkjennelse av krenkelser før eventuell forsoning og reparasjon. Ellingsen og Skjefstad (2015) skriver at anerkjennelsesbegrepet er et nøkkelord i møte med sosial ulikhet og sosial urettferdighet. De viser til den tyske sosialfilosofen Axel Honneth (2008) som skriver at kjærlighet, rettigheter og solidaritet er de tre grunnleggende anerkjennelsesformene. I den privates sfære som hjem og familie, uttrykkes anerkjennelse i form av kjærlighet. Krenkelsene kan være kroppslige. Men anerkjennelse utkjempes også i rettighetsfæren der det handler om respekt for statusen til et individ og/eller en gruppe. Her kan kren-

7 en prosess der alle partene med en eierandel i et bestemt lovbrudd kommer sammen for å løse kollektivt hvordan de skal håndtere ettervirkningene av lovbruddet og dets implikasjoner for fremtiden. (vår oversettelse)

kelsene være nektelse av rettigheter. Og ifølge Honneth foregår kampen om solidaritet som anerkjennelsesform også i det kollektive fellesskapet, både som individ og gruppe. Nedverdiggelse kan være en krenkelse i solidaritetssfæren.

Innen barne- og familievernet kan man definere bruken av familieråd som RJ. Familieråd er en metode som har hentet sin inspirasjon fra maoriene og deres *Hui*-prosess (Drewery et al., 1998; Durie, 1994; Waldegrave et al., 2003). Inspirasjon er også hentet fra aboriginene i Australia, blant annet *Transformative Justice* (Moore & McDonald, 2002) og *Wagga Wagga*-modellen som Havnen og Christiansen (Havnen, 2014) viser til med referanse til Fox (2004) der også politiet som etterforsker et lovbrudd, kan koordinere forhandlingene mellom lovbryster og offer. Den vestlige barnevernsmodellen er mer instrumentelt anlagt blant annet ved at barnevernet gir familierådet et mandat. Det oppnevnes en nøytral tilrettelegger, og tanken bak familieråd er å la dem som er berørt av problemene, komme med forslag til løsninger. I New Zealand brukes familieråd også innen justissektoren, i skolen og i lokalsamfunnene (Morris, 2004). Metoden som er brukt blant maoriene og aboriginene, synes også å ha mer fokus på prosesser og ritualer (Henriksen, 2004b).

Det andre grunnlaget omfatter sosiale læringsystemer og praksisfellesskap i læring (social learning systems and communities of practice (Dysthe, 2001; Lave, 1991; Wenger, 1998; Wenger, 2000), hentet fra sosialpedagogisk lærings- og formidlingsteori. Også stress- og kommunikasjonsteori fra sosialpsykologiske fagområder er med i dette grunnlaget. Målet er å skape en læringsprosess i fellesskap om dagens og fremtidens behov, samtidig som det er en kreativ prosess i felles kunnskapsutvikling. Læring ses både som et perspektiv på sosiale systemer og deres praksiser, og som en produksjon av sosial struktur og praksis.

3.3 Ikke-krenkende kommunikasjon

Konflikter oppstår gjerne i stress-situasjoner, og konflikter bidrar til høyt stressnivå, både hos konfliktpartene og som oftest også i nærmiljøet rundt. Når vi befinner oss utenfor vår tålegrense for stress, toleransegrense, har vi lettere for å ty til krenkende kommunikasjon (Rosenberg, 2018). Dette er en ugunstig og

negativ måte å kommunisere på. Den måten vi enkelte ganger uttrykker oss på, ved å bedømme, dømme og kritisere, blir kalt ulve-, jerve- eller sjakalspråk, fordi vi så ofte «biter hodet av oss selv og andre» med denne måten å snakke på; vi sårer andre. «Jerven» har søkelys på feil og mangler hos andre, venner, familiemedlemmer eller kolleger. «Jerven» kan derfor lett skape frykt, skyldfølelse eller skam hos dem rundt seg. Grunnen er at «jerven» er kritisk, angriper, anklager og bedømmer andre *personer*, i stedet for *saken* det dreier seg om.

Ikke-krenkende kommunikasjon (*Non-violent communication*) knyttes til psykologen Marshal Rosenberg. Vi omtaler dette også som sjiraffspråk eller empatisk språk. Rosenberg bruker sjiraffen som bilde fordi sjiraffen har et stort hjerte og en lang hals som gir både oversikt og gjennomtenkte svar. Sjiraffen symboliserer motet til å stikke frem halsen og å bruke sitt store hjerte; uttrykke det som er sant for en selv – og lytte med sine store ører til den andre med empati, det vil si uten å kritisere eller bedømme. En sjiraff uttrykker sitt standpunkt tydelig og saklig uten normative vurderinger. Sjiraffspråket bygger på empati. Det dreier seg om å lytte aktivt og søke å roe ned dersom den eller de andre er opprørt, og be den andre om å gjenta seg selv eller be personen gjenta hva du har sagt. Sjiraffen er opptatt av hva andre personer tenker og føler, og ønsker å jobbe sammen med den eller de andre for å bidra til å skape en konstruktiv kommunikasjon og samarbeid. Sjiraffen vet at det finnes flere «sannheter», og at virkeligheten er mer nyansert enn bare rett eller feil, riktig eller gal.

3.4 Ydmykelse og skam

Men krenkende kommunikasjon, konflikter, trusler og vold kan også forklares ut fra det å bli ydmyket eller bli satt i en skammens posisjon. Den tyske psykologen Lindner (2002, s. 1) definerer ydmykelse som:

Ydmykelse er en påtvunget nedvurdering av en person eller gruppe gjennom en undertrykkende prosess som ødelegger personens og gruppens verdighet. Å bli ydmyket er å bli plassert i en situasjon som motarbeider personens og gruppens interesser på en nedverdiggende og ødeleggende måte. Den som blir utsatt for slike ydmykelser, tvin-

ges inn i en situasjon med underdanighet eller underkastelse (vår oversettelse). (Lindner, 2002, s. 1)

Ifølge George (2011) er skam og ydmykelse en kommunikasjonsbasert affekt som oppstår fordi skam forstyrrer eller forhindrer de positive affektene: interesse, spenning, glede og fornøyelse. Berg (2012) skriver at vår medfødte evne til å kjenne skam har alltid vært der. Det vi alltid merker, er dens ubehag enten det oppleves som mild pinlighet hvor det beste forsvaret er å le den bort, eller som et jordskjelv som ubønnhørlig slår oss i bakken. Men skam kan ikke oppstå når vi er kalde eller likegyldige, men bare når vi bryr oss om noe. Skam kan komme når vi blir avvist av noen vi liker.

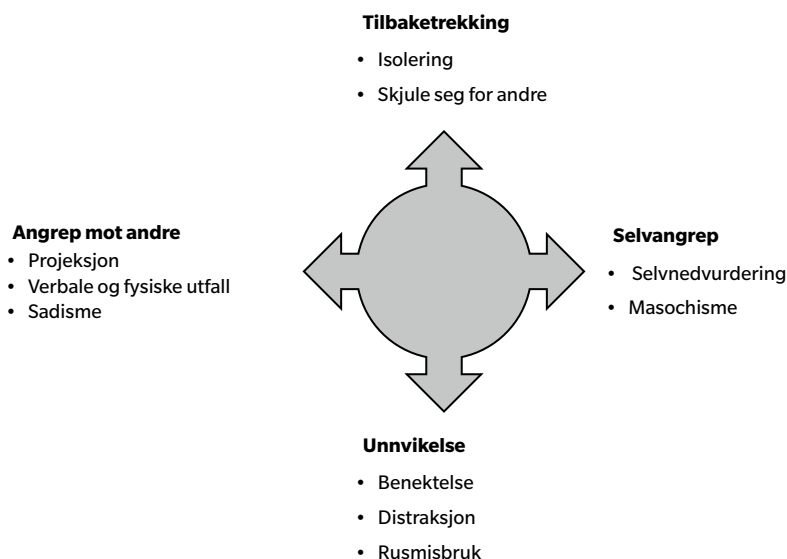
Skam kan også arves. For mange samer er det knyttet mye skam til forforskningen: skam over at mange har mistet det samiske språket, skam over at mange foreldre i beste mening valgte å snakke og lære barna sine norsk språk og skam knyttet til møter med skolen hvor deres kulturbakgrunn ikke ble anerkjent, men fortiet, nedvurdert og forsøkt fjernet. Det å lytte og skrive ned slike krenkelsesfortellinger for å anerkjenne krenkelsene, jf. rapporten til den norske Sannhets- og forsoningskommisjonen (Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023).

For å forstå reaksjonene til den eller dem som utsettes for ydmykelser og skam, har Nathanson (1992) konstruert «*the compass of shame*» eller på norsk *skammens kompass*. Skammens kompass (Berg, 2012) er et redskap som angir fire forskjellige menneskelige forsvarsmekanismer for å håndtere ydmykelse og påført skam som kan oppstå ved omgivelsenes manglende anerkjennelse, f.eks. av etnisk identitet. For det første gjennom tilbaketrekking ved å flykte eller skjule seg for å unngå skammen eller for å slippe å «tape ansikt». For det andre kan man unnvike ved å benekte skammens eksistens eller forsøke å slippe unna, for eksempel ved bruk av rusmidler som en slags selvmedisinering. Rusen gir en kortvarig følelse av å håndtere følelsene. Men søken etter en mer permanent håndtering kan skape avhengighet. Dette er mer passive reaksjoner, det som i tilknytning til *toleransevinduet* (Nordanger & Braarud, 2014) omtales som hypoaktivering (nedstemthet, tomhet, fjernhet og reaksjonsløshet). De to andre måtene å reagere på er innen det som kalles for hyperaktivering slik som uro, aggresjon eller utagering. For det første kan fokus rettes mot en selv ved for eksempel selvangrep eller selvskading. Vedkommende søker å kontrollere den påførte ydmykelsen eller skammen

ved å forsøke å kontrollere selvførdømmelsen. Eller ved at man bebreider eller kanskje til og med fysisk angriper andre. Skammen kjennes lettere eller statusen forbedres ved å rette fokus mot en annen. Målet med atferden å fjerne skammen ved å påføre (eller overføre til) andre den skammen vi ikke selv kan tåle. Gilligan (2000, s. 223) skriver om hvordan den mest effektive stimuleringen til vold er følelsen av skam [...] all vold er et forsøk på å erstatte skam med selvtillit.

Figur 3.2

Skammens kompass



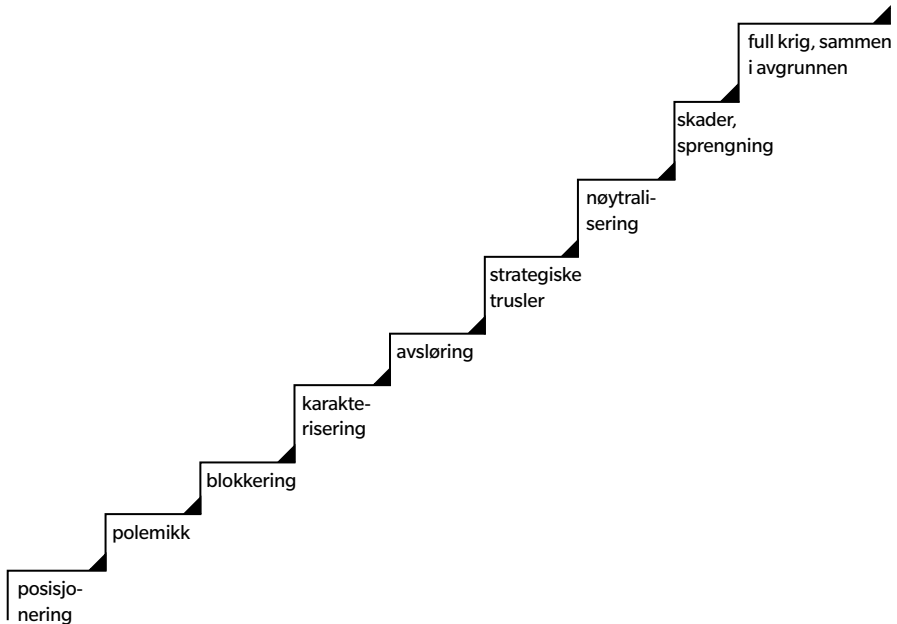
3.5 Konflikttrappa

Konfliktforståelse handler ikke bare om stress, skam og ikke-krenkende språk. Ofte er det vanskelig for partene å bli enige, men et mål kan være at partene blir enige om hvordan de skal være uenige. En måte å forholde seg

til disse utfordringene på, er å bruke den østerrikske antropologen Friedrich Glasls konfliktrapp (Glasl, 1997).

Figur 3.3

Glasls konfliktrapp



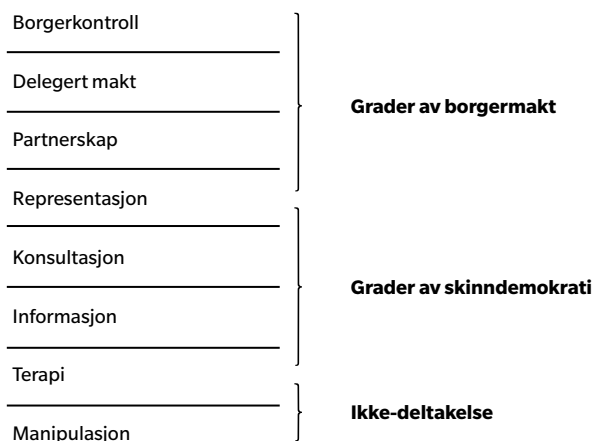
Glasls konfliktrapp viser stadiene i en konfliktutvikling fra diskusjon og posisjonering til full krig der partene drar hverandre sammen ned i «avgrunnen». Det er ni typiske stadier: Fra én til tre kjennetegnes ved at det er mulighet for lokal konfliktløsning. Partene er villige til å diskutere saklig sine syn og meninger, og partene er fremdeles på saksnivå. Stadiene fem til syv involverer offentlig forvaltning eller andre tredjeparter. Dette vil i reindriften innebære for eksempel at Konfliktrådet kunne bli kontaktet, eller at Statsforvalteren treffer vedtak om meklings etter reindriftsloven § 73. Konflikten har på dette nivået økt i styrke og omfang, og partene ser på hverandre som motparter. Partene ønsker å vinne over den andre, og konflikten har gått fra å handle om sak til person, eller begge deler.

Stadium åtte og ni involverer domstolene. Konflikten beskrives som uopprettelig. Partene tar alle midler i bruk for å vinne over motparten, og kun en rettskraftig dom kan avklare hvem av partene som «vinner konflikten». Vi skriver «vinner» fordi det er sjelden at rettssaker løser konflikter, men vi erkjenner at i konflikter om land og vann og beiterettigheter, er domstolene kanskje rette instans for å fastslå bruks- og eierrettigheter (Sætra, 2024).

Dernest kan Sherley Arnsteins deltagesstige ses som et slags grunnredskap for å organisere håndteringen av konflikten (Arnstein, 1969) fra liksom-deltakelse til full medbestemmelsesrett. Arnstein var byplanlegger, og stigen ble publisert i et plantidsskrift. Den tok utgangspunkt i hvordan ulike former for planprosesser mer eller mindre tillot befolkningens deltakelse i utviklingen av selve planprosessen og derved resultatet av den, det vil si selve planen og gjennomføringen av den.

Figur 3.4

Arnsteins deltagesstige



Første og annet trinn er ikke-deltagelse, basert på enten terapi eller manipulasjon. *Terapi*-begrepet ble brukt som en metafor for hvordan mange pasienter tidligere ble møtt, særlig innen rusomsorgen og i psykisk helsevern. I dag oppfatter vi terapi-begrepet annerledes fordi brukermedvirkning har fått økende fokus i helse- og sosialtjenestene, men fremdeles opplever en del brukere at de ikke deltar når beslutninger tas. *Manipulasjon* er noe mange deltakere eller

brukere opplever i praksis ved at de blir passivisert ved ekspertenes bruk av begreper og modeller som ikke forklares eller som tas for gitt. Brukere eller deltakere kan ofte mangle utdanning og kompetanse til å delta på likeverdig måte. Modeller, begrepsbruk og konteksten for disse må forklares, og det må klarlegges at det er enighet mellom alle deltakerne om kontekst, begrepsbruk og modell som de diskuterer eller forhandler om.

Det tredje, fjerde og femte trinn dreier seg om grader av legitimering, knyttet til informasjon, konsultasjon og representasjon. Trinn seks, syv og åtte handler om ulike grader av borgermakt: partnerskap, delegert makt og innflytelse og full medbestemmelse eller borgerkontroll. En mekling bør holde seg innenfor trinnene 3–8. Informasjonsflyt i meklingen er helt sentralt. Forberedelsesdelen anses svært viktig slik at begge parter er klar over hensikten med meklingen.

3.6 Møter mellom mennesker i konflikt og dialogiske praksiser

Både skammens kompass, konflikttrappa og deltakelsesstigen er redskaper som forenkler forståelsen og håndteringen av konflikter som både historisk og i nåtid er kompliserte. De kan inneholde mange ukjente variable og parter som dukker opp, og som gjør det umulig å ha tilstrekkelig oversikt. Møter mellom mennesker i konflikt bør dermed forberedes og ledes av én eller to erfarne tilretteleggere. Vi har gode erfaringer med å ha to tilretteleggere, det vil si en hovedmekler som har primærkontakt med partene, mens medmekleren fungerer som en veileder og samtalepartner til hovedmekler, slik at de i felleskap finner de neste trekkene i prosessen. Tilretteleggerne sørger for kunnskapsbasert deltakelse, åpen refleksjon og dialog etter et spesielt skjema eller mønster som inneholder elementer fra Glasl, Rosenberg og Arnstein som vi har beskrevet over. Men gjenopprettende praksis gir også muligheter for tilrettelagte møter med færre deltakere. Det gjør også indirekte mekling dersom partene i utgangspunktet ikke ønsker eller orker å møte hverandre. Begge formene krever forarbeid og tilrettelegging for at partene skal kunne møtes eller bli enige uten å møtes. Et mål med meklingen kan dessuten være

å oppnå enighet om hvordan man skal være uenig, et uenighetsfellesskap. Denne type mekling er krevende. Konfliktrådene har derfor rutiner både for debriefing av tilretteleggerne/meklerne og ettersamtale med partene ved behov, inntil for eksempel ett år i etterkant av meklingen.

Konflikt, konflikthåndtering og mekling er verken verdinøytralt eller felles forstått på tvers av sosiale, kulturelle og etniske skillelinjer. Temaområdet konflikthåndtering, mekling og gjenopprettende eller forsonende praksis (*restorative practice*) er et aktuelt fagfelt på tvers av fag og disipliner. Vi erfarer at det etterlyses konkrete kunnskaper og perspektiver på konflikthåndtering og forsonings- og lindrende arbeid i både helse-, sosial- og justissektorene i vårt samfunn. Tenkning og praksis som handler om gjenoppretting og forsoning mellom mennesker på et lokalt nivå, i et lokalsamfunn, begynner nå for alvor å påvirke helt ulike samfunnsinstitusjoner, langt utenfor justisområdet – internasjonalt og nasjonalt.

I Norge har vi minst tre ulike meklingsinstitusjoner som reguleres av rettsinstanser: Rettsmekling, Jordskifteretten og Forlikrådet. Ved disse tre meklingsinstitusjonene er det enten profesjonelle dommere eller lekfolk som kan avsi dom (som vel og merke kan ankes til ordinær domstolshåndtering), hvis ikke partene blir enige eller oppfyller avtalen. De skiller seg fra for eksempel mekling i Konfliktrådet, Barnevernets familieråd, Trygg Lærings skolemekling eller Røde Kors gatemekling, ved at en avtale eller mangel på avtale utelukkende er opp til partene. Disse fire meklingsinstitusjonene brukes med noen variasjoner på tvers av landegrensar, etniske, sosiale og kulturelle skillelinjer. Felles grunnelementer er:

1. frivillighet – men mange er for dårlig informert eller forberedt på hva som skal skje og sier derfor nei
2. lokal forankring
3. gode forberedelser før møter
4. at følelser er like viktige som fakta
5. at prosessen og relasjonen mellom partene er like viktig som resultatet
6. at partenes *behov* er sentrale i konflikten og i håndteringen av den
7. at partene selv har viktige kunnskaper om hva som er best for dem, og at dialog mellom partene som er i konflikt, kan åpne opp for nye perspektiver og følelser av hva som er best

8. at en tilrettelegger/mekler må være inkluderende, ha fokus på relasjonen mellom partene, erkjenne forskjellen mellom å være dommer eller én som stiller diagnoser på den ene siden og mekler på den andre siden. Tilretteleggeren/mekleren må praktisere forutsigbarhet, trygghet og empati for begge/alle parter, kjenne sine egne styrker og svakheter og være «multipartisk», det vil si forstå og bygge på behovene hos begge/alle parter i konflikten og tenke langsiktig

Sett i lys av den teoretiske sammenhengen som vi utvikler i denne boka, innebærer dialog både en innstilling, en ferdighet, en praksis, en etisk holdning, et menneskesyn, et verdensbilde og et resultat, det vil si både en epistemologi og en ontologi. De fleste samfunnsfelt og institusjoner i vårt samfunn er bygget på monolog; det vil si «noen» (politikere, dommere, fageksperter, terrorister, tradisjoner) har makt eller tar makt til å avgjøre hvordan ting og mennesker skal være eller handle. En grunnleggende og truet verdi i et demokrati er at denne makten skal være folkeflertallet. En annen og grunnleggende truet verdi er mindretallsvernet, jf. menneskerettighetene. En dialogisk praksis bygger på et mindretallsvern og en demokratisk sinnelagsetikk. Målet er at flest mulig stemmer kommer mest mulig til orde, og at avgjørelsene som fattes skal skade minst mulig og gagne flest og best. For at mindretallets deltakelse er reell, må mindretallet også ha kapasitet til å delta på lik linje med majoriteten slik både det norske Sametinget og Samerådet påpeker (Hermann et al., 2023; Risberg, 2024).

Denne tenkningen om dialogisk praksis er gjennomført på flere felt i Norge i dag som igjen hører til et stort og nytt internasjonalt forsknings- og praksisfelt: gjenopprettende praksis eller gjenopprettende rett (Aertsen et al., 2006; Foss & Hydle, 2017; Henriksen & Hydle, 2016; Hydle, 2017; Hydle & Seeberg, 2017; Vanfraemchen, 2010). (Se også for eksempel publikasjonene innen det internasjonale prosjektområdet ALTERNATIVE⁸). Det norske konfliktrådet er ett av de første eksemplene på at gjenoppretting av skade blir vektlagt fremfor straff. Forsoning er mer helende og frigjørende for alle parter enn soning. De siste 20 årenes forskning på dette feltet har vist effektiviteten i metodene som har utviklet seg, både i sivile og strafferettslige konflikter.

8 <http://www.alternativeproject.eu>

Metodene innen gjenopprettende praksis blir i dag innarbeidet i barnehage, skole, universiteter, strafferett og sivilrett i mange land, og i organisering og ledelse i næringslivet (for eksempel i arbeidslivskonflikter). Her finner vi også familieråd som praksis og metode i både barne- og familievernarbeidet i norske kommuner.

Kapittel 4

Eksisterende institusjoner og forordninger for mekling og konflikthåndtering

I dette kapittelet tar vi for oss de ulike meklingsordningene og former for konflikthåndtering i Norge som kan ha betydning i reindriftsrelaterte konflikter. Tre ulike meklingsinstitusjoner hører inn under domstolene. Alle disse tre meklingsinstitusjonene har det til felles at det kan avsies dom, som vel og merke kan ankes, hvis ikke partene blir enige. Dette skiller seg derfor fra *familievernet* og *konfliktrådet*, hvor en løsning utelukkende er opp til partene. Men også *politiet* driver mekling, enten for å få til en løsning i en pågående konflikt eller for å forebygge en konflikt som man ser kan komme. Men først litt om meklingsparagrafen i reindriftsloven.

Reindriftsloven av 2007 fikk en egen meklingsparagraf;

Statsforvalteren kan av eget tiltak eller etter ønske fra en leder av *siida*-andel, fra en *siida* eller fra et distrikt bestemme at det skal mekles mellom to parter som ikke klarer å samarbeide om løsning av en konflikt. Statsforvalteren eller Reindriftsstyret utpeker en person som antas å ha tillit hos begge parter som mekler. Megleren innkaller til møte med rimelig varsel, og begge parter har plikt til

å møte. Nærmere regler om gjennomføring av mekling fastsettes av departementet. (Reindriftsloven av 2007 § 73)

Opprinnelig var det områdestyrene som skulle iverksette mekling, men da områdestyrene ble lagt ned i 2014, fikk statsforvalterne myndigheten til å iverksette mekling. I *Soabahallan*-rapporten som ble utarbeidet som et kunnskapsgrunnlag for å tilrettelegge for reindriftsrelatert mekling (Henriksen & Hydle, 2018), kritiserte vi myndighetene for å ha brukt altfor lang tid til å utforme nærmere regler for gjennomføring av mekling. Disse reglene var på plass først i 2020, 13 år etter innføring av meklingsparagrafen. Det har hersket usikkerhet om hvordan slik mekling skal gjennomføres, og Statsforvalteren som ansvarlig iverksetter har begrunnet manglende utprøving av mekling med at de venter på regelverket (Henriksen, 2022). I den nye rapporten til reindriftsforvaltningen har Henriksen gjennomgått de få meklingsforsøkene både etter reindriftsloven § 73 og i regi av konfliktrådene. Denne rapporten ble utarbeidet som et ledd i Landbruksdirektoratets gjennomgang av mekling etter reindriftsloven § 73 (Landbruksdirektoratet, 2023). Landbruksdirektoratet påpeker at det kan være flere enn to parter i en konflikt. De foreslår at også reindriftsstyret skal kunne iverksette mekling. Lovbestemmelsen bør åpne for at det i en innledende fase legges vekt på å gi partene informasjon om mulighetene og begrensningene som finnes for mekling, for å øke partenes kunnskapsnivå om mekling og skape et grunnlag for at meklingen kan foregå med alle parters samtykke. Dersom partene ikke samtykker til mekling, bør bestemmelsen åpne for at det likevel ikke pålegges mekling, hvis man ikke kan sanksjonere manglende oppmøte. I forslaget til revisjon av retningslinjene for reindriftsloven § 73 har Landbruksdirektoratet fulgt de fleste av forslagene fra Henriksen (2022). Det gjelder forslaget om å oppnevne en hovedmekler som er samiskspråklig og har reindriftskompetanse, samt en veileder. Hovedmekler oppnevnes fra et meklerregister, og veileder kan gjerne hentes fra konfliktrådets erfarne meklerkorps. Disse to bør jobbe ut fra «two eyed seeing»-perspektiv. Sametingets reindriftslovutvalg (Reindriftslovutvalget, 2022) foreslår at hver av partene oppnevner sin mekler som igjen oppnevner er hovedmekler. Disse oppnevnes fra jordskifteretten meddommerutvalg. Henriksen (2022) er betenkt over forslaget om at meklere velges blant meddommere. For det første er meddommersystemet et svar på målet om å dømmes av likemenn. Mekling er noe helt annet enn å felle en dom og bør derfor gjøres av noen

andre enn meddommere. Ved å ha et meklerteam på minst tre personer er det god grunn til å forvente at størrelsen og asymmetrien mellom meklerteamet og partsrepresentantene vil kunne hemme meklingen. Det vil være stor risiko for inhabilitet og mangel på meddommere dersom meklingen ikke fører frem, og konflikten havner i reindriftsdomstolen som lovutvalget omtaler som jordskifterettens behandling av reindriftssaker. Landbruksdirektoratet (2023) påpeker også at meklingsreglementet bør inneholde tillitsoppbyggende prosesser i oppstartsfasen ved at partene gis mulighet til å få informasjon om og komme med egne ønsker om valg av mekler. Landbruksdirektoratet er også opptatt av at meklingen bør være frivillig, at det åpnes opp for at mekling kan skje ute i beiteområdene eller andre egnede utesteder, samt at reglementet også inneholder egne punkter om indirekte mekling, meklingsberedskap og at mekling også kan ha et mål om å bli enige om hvordan være uenige.

Landbruksdirektoratet konkluderer med at det er behov for en mer tilpasset meklingsmetodikk, og at dette utviklingsarbeidet bør involvere både konfliktråd og en eller flere forskningsinstitusjoner med kompetanse i samisk kommunikasjon, mekling og gjenopprettende praksis (Landbruksdirektoratet, 2023, s. 51). Vi er glade for at landbruksdirektoratet har tatt tak i vår forskning om samisk kommunikasjon og konflikthåndtering. Tematikken er ikke bare aktuell for reindriftens egne interne mekling, men også for de mange andre som utøver kommunikasjon og konflikthåndtering med samer og i samiske områder. Nedenfor beskriver vi de andre virksomhetene som utøver mekling og konflikthåndtering. I vår formidling av den samiske kommunikasjonsmodellen får vi tilbakemeldinger om at dette ikke bare gjelder reindrift, men at folk kjenner seg igjen. Vi håper og tror at denne boka derfor kan være et viktig bidrag i utviklingen generelt av kunnskap om kommunikasjon og konflikthåndtering.

4.1 Politiet generelt og reinpolitiet spesielt

Dagens politiarbeid har søkelys på å forebygge kriminalitet. Problemorientert politiarbeid (POP) har som mål å gjøre politiet mer effektivt i arbeidet med å forebygge, forhindre eller begrense kriminalitet. Dette arbeidet gjøres sys-

tematisk og planmessig alene eller i samarbeid med andre. En måte er å analysere et problemområde og forsøke å sette inn tiltak. Et eksempel er å sette opp belysning dersom det i et område begås voldshandlinger. Et redskap som politiet viser til, er bekymringsamtale med aktører man ser kan stå i fare-sonen for å begå kriminalitet. En representant for politiet uttalte følgende:

Tradisjonelt så har politiet grepet inn når konflikter har oppstått og prøvd å løse disse med maktmidler. Dette har etterlatt et inntrykk av at politiet er bare ute etter å «ta reindriften». Jeg tenker at man skulle vært inne før det ble en konfrontasjon. Gå i dialog. Delta på møter innen reindriften. Få greie på hva de tenker å informere om hva vi tenker. Dette kalles for problem-orientert politiarbeid (POP).

Ifølge våre opplysninger, er det ikke gjort en slik POP-analyse av konflikter innen reindriften, selv om det har vært snakket om i flere år.

Reinpolitiet er en spesialtjeneste som har ansvar for å betjene den samiske reindriften i Nord-Norge. Reinpolitiet ble opprettet i 1949 og har et ansvarsområde som dekker omtrent 56 000 km² i Finnmark og Nord-Troms. Reinpolitiet har pr. 2023 én leder og 14 tjenestemenn fordelt på fem patruljer lokalisert i Tana, Karasjok, Kautokeino, Alta og Nordreisa. Lederen har kontorsted i Alta. De disponerer totalt 15 hytter som kan brukes som utgangspunkt for tjenesteutøvelse. Reinpolitiets hovedoppgaver er å forebygge konflikter innad i reindriften, og mellom reindriften og fastboende. De skal forebygge ulovlig motorferdsel og annen miljøkriminalitet, og dessuten gjennomføre politimesige gjøremål i utmark (etterforskning, åstedsundersøkelser, søk og redning). Oppgavene fremgår av egen instruks. Oppgavene knytter seg særlig til forebygging og løsning av konflikter ved sammenblanding, skilling, merking og slakting, men reinpolitiet har også politi- og oppsynsoppgaver med generell natur- og miljøkriminalitet. På et møte svarte lederen at det som fungerer best for å forebygge konflikter, er distriktenes bruksplaner, mekling internt i distriktene samt dialog og nært samarbeid med Reindriftsforvaltningen. Det som synes mest utfordrende er saker der det påstås inhabilitet og saker der ulovligheter har foregått så lenge at det er blitt en ny praksis. Også saker der frykt er styrende vanskeliggjør konflikthåndteringen samt saker der det er dårlig kommunikasjon mellom distriktene. Landbruksdirektoratet avdeling

reindrift (tidligere Statens reindrifftsforvaltning) skal alltid orienteres for om mulig å innhente råd og bistand til videre behandling av saker som berører reindriften.

Fra en samtale med én fra reinpolitiet (RP):

Ja, når det nesten blir «hudkontakt», (det vil si fare for vold, vår anmerkning), så e vårt hovedmål at de som driv lovlig får lov til å driv lovlig. Men vi har ikke redskaper til de andre. Det e synd at det e så mange smutthull i lovverket, pluss manglende sanksjonsmuligheter mot de som ikke driver lovlig, Vi prøvde ut dette med bøtelegging fra 2011 til 2016, men en reineier fulgte ikke opp. Det ble rettssak, følgen var at politiloven ikke kan brukes i den typen ting. Vi blir nedringt av de som e fortvila for de har mista beite. Vi ønsker ikke at folk tyr til vold og våpen, og at de som driver lovlig blir tråkka på. Primært e det utøveren som ønsker at vi blir med dem ut. Men vi går ikke inn hvis vi ikke vi en anbefaling fra forvaltninga. Æ skjønner dem som vil ha skilling og beholde egen rein; for eksempel nu har det distriktet fått pålegg om å gjennomføre skilling, og du har plikt til å varsle når du skal ta dem i gjerdet. Hvis du ikke gjør det, så kan det idømmes dagsbøter, og det e forvaltningas sitt ansvar, det har ikke vi ansvar for [...]

Men forvaltninga bør sjøl kunne dra ut. Vi sier ofte til reineierne: «Det her e ikke en politisak. Det blir litt reaksjoner i bygda, men nå gang har vi sjøl en interesse for å sjekke sånn at det kan forebygge verre situasjoner. Men når vi spør dem om ka vi ska gjøre og ber om at de må skriftliggjøre det og sende til forvaltninga og sende kopi til oss.» Vi har prøvd å dressere reindriften ved å være mer på forskudd, men de venter og ser altfor lenge.

Det e ikke nødvendigvis negativt med en konflikt, men ofte har det vedvart en stund før dem kontakter oss, og da har man kanskje blitt mer og mer fortvilt.

Som det fremkommer her, får reinpolitiet som førstelinje henvendelser både fra forvaltningen og fra reineiere. Mange av disse henvendelsene er ikke

politisaker. Men reinpolitiet rykker ut en del ganger for å forebygge mulig eskalering av konfliktene. De erfarer at mange anmeldelser og konfliktsaker blir henlagt da det ofte ikke foreligger skriftlig dokumentasjon. Her møter reinpolitiet som en systemverden, en livsverden som er muntlig og praksisorientert. Thorslund (2013) skriver om tilsvarende ulikheter og kollisjoner når reineiere møter NAV. Vi utfordret også vedkommende til å si noe om deres erfaringer med mekling.

Æ trur det e viktig at man blir hørt og ikke tar parti og lytter til det som blir sagt og hører på den ene og den andre. Eksempelvis: «Vi har fått en anmeldelse om rein så og så, hva har du å si til det?» Da kan han for eksempel forklare med uvær og ditt og datt, sånt skjer. Begge parter blir hørt og vi prøver å få dem til å snakke sammen og finne en løsning der og da. Vi kan komme med innspill, men ikke komme med løsninger, men prøve å se begge syn. Et eksempel: Et reinbeitedistrikt ønsket befaring av høstbeitet. Vi dro ut og observerte småflokker som beita innenfor distriktets høstbeite. Vi tok kontakt, og dem erkjente at gjerdet var ikke godt vedlikeholdt. Flyttekorridorene på våren kan være nedsnødd og på høsten ikke vedlikeholdt. Dem ble anmodet om å samle inn rein, og sa at det ble gjort.

Etter vår samtale sendte politiet en melding til oss om at de har oversendt en reindriftsrelatert sak til konfliktrådet. Saksgangen er via påtalejuristen i politiet. Vi fulgte opp denne saken. Dessverre virker det som om slike meklingshenvendelser blir liggende altfor lenge før de sendes videre til konfliktrådet, i dette tilfellet mer enn et halvt år.

I forprosjektfasen (Henriksen & Hydle, 2018) ble det snakket om å ha et viddemeklingsteam som kunne rykke ut i feltet på kort varsel for å unngå at uenigheter og konflikter eskalerer. Reinpolitiet rykker ut mange ganger og er stadig ute i feltet og kommer i kontakt med reineiere. Vi tror på dette viktige arbeidet med å tilrettelegge for at partene selv forsøker å løse uenighetene (*soabadallan*) før konfliktene utvikler seg såpass mye at det kreves ekstern mekler (*soabahallan*). Enkelte av metodene til reinpolitiet har en forebyggende vinkling for å unngå at uenigheter og konflikter utvikler seg fra lavere til et høyere trinn på konfliktrappa (Glasl, 1997; Henriksen & Hydle, 2018).

Slik eskalering kan gå fra mer kommunikative virkemidler som posisjonering og polemikk, til personangrep og karakterisering – og helt øverst mot skader og krig. Reinpolitiet forsøker å holde konfliktene på et lavest mulig nivå og tar seg tid til å lytte på begge parter og kanskje viderebringe informasjon mellom partene. I meklingsteorien omtales dette som indirekte mekling, og i konfliktrådsloven § 12 står det:

Konfliktrådet kan tillate at det mekles indirekte mellom partene. Indirekte mekling kan være mekling via telefon eller videooverføring, eller at mekler opptrer som budbringer mellom partene.

Konfliktrådene har tradisjonelt invitert partene til stormøter. I de senere årene har imidlertid meklingserfaringer med mennesker med fremmedkulturell bakgrunn ført til etablering av indirekte mekling som metode. Vi har tilsvarende erfaringer med samiskrelatert mekling der partene helst ikke vil delta på slike stormøter. I kapittel fem gir vi noen mulige forklaringer til dette. Også vi erfarer at indirekte mekling kan være en metode som kan være fruktbar mht. til å bygge tilstrekkelig tillit mellom partene.

Verken stormøte eller indirekte mekling er nevnt i reindriftslovens reglement for mekling. Det sies at mekler skal hjelpe partene til selv å finne frem til akseptable løsninger av tvisten. Retningslinjene sier at partene skal delta i meklingen, men at de har anledning til å ta med seg rådgivere eller andre bisittere under meklingen. Det understrekes likevel at bisitterne har en tilbake trukket og kun rådgivende rolle under meklingene. Dette er ikke i tråd med stormøtemetode der mekler samler dem som føler et eierskap til en konflikt og lar alle delta med en likeverdig rolle. Reglementet kan heller ikke leses som en oppfordring til indirekte mekling der partene ikke ønsker eller vil møtes, men at det er mekler som fungerer som en slags budbringer mellom partene.

4.2 Forliksråd

Alle kommuner skal ha et forliksråd. Forliksrådet består av tre rådsmedlemmer, og en av disse er leder for forliksrådet. Et forliksråd kan ha flere avdelinger

med tre medlemmer i hver avdeling. Rådsmedlemmene velges av kommunestyret for fire år av gangen. Fylkesmannen fører tilsyn med forliksrådene. Forliksrådet skal legge til rette for at partene får løst en tvist ved mekling eller dom. Et rettsmøte i forliksrådet er mindre formelt og mindre omfattende enn et rettsmøte i de andre domstolene. Forliksrådene avlaster resten av rettssystemet, og i 2017 behandlet de 77 265 forlikssaker i Norge. Det er forliksrådenes oppgave å finne en minnelig løsning mellom partene. I tillegg er forliksrådene en domstol. Hovedregelen er at det ikke er anledning til å anlegge sak for tingretten før saken er prøvd løst i forliksrådet. Sekretariatene er hjelpelige med å sette opp forliksklagen, stevning og tilsvar. Det er ingen plikt til å bli bistått av advokat. Samarbeidsutvalget for forliksråd og namsmenn (SFN) har utarbeidet en håndbok for arbeidet i forliksrådene.

De fleste sakene i forliksrådet dreier seg om uenighet om gjeld i ulike sammenhenger, særlig knyttet til kjøp av varer og tjenester. Et krav om betaling av gjeld kan fremmes for forliksrådet for å oppnå en minnelig løsning eller få fastslått ved dom at kravet er rettsgyldig. Dette skjer for at kravet eventuelt kan tvangsfullbyrdes hos namsmannen. Forliksrådet behandler kun sivile saker, ikke straffesaker.

Vi vet lite om bruk og omfanget av reindriftskonflikter i forliksrådet. Av de 29 rettssakene/dommene som vi har gjennomgått, hadde to vært i forliksrådet først.

I den første, sak LH-2009–133706 (HALO dom 26.03.2010) fant lagmannsretten (LR) det samme som tingretten (TR), at ankemotparten, reinbeitedistrikt x, har enerett til høst- og vinterbeite innenfor en avgrenset del av distrikt y. L mener at tvisteområdets beliggenhet tilsier at området har inngått som en sentral del i distrikt x's tradisjonelle flyttesystem mellom sommerbeitene nord/nordøst for tvisteområdet og vinterbeitene sør for xx sted. Helt fra 1960 tallet har det vært betydelige konflikter mellom reindriftssiidaer fra de to kommunene. Etter prosesser og utredninger la Reindriftssjefen i 2003 frem et forslag til grenser mellom de to distriktene. Reinbeitedistriktene x og y drøftet saken på et møte den 03.02.2004 og kom frem til et kompromiss. Reindriftsstyret avgjorde saken i møte den 2. desember 2004. I et felles brev fra x og y til Reindriftsstyret i desember 2006, skriver de to distriktene at forskriften er i strid med den privatretts-

lige makeskifteavtale mellom distrikt x og y etablerte rettigheter. De krever at forskriften endres slik at den delen av dagens tviste-område blir innlemmet i distrikt x. Flere brev utveksles, og møter avholdes. Den 16.02.2008 varslers distrikt x' advokat at det vil bli tatt ut forliksklage. Forliksrådet avholder møte 16. juni 2008 uten å komme til enighet om at distrikt x har enerett til området.

Den andre saken, TINFI-2007-41493-RG-2008-232, omhandlet spørsmålet om en *siida* var part i en avtale om erstatning for et større inngrep i et felles vår/høst- og sommerbeiteområde(sone) som *siidaen* tilhører, og om *sidaen* hadde krav på hele eller deler av erstatningen som ble utbetalt til sonen.

Høsten 2003 ble det inngått avtale om erstatning for skader og ulemper forårsaket av inngrepet. Forut for avtaleinngåelsen var det en forhandlingsprosess, hvor det blant annet var et spørsmål om *siidaen* skulle være part. Saken ble behandlet på styremøte i sonen som mente at denne *siidaen* ikke kunne vært en part da vinterbeitene på nåværende tidspunkt ikke er fordelt til den enkelte distrikt og *siida*. I tillegg nevnes at området ligger midt i flytteleia og derfor blir mange distrikt og *siidaer* berørt. Reinbeiteinteressene må derfor foreløpig representeres av sonen. Eventuelle erstatninger til berørte distrikt og *siidaer* må derfor foretas av sonen, etter en fordelingsnøkkel utarbeidet av sonen i samråd med berørte distrikt og *siidaer*. Dette synet blir opprettholdt i et nytt sonevedtak i mai 2003. Dog sies det i et sonevedtak den 30. juli 2006 at en avtale med erstatningsansvarlig skal underskrives både av sonelederen og lederen av omtalte *siida*. I avtalen med varighet 10 år, samtykker reineierne i etablering av et steinbrudd i området og erstatningsutbetaling. *Siidaen* og sonen ble imidlertid ikke enige og ble saken brakt inn for forliksrådet som den 3. april 2006 besluttet å henvise saken til tingretten.

Som det fremgår av dokumentene, har det i begge sakene vært henvendelser, skriv og møter over mange år. Disse prosessene er styrt av partenes advokater. Vi kjenner ikke til hva som skjedde i forliksrådene, men det ble ikke inngått forlik i de to sakene som dermed begge endte i tingretten, den andre også med anke til lagmannsretten. I dommene vinner den ene, mens den andre

taper. Vi vet ikke om dommene i disse to sakene førte til at konfliktene ble løst. Men våre erfaringer fra andre saker tilsier at en dom sjelden bidrar til å løse konflikten.

4.3 Jordskifteretten

I Ot.prp. nr. 25 (2006–2007) om reindriftsloven (s. 48) står det følgende om jordskifterettens rolle i reindriftssaker:

Gjennom lovrevisjonen i 1996 ble jordskifteretten gitt kompetanse til å behandle visse sakstyper vedrørende reindriften, jf. Ot.prp. nr. 28 (1994–1995). Erfaringene så langt er forholdsvis begrensede, men slik departementet ser det, foreligger det ikke tungtveiende innvendinger mot at jordskifteretten også får oppgaver knyttet til interne forhold i reindriften [...] den skal gis flere oppgaver etter reindriftsloven for eksempel avgjørelse om ny distriktsinndeling eller endring av tidligere grense, regler om beitebruk og bestemmelse om øvre reintall.

Det reises imidlertid spørsmål om kompetanse og legitimitet;

Den generelle kompetansen som jordskifteretten har i forhold til grensegang og bruksordninger, er nyttig også for behandling av saker innenfor reindriften. Imidlertid er det behov for en opprusting med hensyn til reindriftsfaglig kompetanse og samisk språk og kulturforståelse [...] Det vises også til en viss skepsis mot jordskifteretten fordi den ses som en eksponent for tradisjonell norsk tingsrett, og har forankring i tradisjonell landbruksjuridisk tenkning med lite kjennskap til reindriften. Reindriftsstyret på sin side er i tvil om jordskifteretten vil fungere etter hensikten [...] Og både Sametinget og NRL kom under konsultasjonene med innvendinger mot å bruke jordskifteretten i reindriftskonflikter.

Oversikten nedenfor viser saker for jordskifteretten fra 2003 til 2014 der reindriftsnæringen har vært part⁹: Den gjelder i Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Helgeland, Salten, Ofoten og Sør-Troms, Nord-Troms, Finnmark og Hålogaland jordskifteoverrett¹⁰, i alt 28 saker:

- 2 erstatningsskjønn etter reindriftsloven (heretter rdl.) § 22-1 – anket til jordskifteoverretten
- 7 erstatningsskjønn etter rdl. § 27-1 – anket til jordskifteoverretten og 1 forlikt på befarings
- 7 erstatningsskjønn etter rdl. § 70
- 2 skjønn om utnyttning av eiendom etter rdl. § 63
- 8 beitebruksregler etter rdl. § 59-1 – anket
- 1 beitebruksregler etter rdl. § 70
- 1 gjerdeskjønn etter rdl. § 69
- 1 sak om Reinøy etter jordskifteloven § 2 – anket til jordskifteoverretten
- 1 sak etter jordskifteloven § 6.4 – begjært overskjønn

Av 28 saker ble fire anket, og i én sak ble det begjært overskjønn. Halvparten av alle sakene handlet om erstatning, og åtte av de 28 handlet om beitebruksregler. Vi har ikke studert disse sakene, men knytter noen allmenne kommentarer til jordskifteretten som meklings- og domsinstans nedenfor. Uansett sier oversikten over disse sakene at jordskifterettens mulighet til å bidra til konflikthåndtering i reindriften er begrenset. Kanskje er dette en av grunnene til at både Sametinget og NRL gikk imot å bruke jordskifteretten?

Det ble vedtatt en ny jordskiftelov i 2013 (lov om fastsetjing og endring av eigheds- og rettshøve på fast eiendom m.m. (jordskiftelova)) på grunnlag av et forarbeid samt høringsuttalelser. I 2016 gav et utvalg, nedsatt av Landbruksdepartementet, ut en rapport som en følge at bestemmelsene om reindrift og jordskifte ble videreført uten drøftinger/endringer i 2013-loven: «Jordskifterettens kompetanse knyttet til interne forhold i reindriften. Forslag til endringer i reindriftsloven og jordskifteloven som åpner for bruk av jordskifteretten på interne forhold i reindriften.» (Landbruks- og matdepartementet, 2016).

9 <https://www.domstol.no/no/Jordskifte-enkelt-domstol/Nord-Troms-jordskifterett/Reindrift/>

10 Jordskifteoverretten ble avskaffet i 2015 og ankesaker overført til lagmannsrettene.

Utvalget viser til de to typene konflikter som det søkes løsninger for med bidrag fra reindriftsmyndighetene. Det er konflikter i en beitesituasjon og ved uenighet om beitebruk, særlig i indre Finnmark som har et høyt konfliktnivå. Utvalget mener det er viktig med kompetente meklere som både har faglig kompetanse om reindrift og særlig kompetanse på mekling.

Sametinget understreket i denne runden med offentlig diskusjon om en meklingsordning at det forelå et tungt rettslig ansvar for å sikre domstolenes kvalifikasjoner innen samisk sedvanerett og kultur. Sametinget mente også at kompetansen til å oppnevne utvalg av fagkyndige meddommere i reindriftskonflikter burde legges til Sametinget, og ikke til Landbruks- og matdepartementet.

4.4 Rettsmekling

Som vi skriver i innledningen til dette kapittelet, kan en sivil tvist «løses ved hjelp av rettsmekling i stedet for hovedforhandling og dom». Vi siterer fra domstolenes hjemmeside (Domstol.no):

Det går ut på at partene kommer fram til en avtale, som oftest som et rettsforlik, ved hjelp av en mekler. Dette er en raskere, mer effektiv og billigere måte å løse konflikten på. Rettsmekling går ut på at partene selv finner en løsning på konflikten ved å bruke en mekler (vanligvis en dommer i den domstolen som behandler saken). Avtalen man kommer fram til, blir bindende, og om det er inngått rettsforlik gir den tvangsgrunnlag på linje med en dom. Rettsmekling kan bare brukes i sivile saker, ikke i straffesaker. Hvis konflikten ikke løses ved mekling, avgjøres saken ved hovedforhandling. Rettsmekling er regulert i tvisteloven.

Etter den første dagen i en rettssak mellom to nabo-*siidaer*, anmodet dommeren partene til å snakke sammen med tanke på å inngå et forlik. Partene etterfulgte denne anmodningen og hadde et møte om kvelden. Etter en halv time ble møtet avsluttet uten at det ble forlik. Etter vår mening skyldes dette

at begge partene stilte opp med sine advokater. I våre samtaler med partene før og under rettssaken, virket begge partene ganske sikre på å vinne. En slik overbevisning reduserer nok også vilje til å tenke kompromiss.

En samisk dommer uttalte dette om rettsmekling:

Man står fritt i rettsmekling til å foreslå hva som helst, i motsetning til ved en rettssak. Men en dommer i den funksjonen (som rettsmekler), kan ikke ta saken etterpå. Da er det ikke grunn til å si at det da er en dom [...] Og hvis man vil ta en sak over fra en domstol til en annen, krever det at partene vil det.

I sak LH-2016-105868 (TINFI 2014-145908) gjennomføres en rettsmekling:

Det er en tvist om beiterettigheter mellom to siidaer som begge hadde opparbeidet seg rett til å beite i et område. Den ene part gikk til sak for å få angitt hvor mange dyr hver av partene kunne beite med i området. Lagmannsretten, som tingretten, kom til at det ikke fantes rettslig grunnlag for fastsetting av delingstall. Det ble lagt avgjørende vekt på at partene hadde rett til å bruke området til ulike tider på året, og at det således ikke på noe tidspunkt foreligger parallell bruk av tvisteområdet. Det ble også lagt vekt på at partenes bruksrettigheter framstår som kvalitativt ulike på en måte som gjør det vanskelig å veie partenes rettigheter i fellesområdet opp mot hverandre. I reindriftsstyrets vedtak av 21.06.1985 fremgikk det at man skulle ta opp distriktsinndelingen til ny vurdering høsten 1990. Distrikt reiste i ettertid innsigelser mot vedtaket, men godtok å avvente den bebudede evaluering, som imidlertid ikke gjennomført som forutsatt. 2002 tok distriktet saken opp på nytt. Reindriftstyret opprettholdt 1985-vedtaket, men med den endring at distrikt x fikk høstbeiterettigheter frem til 31.12, slik situasjonen er i dag. I dommen fremkommer det at det har vært en konflikt mellom partene om godkjenning av en gjeterhytte., I 2014 sendte saksøker stevning til Indre Finnmark tingrett med påstand om at saksøkte ikke har beiterettigheter nord for grenselinjen x-y. I tilsvaret nedla saksøkte påstand om at de har beiterettigheter nord for den linje som fremkommer i saksøkers påstand. I prosesskriv av 23. mars

2015 endret saksøker sin påstand, slik at det i fellesområdet – etter reindriftsmyndighetenes nærmere fastsatte beitetid – skulle skje en prosentvis fordeling av partenes reintall i området.

Det var på samme tid avtalt rettsmekling som ble gjennomført 24. mars 2015. Det ble her oppnådd delvis enighet, men slik at den nærmere bruk av fellesområdet skulle fastslås etter videre forhandlinger, og etter enstemmighet i det oppnevnte forhandlingsutvalg.

Saken ble deretter stanset (det vil si etter avtale mellom partene for at de skulle forhandle). I brev av 9. desember 2015 anmodet saksøkte om at saken igangsettes, da enighet likevel ikke var oppnådd. Det ble holdt nytt planleggingsmøte den 8. februar 2016. I et udatert prosesskrift, mottatt av retten den 11. mars 2016 tok saksøkte ut motsøksmål. Saksøker begjærte avvisning av motsøksmålet, hvoretter saksøkte trakk dette fra behandling.

Som beskrevet har Norge tre meklingsordninger som hører inn under domstolene. Det er rettsmekling i tingrett og lagmannsrett, mekling i jordskifteretten og forliksrådene. Her er det dommere eller lekfolk som mekler. Ved uenighet eller manglende oppfølging av en avtale, kan det avsies dom. Muligheten for bruk av tvang skiller denne type mekling fra konfliktrådernes frivillighet når det gjelder partenes deltagelse. Men tingrettens rettsmeklingsinitiativ møter ofte liten forståelse blant advokatene. I en barnevernssak der Henriksen møtte som fagkyndig meddommer, måtte dommeren to ganger ta opp muligheten for mekling før partenes advokater tok hintet, og partene kom i løpet av en lunsjpause frem til en avtale. Lexau (2017) tar et oppgjør med jussens krav til klare regler og advokatenes fokus på å vinne saker. Lexau mener at advokatene bør fokusere mer på årsakene til konfliktene og mer bruk av mekling også i domstolene.

4.5 Familievernet

Familievernet styres av lov om familievernkontorene. Vi siterer § 1 i denne loven om familievernkontorenes oppgaver:

Familievernet er en spesialtjeneste som har familierelaterte problemer som sitt fagfelt. Familievernkontorene skal gi et tilbud om behandling og rådgivning der det foreligger vansker, konflikter eller kriser i familien. Familievernkontorene skal foreta mekling etter lov om ekteskap § 26 og barneloven § 51. Familievernkontorene skal bistå der retten oppnevner en ansatt fra familievernet etter barneloven § 65 a.

Familievernkontorene bør også drive utadrettet virksomhet om familierelaterte tema. Dette kan bestå av veiledning, informasjon og undervisning rettet mot hjelpeapparatet og publikum.

Familievernkontorene tilbyr et omfattende spekter av tilbud innen parterapi, familierapi, veiledning, mekling, foreldresamarbeid eller lignende. Ansatte ved familievernkontorene er psykologer og sosionomer som har utdanning i familierapi. De er terapeuter som har en langvarig utdanning i håndtering av uenighet og konflikter. Familievernkontoret bistår alle som trenger hjelp til å håndtere vanskelige forhold i familien. De ansatte har mekling som en viktig arbeidsoppgave. Ved samlivsbrudd i familier med barn under 16 år, skal partene møtes til minst 1 times obligatorisk mekling. Tilbudet er gratis, og man kan selv ta direkte kontakt med nærmeste familievernkontor. Det finnes 64 familievernkontor i Norge, 39 er statlige og 25 drives av kirken. I Finnmark er det familievernkontor i Kirkenes, Hammerfest, Alta og Karasjok. Familievernkontoret i Karasjok har et særlig ansvar for å dekke de samiske bosettingsområdene i Finnmark. Ansatte behersker samisk språk og kulturforståelse. Både Sametinget og Barne- og familiedirektoratet ser det som viktig at samiske familier generelt skal få en styrket familievernordning. Nasjonála sámi gelboguovddáš, Nasjonalt samisk kompetansesenter (NASÁG/NASAK) for kommunalt og statlig barnevern, familievern og krisesentertilbud er et nystartet senter i Karasjok som skal bidra til å styrke kvaliteten på tje-

nestenes arbeid med samiske barn, voksne og familier. NASAK skal bidra til å sikre et likeverdig tilbud til samisk befolkning i alle samiske områder.

Også reindriften omtales på NASAKs hjemmeside:

I samiske samfunn er ofte slektskap og familieforhold sentralt. Tradisjonelt har det vært veldig viktig å ha nære bånd innad i slekta og mellom slekter. Dette har en spesiell betydning innen reindriften, der man er avhengig av å samarbeide godt i egen siida, og med andre siidaer. Siida er en særegen organisasjonsform for reindriftssamene. I reindriften brukes begrepet siida om en «gruppe av reieiere som utøver reindrift i fellesskap på bestemte arealer». Selv om slektens og siidaens betydning er i endring i mange samiske samfunn, er samhold og tilhørighet til slekta fortsatt viktig og avgjørende for mange samer i dag. Både fra gammelt av, og på grunn av undertrykkelse fra storsamfunnet, har en del funksjoner som ellers ivaretas av offentlige tjenester, blitt ivaretatt innad i familien.

I vår gjennomgang av de 29 dommene kan vi anta at familievernet har, eller burde hatt, en meklingsrolle i følgende sak TINFI-2014-73037.

Saken gjelder deling av eiendeler mellom to ektefeller som hadde vært gift i 28 år, begge med tilknytning til reindriften. Retten fastsatte verdien av reinsdyr til slaktepris, ikke livdyrpris, da salg av en levende reinflokk ikke er realistisk under dagens forvaltningsregime. Verdien av siidaandel ble skjønnsmessig fastsatt til 250 000 kroner og under den tidligere satsen for avviklingstilskudd. På grunn av ekteskapets varighet og ektefellenes innsats i reindriften og ved annen inntekt, ble eiendelene delt likt. Det var ikke grunnlag for vederlag, fordi det i realiteten ikke var saksøker som hadde hatt ansvaret for pass av reinen, selv om den var ført opp under hans siidaandel.

Også i sak HR-2011-1743-A-Rt-2011-1180 kan man tenke seg at familievernet har eller burde vært involvert i saken.

Saken gjaldt hvorvidt ankende part i forhold til sine søsken kunne kreve å få overta ansvaret som leder av en siidaandel, samt rein og

reinmerke tilhørende dødsboet etter foreldrene. Høyesterett kom til at kravet om å få overta ansvaret som leder etter reindrifstloven § 15 fjerde ledd ikke kunne føre frem og at uenigheten måtte løses etter skifteloven § 61. Den ankende part oppfylte ikke vilkårene i § 61 annet ledd for å kreve lederansvaret for siidaandelen utlagt til seg.

4.6 Konfliktrådene

Konfliktrådet¹¹ (KR) organiserer en gratis konfliktløsningstjeneste som tilrettelegger for møter der partene selv gjennom dialog kan finne fram til gode løsninger. Mekling i KR skiller seg fra konfliktløsning i domstolene hvor det ofte handler om å få rett og vinne over den andre parten. I mekling brukes dialogen – slik at partene i større grad får innsikt i hverandres handlinger, synspunkter og følelser. I konfliktrådsmøtet kan partene få større innflytelse på hva som skal stå i avtalen om hva som må til for å gjenopprette skaden. KR behandler sakene raskt. I gjennomsnitt tar det tre–fire uker fra saken mottas i KR til den avsluttes.

KR er et tilbud til alle, uavhengig av alder. Det er meklere i alle kommuner, tjenesten er gratis og tilbys over hele landet. Både straffbare forhold og sivile konflikter blir behandlet. I straffesaker er mekling et viktig alternativ til tradisjonelle straffereaksjoner – og den eneste reaksjonsformen som legger til rette for at offer/klager/fornærmede og utøver/gjerningsperson kan møtes sammen med en eller to upartiske meklere. Flesteparten av de om lag 6–7000 sakene som årlig oversendes KR, er straffesaker som kommer fra politiet, men tendensen er at også flere privatpersoner henvender seg for å få bistand i sivile saker. Eksempler på type saker i KR er lovbrudd som skadeverk, trusler, innbrudd, mobbing, tyverier – og sivile konflikter som gjelder naboer, familie, husleie eller arbeidsplassen. Erfaring viser at etter vonde hendelser kan det å møte hverandre innen trygge rammer, og med hjelp fra meklere,

11 se <http://www.konfliktraadet.no/>

gjøre det lettere å få bearbeidet hendelsen og lagt den bak seg. I KR fokuseres det på hvilke konsekvenser hendelsen har hatt for fornærmede, og hva som må til for å gjenopprette skadene som har skjedd, enten det gjelder økonomisk erstatning eller mellommenneskelig forhold. Partene får også mulighet til å stille de spørsmålene de måtte ha. Å treffes i KR kan dessuten bidra til å overvinne spenningen og redselen for det første møtet etter hendelsen. I slike tilfeller gjør meklerne et forarbeid med hver av partene for å trygge dem på hva som skal skje i møtet.

Når en uenighet eller konflikt oppstår i sivile saker, kan det å møtes sammen med upartiske meklere gjøre dialogen mer konstruktiv. Mekleren tilrettelegger møtet, sørger for at begge parter får si det de ønsker, og leder prosessen framover for å se om partene kan finne fram til en løsning de begge kan leve med. Ofte kan konflikter bygge på misforståelser. Gjennom møter i KR hvor saken belyses fra begge sider, blir det lettere å finne fram til en avtale. I de fleste saker inngås det en avtale mellom partene.

Ved etableringen av konfliktråd uttalte Sametinget følgende (*Sametingets merknad om konfliktråd i reinbeiteområde*, 1996):

Hvorvidt dette vil lykkes, er i stor grad avhengig av hvordan reindriften gis mulighet til å ivareta sine interesser i konfliktrådet [...] Å fremme en sak og følge saken opp i konfliktrådet medfører bruk av betydelige menneskelige ressurser. Reindriften vil risikere å måtte bruke svært mye tid og krefter på å fremme sine interesser.

Konfliktrådets utforming og funksjon tilsier at det settes sammen fra sak til sak, med partsrepresentasjon i forhold til de konkrete saker, punkt 1 i retningslinjene. Dette innebærer at reindriftens representanter må møte i alle saker i sitt reinbeitedistrikt, mens de ulike grunneierinteressene kun møter i enkeltsaker i det samme distriktet.

Når det gjelder hvem som kan anses som part i konflikter, må det derfor vurderes å se på sammenhengende områder under ett. Det er ikke hensiktsmessig at enkeltstående grunneiere hver for seg kan reise saker for konfliktrådet. De enkeltes synspunkter kan under alle omstendigheter ivaretas i den foreslåtte høringsrunden etter oppnådd anbefaling i konfliktrådet. I retningslinjene må det derfor

stilles et visst minimumskrav til størrelse på områdene som skal vurderes. I forhold til private rettighetshavere må det kunne stilles krav om at et flertall av disse ønsker en sak reist for konfliktrådet før saken behandles.

Når det gjelder oppnevning av fagkyndige i konfliktrådet, må det være mulig for partene å influere på oppnevningen for at disse skal kunne nyte gjensidig respekt hos partene. Det er reindriften som har sterkest behov for faglig assistanse idet reindriftens driftsform, behov og historie ikke har den samme posisjon i den allmenne utdanning og rettspleie som grunneiendom og jordbruksinteresser.

Sametinget vil foreslå at de fagkyndige oppnevnes på fast basis, og at det må kunne lages en prosedyre for dette som forutsetter gjensidig godkjenning av disse. Videre er det viktig å sikre at de fagkyndige har nødvendig distanse til de enkelte konfliktene, for å unngå lojalitetsproblemer og kryssende interesser knyttet til de små lokalmiljøer dette ofte dreier seg om.

I høringsbrevet fremkommer det at behandlingen i konfliktrådet ikke vil få rettslige konsekvenser i forhold til en eventuell senere domstolsbehandling. Sametinget ber departementet innarbeide dette i retningslinjene.

I Finnmark er konfliktrådet lokalisert i Alta, med kontorer både i Alta og Vadsø. En erfaren konfliktrådsleder informerte oss om dagens ordning:

Det er om lag 20–25 meklere i hele Finnmark. Meklerutdanninga betales av konfliktrådet, kurset holdes i Oslo, du oppnevnes for fire år, og forplikter deg til inntil to saker pr. måned. Poenget er at mekleren er så motivert for å ta saker og for å jobbe med dette. Det å jobbe som mekler gir så mye, du får en symbolsk lønn på 190 kr/time per sak, skal dekke porto, telefon, og får dekket reisekostnader. Du blir ikke fet av å mekle i KR, og det gjør at du også blir habil, du er der fordi du gjør en frivillig innsats, som i Røde Kors eller Redd Barna, eller andre frivillige organisasjonene [...] Kanskje er KR best

egnet likevel til mekling, men vi mangler samisk kompetanse. Vi trenger litt kunnskap om siidaordningen, og om reindrifta og om slektskap og så videre. Men meklerne trenger, ikke å være ekspert, om reindrift, skal kunne metoden i mekling og stormøte. Som fag-ekspert, kan du faglig inhabil for da har du en forutinntatt holdning til det du skal mekle i. Æ trekker inn fagfolk i selve møtet, som kan uttale seg om problemstillinger innen faget

Han forklarer videre hvorfor det er viktig for meklerne at de ikke har egne interesser i sakene utover det å bringe folk sammen, og at de har tillit og habilitet. Derfor er forarbeidet noe av det viktigste ved meklingen. Der man har lyktes, har det vært minst to møter. I dag er det nesten alltid en strukturert for-samtale. Han forteller at de har et skjema som de bruker:

et skjema som vi krysser av at vi har informert om. Dem må jo vite om mæ, at æ ikke er dommer og så videre. Informasjon e helt avgjørende. Selv de som takker ja til mekling, vet ikke nok. Ka e det som gjør at folk takker ja til mekling? Det e både pisk og gulrot, det e ris bak speilet i straffesaker, men det e jo frivillig, betinget frivillighet. Gulrot e at du sparer en million. Korsen kan de vite at de kan ta kontakt med KR? «De må vite at æ finns og at æ e en ålreit fyr!»

Mangel på samisk og reindriftssamisk kompetanse både blant meklerne og de ansatte på konfliktrådet fremkom allerede i forprosjektet da man i konfliktrådet håpet å få forklaring på hvorfor de har så få meklingshenvendelser fra samiske områder. Her uttrykkes et ønske om økt samisk kompetanse særlig om det kollektive fokuset. Men det gjelder også økt kompetanse om samisk reindrift og mulige konsekvenser av fornorskning. En erfaren konfliktrådsleder sier:

Du må være mer enn middels interessert. Jeg har vært veldig positiv, og sett at dette er et viktig felt for konfliktrådet. restorative justice må mer inn i reindrifta. Men det funker ikke i de samiske områdene og mange saker er kompliserte; kulturelle forhold, språklige forhold, og fornorskingsprosessen ligger bak. I mange samiske saker er det behov av særlig kunnskap, det gjelder generelt, og spesielt

i reindriftssaker. Hvis det skal funke innen konfliktrådssystemet, så må en ha en egen enhet, et samisk konfliktrådskontor, delvis under de kommunene som har samisk som språk, men også utenfor, der hvor man har samiske parter med i konflikten, for eksempel hvis det er en konflikt mellom en reineier og en bonde, eller med en annen reineier. Da skulle man ha et samisk konfliktråd ved hvert fylkeskontor.

Vedkommende viser til en rekke utfordringer som kanskje ikke kan løses innenfor det ordinære konfliktrådssystemet, men at det kanskje bør etableres egne samiske konfliktråd. Hvorvidt dette er en måte å løse utfordringene på, er muligens et politisk spørsmål. Men dagens opplæring i konfliktrådet om det samiske synes mangelfull og ikke tilstrekkelig prioritert. Om konfliktrådet og det samiske sa informanten følgende:

Hvert enkelt KR har ansvar for meklerrekruttering og skoloring. De aller fleste meklere har høyskoleutdanning i en eller annen retning. De skal være representative for befolkningen, for det skal mekles av likemenn. Fire til seks ganger i året er det nasjonale erfaringskonferanser, men samisk ble aldri tatt opp [...]. Vi har en stor samisk befolkning som det ikke tas hensyn til. Når det gjelder reindrifta, så kjenner vi til tilfelle der noen har kjent partene og forsøkte å få til møter. Det var jo ikke vellykka. Dem følger visse spilleregler, uansett om det e konflikt i gjerdet, eller skilleregler, og når e det godt nok?

Mekleren hadde meklet i en konflikt der bønder klaget på rein som kom inn på bøndenes jorder.

Æ bruker ikke de orda som man bruker i konfliktrådet, du må tåle å hoppe litt i skriptet, og avtaler på forhånd hvem som gjør hva, har aldri brukt snakkegjensstand, dem sitter som om det e en rettssal i utgangspunktet, og møter jo med dokumenter, selv i en stor forsamling. Æ opplevde ikke intern uenighet, de var ganske samsnakka i forkant, alle hadde bestemt sæ for å kjøre sin sak, men så finner de en felles greie, rovdyr, da må de bort fra det de hadde tenkt først, de hadde en felles fiende og holdt på i tre, fire tima. De satt jo litt med

hjertet i saken, det ble ett møte til, brukte mye kløkt, holdt på sikkert en måned for å få dem til å snakke sammen, fant praktiske ordninger. Ingen medieoverskrifter etter det [...] Reinpolitiet var faktisk med på meklinga, de e viktige, snakka mye med han ene da jeg hadde de konflikta.

Konflikter mellom reineiere og bofaste der de bofaste mener at reineiere må gjete rein for å forhindre reinsdyr fra å komme inn og ødelegge dyrket mark. Reineiere mener at dette er «umulig», og at løsningene er å gjerde inn dyrket mark. Slike konflikter dukker opp i avisene hver vår og sommer, og bidrar til økt avstand og mistenksomhet til reindriftsnæringen.

I Vest-Finnmark har alle hadd de samme erfaringene: «inhabil mekler», «ikke riktig fullmakt», «vi løser det uten dem, vi løser det sjøl», eller «det må gå sin gang», «rettferdigheten skjer fyldest», «det kommer for en dag» – slikt blir et hinder for å mekle – tenker på konfliktrappa, at du kommer inn før dem blir så steile, litt sånn samisk, en gang e en gang, to ganga e tusen.

Vi stilte også spørsmål om hvordan konfliktrådet kan oppnå økt legitimitet i den samiske befolkningen:

Det e en lang vei å gå, vi må vise at vi duger, få opp de gode saker. Ingen vil ha konflikta, bortsett fra advokatan – og vi vil, men ingen vil komme til oss. Vi må komme inn før han fra siidaen tar kontakt med sin advokat. Knallhard jobbing, må være i dialog med siidaen, med reindrift-forvaltninga, med reinpolitiet. For å forebygge, må du informere. Reindriffta vet ikke om konfliktrådet, vet ikke at det er gratis. Når advokatan mekler, koster det 2000–4000 kr/time, mens konfliktrådet er gratis. Det e fordomma, manglende kunnskap, vi burde få litt mere tyngde – men kordan?

Vi erfarte selv som meklere at dersom partene har engasjert egne advokater, er det svært vanskelig å få til en reell mekling. Mekleren fra konfliktrådet mener at det å synliggjøre hvor mye en rettsak koster, kan motivere reindriften til å bruke konfliktrådet.

Det er uansett problemer med habiliteten. Konfliktrådet er for lite kjent, kontra fylkesmannen, det vil si til reindrifskontorene. Reindriften sier «de gjør ikke jobben sin, det tar for lang tid». Det må finnes en mellommodell, både og: [...] det å være samisktalende hadde vært en fordel, i mange saker kommer det ikke til mekling, dem trekker seg.

I *Soabahallan*-rapporten (Henriksen & Hydle, 2018) har vi vist til at advokater ikke er så opptatt av gjenoppretting, mekling og kompromisser, men har sin profesjonskompetanse i å føre saker for domstolene – saker der en part vinner og den andre part taper. Også Lexau (2017) kritiserer jussens manglende fokus på mekling. Vi har dessuten pekt på hvor kostnadskrevede slike rettssaker kan være for tapende part. Og vi har vist hvor fysisk og psykisk belastende det er for *siida*-medlemmene å stå i slike konflikter eller forsvare sine interesser i rettsprosesser.

I denne sammenhengen kom konfliktrådsmekleren inn på spørsmålet om bruk av sakkyndige:

Dagens meklingssystem har mulighet for å trekke inn historikere og så videre, for å klargjøre ulike standpunkter, klargjøre feltet overfor partan, generelt. Men det skal ha en liten rolle, det er partan som spiller hovedrollen, ikke de sakkyndige, og æ styrer møtet, han er bare en rådgiver. Vi betaler ikke sakkyndige, viktig at de skal være fullstendig uhilda, det gjelder også de sakkyndige [...] Vi har meklet i konflikter mellom reindrift og landbruk sørpå. Det var kun de involverte reindrifsutøverne og bøndene som kom sammen til møtet i konfliktrådet. Dem kom fram til en løsning, vi må ikke glemme at vi er jo verbale, vi kan jo faktisk snakke.

I analysen av de 29 rettssakene fremkommer det at det er blitt mer vanlig å bruke historisk sakkyndige i konflikter som handler om beiterettigheter. I en av sakene brukte seirende part en historisk sakkyndig i tingretten. Men da saken ble behandlet i lagmannsretten, hadde også ankepart engasjert en historisk sakkyndig som bidro til at lagmannsretten omgjorde dommen. Vi har i ettertid snakket flere ganger med begge partene som før rettsrundene samarbeidet, men der dommene synes å ha gjort dem til «fiender». Under

samtalene trekker begge frem tidligere tiders tradisjoner med *gulahallat* (høre med hverandre), *sagastallat* (kommunisere med hverandre) og *soabadallat* (ha muntlige avtaler) om driften og hvordan partene forholder seg til driftsmessige endringer. Begge påpeker nødvendigheten av at også dagens reindrift må være fleksibel og bruke samisk *birgejubmi*-kunnskap og samiske kommunikasjonsformer for å unngå konflikter. Men begge partene synes å ha blitt «fanget» av rettssakene og dommene. Det er en tilstand som synes belastende for begge parter.

Disse to samiske sakkyndige er brukt i flere rettssaker. Det er få sakkyndige som har oversikt over bruks- og eierrettigheter til land og vann i Finnmark. Gjennom Finnmarksloven gjør Finnmarkskommisjonen slik kartlegging. I den såkalte Nesseby-saken fikk Nesseby bygdelag medhold i Utmarksdomstolen om eierrett til deler av arealet i Nesseby kommune. Høyesterett omgjorde dommen og gav Finnmarkseiendommen medhold. I den saken støttet rein-eierne i Nesseby Finnmarkseiendommen. I den såkalte Karasjok-saken har reindriftsinteressene i området delt seg ved at mange enkeltpersoner og bygdelag støtter Karasjok kommune, to partsgrupper avviker ved at de mener at det kun er dem med samisk bakgrunn i Karasjok som skal ha kollektivt eier- og forvaltningsrett, mens en *siida* som også er part i saken og støtter Finnmarkseiendommen.

Her vises det til flere forhold hvor bruken av samisk *birget/birgejubmi*-filosofi og samisk kommunikasjon kunne bidratt konstruktivt. Det er viktig med *iešbirget* (klare seg selv), men like viktig med *birgehallat*, *gulahallat* og *sagastallat* internt i *siidaen*, men også med naboene. Her vises det til eksempler med *soabadallan* tradisjonen der man prøver å løse problemene og uenigheter internt. Men her uttrykkes også en slags form for skjebnetro der man likevel prøver å akseptere det som skjedde ved å antyde at det var «noe eller noen andre» som bidro til resultatet – altså en form for eksternalisering eller fraskrivning av mulige årsaker til det som hendte. En slik tro har ennå en sterk forankring i samiske samfunn (Andersen, 2010). Mekleren peker også på to sentrale forhold for å unngå konflikter, nemlig det at de samiske områdene er små, tette samfunn der konfliktpartene kjenner hverandre og skal fortsette å leve i de samme lokalsamfunnene. Dessuten finnes faren for at konflikter ofte arves og går over generasjoner. Hun avsluttet:

Æ bruker å relatere det til min gamle bestefar, han var sjøsamer, du skulle ikke si hvis du hadde laks eller bær, det e tenkemåter som vi ikke har med oss lenger, når du berges av naturen, så e det ille hvis noen misunner dæ i disse små samfunnan, det e katastrofalt å gå i konflikt, men hvis en først går i konflikt da varer det i generasjonen, det e katastrofalt for det varer. Små samfunn hvor folk var avhengig av kvaranner for å berges, dette lever jo videre, særlig i primærnæringen, dem har det jo ikke bra!

Her er en sak som viser behovet for samisk talende meklere:

TINFI-2007-136405

47 år gammel mann dømt til fengsel i 5 måneder for trusler og vold mot personer i nær slekt, skadeverk, samt vold mot offentlig tjenestemenn. Retten bemerker at tiltalte har begått de straffbare handlinger i alkoholpåvirket tilstand. Bakgrunnen for hans handlinger synes å være opplevde konflikter innenfor reindriften, hvor han har felles driftsgruppe (siida) med nær familie. I alkoholpåvirket tilstand eskaleres konfliktene med påfølgende bruk av vold, også mot politi. Av dommen ble 74 dager fratrukket for varetekt. Den resterende del av straffen ble gjort betinget, blant annet på det særlige vilkår at han møter til mekling i konfliktråd og oppfyller ev. inngåtte avtaler Retten uttaler også at behandlingen i konfliktråd bør involvere slekt og medlemmer i tiltaltes reindrifts-siida ut fra tankegangen om restorative justice og megler bør ha kunnskaper i samisk språk og kultur.

Etter at kjennelsen var avsagt, ble saken oversendt Kriminalomsorgen for gjennomføring av en personundersøkelse, og retten uttaler:

Det er behov for å klargjøre hvilket syn tiltaltes nære familie har. Retten mener at en personundersøkelse vil kunne avklare disse forhold nærmere og legge grunnlaget for en eventuell behandling i konfliktråd eller annen mekling. Det bør således undersøkes nærmere hvem som bør delta i disse samtalene og hvordan meklingen

eventuelt bør gjennomføres. I denne prosessen vil kunnskaper om samisk språk, kultur og reindrift være av betydning. Bistand fra hjelpeapparat kan også være nødvendig. Politiets deltakelse kan være formålstjenlig [...] Tiltalte har videre uttrykt seg positivt til å møte og gjennomføre megling i konfliktrådet. En god behandling i konfliktråd vil også kunne bidra til en forbedring av tiltaltes forhold til slekt og arbeidsfellesskapet i reindriften. Retten finner det ut fra dette riktig å gjøre den resterende del av straffen betinget med de særskilte vilkår at det gjennomføres megling i konfliktråd og at han tar imot tilbud om behandling for sine alkoholproblemer.

Både før og underveis i datainnsamlingen hadde vi jevnlig kontakt med Sekretariatet for konfliktrådene. Vi fikk innblikk i en sak som et eksempel på hva man *ikke* skal gjøre.

Fylkesmannen hadde fått godkjenning av både Kommunal- og arbeidsdepartementet og Landbruks og matdepartementet til å bruke mekling ut fra reindriftsloven § 73 i saken.

Det var en sak med lang forhistorie, i hvert fall fra om lag 2010, men muligens helt fra 1950-tallet. Det var mange parter, i tillegg til Fylkesmannen og de to departementene – sett med et utenforstående blikk: en *siida*, en *siida*-andelseier, et distriktsstyre, forsvaret, en mulig part til når det gjaldt riksgrensen, samt at det var minst to advokater som har vært inne i konflikten på tidligere tidspunkt, og deres anliggende var ikke avklart, slik vi leste det. Vi som utenforstående trodde at ingen av de offentlige etatenes representanter som hadde vært inne i saken og allerede tatt en rekke avgjørelser, ville betrakte seg som parter. Spørsmålet var i hvilken grad reineierne (tre ulike parter) anså at de offentlige partene var parter eller ikke i konflikten. De offentlige representantene hadde tatt en del avgjørelser som hadde hatt betydning for konflikten utvikling, i tillegg til at de stilte betingelser og definerte hva som skulle til for å få til en (vellykket) mekling. Saken ble forsøkt meklet, men kun med én mekler. I vår samtale med ham fortalte han om sin tilhørighet til et reinbeitedistrikt som selv er involvert i konflikter om dette området. Dette burde ha vært avklart av konfliktrådsleder og mekler på forhånd. Saken ble avsluttet fordi partene uteble og fikk derved ikke noen løsning.

4.7 Våre forslag til nytt innhold om mekling, jf. reindriftsloven § 73

I dette kapittelet har vi referert til og analysert de ulike eksisterende institusjonene for mekling og konflikthåndtering som har vært brukt, brukes og kunne tenkes brukt i dette konfliktfeltet som samisk reindrift inngår i. Våre analyser viser til svakhetene ved eksisterende ordninger fordi det tas lite hensyn til samisk tradisjonskunnskap og samiske kommunikasjonsformer. Våre forslag til nytt innhold er utviklet på bakgrunn av samiske tradisjoner og dagens reindriftspraksiser, særlig når det foreligger ulike typer konflikter. Forslagene er:

1. Tillitsvalgte/ledere i distriktene får opplæring om selvstyre inkl. kurs i forhandlingsteknikker.
2. Ansatte hos Statsforvalteren gis opplæring i samisk kommunikasjon og ikke-krenkende kommunikasjon.
3. Statsforvalterne bør etablere en informasjonspraksis der svaret om selvstyre og privatrettslig anliggende alltid etterfølges av informasjon om meklingsmulighetene, både i regi av konfliktråd og mekling iht. reindriftsloven § 73.
4. Statsforvalteren oppretter et eget meklerkorps for reindriftsmekling etter reindriftsloven § 73.
5. Rekruttering av meklere kan gjøres blant folk som er oppført i *sii-da*-andelshavers reinmeldingsskjema eller andre med tilknytning og kompetanse om reindrift og helst også samiskspråklig kompetanse.
6. Meklere i meklerkorpset får tilbud om meklingskompetanse gjennom konfliktråds kursene i mekling.
7. Reindriftskonfliktene er såpass kompliserte at det bør oppnevnes en hovedmekler og en veileder/samtalepartner til hovedmekler. Konfliktrådene kan oppnevne erfarne meklere som veileder/samtalepartner til hovedmekler. Dette vil kunne ivareta debriefing/veiledning underveis og ivareta «two eyed seeing»-perspektivet.
8. Begrepene indirekte mekling og meklingsberedskap bør nevnes i reglementet.
9. Meklingsreglementet bør også omtale målet om å bli enige om hvordan partene kan være uenige.

10. Veileder for bruksreglene bør ha et punkt om forebygging av konflikter og distriktsintern mekling.
11. Det bør være et krav om at *siidaen*/distriktet høres i spørsmål om hvem som skal få ledig *siida*-andel, og at et flertall aksepterer overføringen. For å unngå at *siida*-andeler blir en salgsvare, bør reineiere med tilhørighet til distriktet gis fortrinn til å overta ledig *siida*-andel.
12. Avtalepartene bør avsette midler slik at reindriftsnæringen får utarbeidet overordnede strategier for hvordan næringen skal forholde seg til kravene om å bidra i det grønne skiftet.

Når det gjelder det siste punktet er det viktig å påminne leserne om meklingsforordningene knyttet til Finnmarksloven § 35. Her heter det at:

Parter som ikke er enig i kommisjonens konklusjoner, eller som trenger bistand til å få konklusjonene nedfelt i bindende avtale, kan be Finnmarkskommisjonen om å mekle. Kommisjonens plikt til å mekle faller bort når fristen for å bringe tvisten inn for utmarksdomstolen har løpt ut.

I forbindelse med at Finnmarkseiendommen (FEFO) bestemte å avvente utlysning av elgjakta for 2024 i påvente av Høyesteretts ankebehandling av Karasjok-saken der et flertall av Finnmarkskommisjonen og flertallet av Utmarksdomstolen gav innbyggerne i Karasjok kollektiv eierrett til land og vann innenfor Karasjok kommunes grenser som i dag forvaltes av Finnmarkseiendommen (FEFO), har flere lurt på om ikke Finnmarksloven § 35 kunne vært brukt for å få en avtale mellom FEFO og innbyggerne i Karasjok. Mekling kunne ikke iverksettes da saken var brakt inn for Utmarksdomstolen.

Høyesterett avsa den 31. mai 2024 dom i Karasjoksaken. Finnmarkskommisjonen fastsatte med dissens 3 mot 2 at hele befolkningen i Karasjok kommune er kollektiv eier til all umatrikulert grunn i Karasjok kommune. Utmarksdomstolen fastholdt dette, også med dissens 3 mot 2. Finnmarkseiendommen (FEFO) og partsgruppen «Guttormgruppen» anket saken til Høyesterett. FEFO fastholdt at lokalbefolkningen ikke har eiendomsrett, mens «Guttormgruppen» mener et eiendomsretten ligger til den samiske delen av befolkningen. Et flertall på seks høyesterettsdommere har kommet til at

befolkningen i Karasjok ikke er kollektiv eier av grunnen i kommunen, mens et mindretall på fem dommere stemte for at hele befolkningen i Karasjok kommune har kollektiv eiendomsrett til tvisteområdet.

Vi har også fulgt meklingen i Fosen-saken. En enstemmig Høyesterett slo fast at byggingen av vindmøllene i Fosen krenket reindriftssamenes rettigheter, og samiske interesser krevde at mange av vindmøllene måtte rives. Det skjedde ikke, og ett år etter at dommen falt, ble det iverksatt aksjoner utenfor regjeringsbygget. Aksjonistene møtte både statsministeren og olje- og energiministeren som lovte å få fortgang i saken. Men det gikk ytterligere ett år uten at noen skjedde. Det var flere møter mellom myndighetene og de to berørte *siidaene* i Fosen. I løpet av vinteren/våren inngikk begge *siidaene* en avtale med utbygger Roan Vind AS som innebærer at turbinene kan stå, og at utbygger skal betale en årlig erstatning til *siidaene*. Avtalen innebærer også at *siidane* skal få tilleggsbeite som erstatning for de tapte vinterbeitene. Det var Olje- og energidepartementet som ba Riksmekleren om å mekle i saken. Ifølge regjeringen.no var riksmekler Mats Ruland, tingrettsdommer Hanne Sofie Bjelland og reindriftsutøver Tom Kristian Lifjell med i meklingsteamet. Riksmekleren mekler vanligvis i konflikter i norsk arbeidsliv. Det er regjeringen som oppnevner riksmekleren, det vil si den personen som styrer embetet. Dette ligger under Arbeids- og sosialdepartementet. Vedkommende blir da hentet inn for en periode på tre år. Riksmekleren er lokalisert i Oslo, men har også flere kretsmeklere under seg som har tilholdssted i forskjellige deler av landet. Riksmekleren har også en stab av offentlig ansatte som bidrar i mekling.

Vi har fulgt diskusjonene om etableringen av og virksomheten til Sannhets- og forsoningskommisjonen som har gransket fornorskingspolitikk og urett overfor samer, kvener og norskfinner (Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023). I løpet av 2024 vil Stortinget behandle rapporten og forhåpentligvis vedta en plan for forsoningsarbeidet.

Nevnes bør også at kapittel 4 om konsultasjoner i Sameloven ble endret i 2021. Der sies det at Sametinget og andre representanter for berørte samiske interesser har rett til å bli konsultert i saker som gjelder for lovgivning, forskrifter og andre beslutninger eller tiltak som vil kunne påvirke samiske interesser direkte, og i saker som er knyttet til naturgrunlaget for samisk kultur. Bestemmelsene gjelder også tiltak og beslutninger som planlegges iverksatt i tradisjonelle samiske områder, eller som kan få virkning på samisk materiell kulturutøvelse i tradisjonelle samiske områder. Bestemmelsene gjelder for

regjeringen, departementer, direktorater og andre underliggende virksomheter inkludert statsforetak og private rettssubjekter som utøver myndighet på vegne av staten.

Også fylkeskommuner og kommuner har konsultasjonsplikt i saker som berører samiske interesser. Kompetanse i samisk tenkemåte, språk og konflikt-håndtering, men også om konsekvenser av fornorskningen, bør være aktuelt på mange felt og bidra til diskusjon og økt bevissthet om nødvendigheten av å utvikle gjenopprettende kunnskap og generell forståelse av at konflikt-håndtering, mekling og forsoningsarbeid er utviklet og utformet i en kulturell kontekst – som ikke nødvendigvis er overførbar fra kultur til kultur?

Til Aftenposten (Risberg, 2024) uttaler sametingspresident Silje Karine Muotka at: «Sametinget og andre samiske representanter ofte stiller opp i konsultasjonsprosesser i god tro om å finne gode løsninger – og at konsultasjonsloven i stor grad opprettholder sameinteressenes krav og behov for inkludering. Vi har som policy at vi aldri sier nei til møter. I de prosessene Sametinget har konsultasjonsrett, har vi også innsigelsesmuligheter, men vi kan ikke aktivere både konsultasjoner og innsigelser.»

Muotka legger til at de samiske partene opplever at det er skjevt maktforhold i konsultasjonene – og at de samiske interessene mange ganger kommer til kort. Samiske interesser, inkludert reindriften, får svært mange henvendelser om dialog og konsultasjoner om utbygging og så videre. I *Roadmap for decolonial Arctic research* (Hermann et al., 2023) der vår forskningsgruppe Indigenous Voices (IVO) og Samerådet deltok, har vi nettopp påpekt nødvendigheten av at dersom forhandlinger og samskaping skal være reell, må samiske parter gis kapasitet til fullverdig deltakelse.

Kapittel 5

En samisk kommunikasjonsmodell

5.1 Innledning om det doble blikket, *the two-eyed seeing approach*

I en artikkel om *two-eyed seeing* (Wright et al., 2019) understrekes en tilnærming der man kombinerer vestlig vitenskapelig tilnærming med urfolksontologi og epistemologi. Forfatterne trekker frem fire elementer i skillet mellom urfolks og vestlig vitenskapelig tekning om hva og hvordan verden er, verden-bildet, og derved fakta og sannhet – ontologi. For det første er urfolksontologi avbildet som sammenkoblet og levende, bestående av en konstant balanse mellom ånd, energi og materie. Vestlig, vitenskaps ontologi er avbildet som objekter som består av deres deler og helheter, i konstant utvikling (Health, 2013). For det andre beskrives urfolks kunnskapsteori om verden og virkeligheten, *epistemologi*, som relasjonell, respektfull og gjensidig, mens vestlig vitenskapelig epistemologi er basert på hypotese- og teorikonstruksjon. For det tredje skriver de at urfolksmetodologier består av en veving av mønstre i naturen og relasjoner mellom kjærlighet, land og liv, mens metodologier i vestlig vitenskap har en tendens til å avdekke naturens mønstre for å forstå dem og bygge modeller for å forklare interaksjonene mellom deres komponenter. For det fjerde påpeker de at mål fra urfolksperspektiver er mer kollektivt basert, med det formål å forstå og opprettholde miljøet, mens vestlige

mål tenderer mot det som er testbart og konstruerbart for å forstå hvordan verden fungerer.

Også Cree professor Shawn Wilson (2008) fra det kanadiske Cree-folket, mener at det er forskjeller mellom vestlige og urfolks ontologier og epistemologier. Han beskriver vestlig ontologi som ekstern, eller «noe der ute», mens urfolksontologi understreker ens forhold til virkeligheten (s. 73). Wilson illustrerer denne forskjellen ved hjelp av språk; på engelsk beskrives en «penn» med et enkelt ord, mens ordet på Cree-språket oversettes til «noe du skriver med» (s. 73). Dette eksempelet fremhever en distinkt forskjell mellom vestlig ontologi – et eksternt objekt – og urfolk-ontologi – ens forhold til objektet. På samme måte reflekterer urfolks epistemologier også en relasjonell tilnærming til verden og antas å være evig tilgjengelig gjennom forfedre, drømmer og visjoner (Cardinal, 2001). Det er derfor ikke overraskende at urfolksmetodologier legger vekt på relasjonell ansvarlighet. De siste tiårs (vestligdominerte, naturvitenskapelige) klima-forskning, som også filosofisk og antropologisk forskning på Antropocen (menneskets århundre), vektlegger nettopp problemene med vestlig epistemologi gjennom i de siste fire hundre år. Den har ført til en ensidig vektlegging på det som har vært grunnleggende for industriell utvikling og produksjon av mat, energi og forbruksvarer som i dag er i ferd med å ødelegge grunnlaget for liv på kloden. *two-eyed seeing* kan hjelpe til med å bygge bro gjennom å bringe sammen både urfolks og vestlige verdensbilder, og menneske- og natursyn i en samarbeidende og rettferdig tilnærming til forskning.

5.2 Det samiske språket, tenkemåte og kommunikasjonsform

Det samiske språket tilhører den finsk-ugriske språkgruppen og skiller seg fra det norske språket på flere områder som bør gis økt oppmerksomhet. For det første er det samiske språket et verbalt språk. På samisk sier man: «*mun suhttan*» («jeg sinter») der man på norsk sier «jeg blir (eller er) sint». På samisk kobles verbet til subjektet og kan forstås som at denne tilstanden er en del av subjektet og kanskje også at dette vil være forbigående. Ved å skape

et skille mellom «jeg» og «det å bli sint» på norsk, kan dette redusere subjektets ansvar for tilstanden. I det norske rettssystemet kan man bli frikjent for kriminelle handlinger dersom man var bevisstløs eller syk i gjerningsøyeblikket. Marthinsen (2003, s. 116–117) viser til fenomenologien som foretrekker å bruke verb fremfor substantiver. Det å verbalisere bryter med den moderne vitenskapens ambisjon og hang til kategorisering og utarbeiding av målestokker for å skape orden og å avdekke hvordan naturen og det sosiale livet *er*. Ved å vektlegge verbet derimot kan en forebygge noen av fellene med substantivering som lett fører til en fastlåsing av forståelsen av et fenomen.

Også Saus (1997, 2004; Saus et al., 2005) har i flere arbeider med utgangspunkt i modellen til Jakob Meløe (1979) om det ukyndige, det kyndige og det døde blikket, vært opptatt av at profesjonelle sosialarbeidere unngår å bruke det døde ekspertblikket som tror det kan alt, og som både er forårsaket av og bidrar til en automatisert kommunikasjonspraksis. Ved å sette fokus og bli utfordret på egen kommunikasjon, kan man bli bevisst bruken av sitt døde blikk og kanskje endre til et ukyndig blikk som stiller spørsmål og har nysgjerrigheten og ydmykheten i behold. Det å reise et spill foran seg med mål om å bli bevisst sine egne kategorier for å konstruere virkeligheter, omtales som den epistemologiske vendingen. Epistemologi setter fokus på *hvordan* man erfarer eller lærer, det vil si prosessene – i motsetning til ontologien som fokuserer på det som *er*. En slik vending fordrer bevissthet om skillet mellom prosessuell og semiotisk kommunikasjon (Fuglestad, 1993). I prosessuell kommunikasjon er vi opptatt av å sende et budskap fra sender til mottager og minimere støy som forhindrer eller forvrenger overføringen. Budskapet anses objektivt og overførbart mellom sender og mottaker. I semiotisk kommunikasjon er utgangspunktet at verden består av konstante strømmer av tegn som du som tegnesetter sammen til virkelighetskonstruksjoner. Det store omfanget av tegn, krever at vi kategoriserer tegnene, for eksempel at noen tegn plasseres i kategorien farger, andre i kategorien positive nonverbale tegn. Disse kategoriene er konstruert gjennom våre erfaringer, og det er viktig å bli seg bevisst bruken av disse kategoriene.

Slik kan man løfte speilet foran seg selv. Kramvig (1999) trekker frem farene ved å være «i kategoriens vold». Hun viser til Zygmunt Baumann som mener at moderniteten bærer preg av manglende meningsbærende begreper, og at vi løser dette gjennom økt bruk av enten-eller-kategorier. Dette gjør vi ved at vi rydder bort de utydelige og vanskelige «mellomkategoriene» som

er vanlige i samisk språk. I det norske språket opererer man med entall og flertall. I samisk grammatikk har man i tillegg egne dualispronomen og bøyer verb i entall, total og flertall. Eksempelvis i entall heter det *mon* (jeg), *don* (du) og *son* (han, hun). I dualis blir det *moai* (vi to), *doai* (dere to) og *soai* (de to), mens i flertall vil det hete *mii* (vi, flere enn to), *dii* (dere, flere enn to) og *sii* (de, flere enn to).

I samisk språk har man også andre mellomtilstandsbegreper enn på norsk, for eksempel *geamádat*. Dette betyr en form for flatt lys eller dis der man ikke klarer å observere om den snødekte bakken er flat eller om den går nedover eller oppover. De som ferdes ute med snøscooter på slike dager, må ofte stoppe opp, gå på beina for å sjekke terrenget foran seg eller kaste ris eller snøballer foran snøscooteren for å unngå å kjøre utfor et stup. Dette lyset gjør det også vanskelig å skille den snødekte jorda fra en blank himmel. På engelsk omtales dette som «white off», og anses risikabelt for helikopterpiloter.

Dette bryter med det lineære dikotomiske fokuset på enten-eller. Filosofen Sandra Harding (1986) målbar et syn om at å stå i en minoritetsposisjon gir mer kunnskap enn fra majoritetsposisjonen fordi den marginaliserte ser både sitt eget og majoritetsperspektivet. Denne enten-eller-posisjonen blir kritisert av filosofen Donna Haraway (1988). Hun mener at Harding her kun erstatter majoritetens «sannhet» med minoritetens «sannhet». Mens man innen dagens moderne vitenskapsretninger er opptatt av og tror på at det er mulig å identifisere og kategorisere tingenes og fenomenenes grunnleggende identitet eller mening, skiller ikke Haraways situerte kunnskap mellom ontologi og epistemologi. Mens den ikke-situerte kunnskapen hevder at både forskeren og andre er uvesentlige for kunnskapsproduksjonen, sier Haraway at kunnskapen blir situert når forskeren kritisk reflekterer over egen tilstedeværelse, dennes relasjon til andre kunnskapsmedprodusenter og det man ønsker å tilegne seg kunnskap om. Haraway etterlyser legitimitet for de ulike historiene som kan utfylle hverandre. Hun mener selv at forståelse for de andres «kunnskapsverden» kan oppnås ved å innta en posisjon preget av delvishet og begrensning. Dette overensstemmer med tenkningen innen two-eyed seeing.

Innen systemisk tenkning (Ulleberg & Jensen, 2017) blir kommunikasjon forstått som komplekse, dynamiske, pågående og foranderlige prosesser, akkurat som livet selv. Psykiateren Tom Andersen (2005) var også svært opptatt av både-og-perspektivet. Han deler verden opp i enten-eller-perspektivet når han snakker om den delen av verden som er ubevegelig, for eksempel en fysiologisk forståelse

av en hand med skinn og bein, som kan forklares ved hjelp av tall og ord. Men mer interessant for samfunnsfagene, er en både-og-verden som er bevegelig og kan forstås, for eksempel en hand som vinker eller en hand som skriver. Han trekker også frem det som verken kan forklares eller forstås, men fornemmes, for eksempel et håndtrykk. Alle tre delene er sentrale i vår kommunikasjon.

Og for det tredje har den samiske kulturen alltid hatt et nært forhold til en omskiftelig natur. Det er få andre steder at naturen og omgivelsene byr på så mange muligheter for å erfare kontraster og endringer. Fra mørketid til midnattssol, fra minus 40 til pluss 30, fra snø til grønt. Vekstsesongen er kort i Arktis, og ting må skje raskt. I samisk kultur snakker man om de åtte årstidene, og ikke fire årstider slik som i norsk kultur. Det er derfor kanskje lettere å oppdage og observere endringene. Folks evne til å lese natur og værtegn og forholde seg til disse endringene (Hodne, 2005) har vært og er fremdeles viktig for at vi klarer oss her oppe i nord.

Altså kan man stille spørsmålet om hvorvidt den samiske tenkemåten og kommunikasjonsformen har et mer epistemologisk perspektiv, det vil si har mer fokus på *hvordan* vi erfarer og lærer? I motsetning til det norske språket med et mer ontologisk perspektiv? Vi skriver tenkemåte da dette signaliserer at slike forskjeller er usynlige og dermed ikke så enkle å gripe og å forstå. Ved å trekke frem eksempler som viser forskjellene på hvordan vi vanligvis kommuniserer i moderne norsk majoritetskultur og tradisjonelle samiske væremåter og kommunikasjonsformer, ønsker vi å etablere en *bevissthet eller en beredskap* om mulige forskjeller, fremfor å gi en mest mulig fyllestgjørende deskriptiv beskrivelse av den samiske kulturen. Heller ikke den samiske kulturen er ensartet, like lite som den norske kulturen.

Henriksen har i utviklingen av den samiske kommunikasjonsmodellen hentet mye av sin empiri fra den nordsamiske reindriften. Men når vi har formidlet dette i sørsamiske områder, i sjøsamiske bosettingsområder, samt i samiske og ikke-samiske profesjonsfaglige miljøer, gir tilhørere tilbakemeldinger på at det er gjenkjennbart. Vi bruker samiske begreper i modellen, og slik sett er det legitimt å omtale dette som en *samisk* kommunikasjonsmodell. Men det at både samiske og ikke-samiske tilhørere kjenner seg igjen i modellen og anser denne som matnyttig, er det sentrale poenget i dette kapitlet. Det gjelder også dersom modellen er gjenkjennbar i andre primærnæringskulturer som fiske, landbruk og utmarksbruk, eller når folk som kommer fra små rurale samfunn, også nikker gjenkjennende til innholdet.

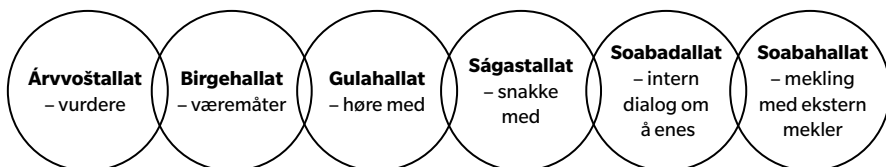
5.3 En samisk kommunikasjonsmodell

Vi som skriver dette, har et mangeårig og konstruktivt samarbeid om forskning og artikkelpubliserings og har brukt et two-eyed seeing perspektiv også i skrivingen av denne boka. Henriksen som samisk og samisktalende, og med sin mangeårige forskning om samiske forhold (Henriksen, 1999, 2002, 2004, 2007, 2009, 2014; Tronvoll et al., 2004) er hovedbidragsyter for samiske perspektiver. Hydle som mangeårig mekler og med doktorgrad i medisin og i sosialantropologi, er hovedbidragsyter for meklingsmetoder og meklingsteori samt kunnskap i gjenopprettende praksis (restorative justice).

Den samiske kommunikasjonsmodellen består av seks delvis overlappende sirkler som viser til noen sentrale elementer i samisk kommunikasjon: 1. Individets verdier som ligger til grunn ved *árvvostallat* – vurdering, 2. Individets væremåter for å klare seg, unngå konflikter med de betydningsfulle andre, både i reindriften og i *siidaen*, 3. og 4. Særlige forhold man bør ha med seg når man skal *gulahallat* (høre med) og *ságastallat* (snakke med) andre, 5. Måter man internt i en familie eller *siida* prøver å løse uenigheter på for å forebygge konflikter (*soabadallat*), og 6. *Soabahallat* – samisk meklingskunnskap når konfliktene har utviklet seg slik at det må hentes inn en ekstern mekler. De fem første sirklene representerer den samiske kunnskapsforståelsen som brukes til å analysere empirien og våre meklingserfaringer sammen med meklingsteori. Slik vil hele boka søke å gi innhold til den sjettede sirkelen om samisk mekling. (De illustrerende eksemplene er først og fremst hentet fra Henriksens erfaringer om samisk kommunikasjon, og ikke fra den felles forskningen.)

Figur 5.1

Samisk kommunikasjonsmodell



5.3.1 Árvvoštallat (vurdere)

Márjá er samisktalende og flytta til byen høsten 2019. Márjá går i første klasse. Når klassen skal på tur i nærområdet, får de ikke Márjá til å gå sammen med de andre og holde i tauet for å holde klassen samlet. I stedet springer hun undersøkende frem og tilbake foran lærerne og de andre elevene. Lærerne erfarer at selv om det ringer inn, kan hun fortsette med leken. Også i klasserommet kan hun fortsette å gjøre sine ting, selv om læreren ber om oppmerksomhet. Hun kan selv finne på å avbryte en oppgave og uoppfordret begynne med andre ting. Márjá kan godt ta en krangel med læreren dersom ho ikke får lov til å starte arbeidet der ho selv vil, men må følge lærers anvisninger. Márjá er flink, men hennes oppførsel vekker bekymring blant lærerne.

Hva skal lærerne gjøre? Hører hun ikke etter? Er hun kranglete og ulydig? Egenrådig? Har hun atferdsproblemer? Eller kan hennes oppførsel kobles til hennes samiske oppdragelse der iešbirget, selvbestemmelse og selvstendighet er sentrale verdier? Det ble diskutert om skolen burde sende saken til PPD-kontoret eller barnevernet? Skolen hadde imidlertid to lærere med samiskkulturell kompetanse, og disse kunne formidle samiske oppdragelses-verdier til kollegiet. Jávo (2010) finner signifikante forskjeller mellom samisk og norsk oppdragelse. Jávo skriver at samiske foreldre søker å utvikle selvhjelpenhet, hardførhet og autonomi hos barna. For å oppnå dette er foreldrene opptatt av barnets egenmotivasjon, utforskningstrang og risikovurdering, evne til å stole på egne vurderinger, frihet til egne valg og selvregulering mht. til spising og soving. Også Balto (1997) har skrevet om samisk barneoppdragelse. Hennes fokus er på hvordan dette gjøres, ikke så mye om hva som overføres. Hun snakker om *nárrideapmi* som spøkefull erting av barn for å utvikle barnets verbale ferdigheter for å kontrollere sinne, følelsesutbrudd, sårhet, aggresjon og skam. Balto skriver også om: *dájuhit* (å lure), *jihit* (avlede generellt) og *sollet* (avlede oppmerksomhet mot noe annet) som sosialiseringmåter for å unngå regler og instruksjoner. Slike former bidrar til den selvstendigheten som Balto anser som sentral i samisk barneoppdragelse. Joks (2007) kobler selvstendighet til dette med å velge selv og bruke egen fornuft som fordrer tålmodighet, som igjen fremmer lystfølelsen (*hállu*) og gjennom dette flittigheten. Flittighet fremmes blant annet ved at man ikke skal komme for lett

til ting som igjen handler om å ikke gape over for mye. Boine (2005) drøfter oppdragelsesverdier blant samiske menn. Hun konkluderer med at verdighet for den samiske mannen er å ha tilknytning til naturen, ta utfordringer, ha overblikk og vurdere før man handler. Man skal ta ansvar for egne behov og lede seg selv samtidig som man ikke tar beslutninger eller tåver atferd som har negativ innvirkning på andre. Også Jernsletten (2000) som har forsket i sørsamiske områder, skriver om hvordan det forventes at samiske barn ser, hører, kjenner og prøver ut ting for å skaffe seg erfaringer.

Konrad Nielsen (1932–1962, s. 179) skriver om *bir'git dego hálddašit eal-lima* (å klare seg er å forvalte livet, vår oversettelse). Nielsen viser også til begrepet *bir'gistit* og *bir'gijik vel uccázzáin-ge* om det å klare seg med lite (Kalstad, 1999a, 2005a) viser til det samiske ordtaket «*birget vaikko čáhcegeadgge alde*» (klare seg om så på en liten steinete holme, vår oversettelse). Ordtaket viser til at den som klarer seg på et slikt sted, kan ikke være kresen og må kunne forvalte usikkerhet og dra nytte av det lille som finnes der. I norsk-samisk ordbok (Sára et al., 2000) brukes begrepet *eleš* om det å være flink til å klare seg økonomisk. Karlstad omtaler dette som minimaliseringsprinsipp i reindriften der man søker å holde utgiftene lave fremfor å øke inntektene. Sara (2007) har spurt enslige reindriftssamer uten driftsenhet om hvordan de berger seg? Mange forteller at de bor hjemme hos sine foreldre og sparer utgifter ved felles hushold. De kjøper ikke dyre merkeklær, men klær repareres og gjenbrukes. Mange kjøper vrakede eller brukte kjøretøyer og reparerer disse selv. Feriereiser omtales som luksus og anses unødvendige. Henriksen og Larsen diskuterer om hvorvidt slike tradisjonelle *birget*-verdier kan bidra til økt bærekraft, og til det grønne skiftet (Henriksen & Larsen, 2023).

Birget unmanaččain (klare seg med lite) trekkes også frem i metodeheftet til Indre Finnmark familievernkontor (2005). Institusjonen erfarer at det å klare seg selv kan medføre at familier unngår å søke hjelp fordi dette oppfattes som svakhet og anses som brudd på *iešbirget* (klare seg selv). I reindriften er det stor selvbestemmelsesrett for den enkelte reineier. Eierskapet fremkommer ved reinmerke som er skåret som ulike snitt i reinens høyre og/eller venstre øre. Det er også en del andre verdier som er viktige for dem som skal bli reindriftsutøvere.

Det å være *staddil* eller tålmodig anses som en svært viktig egenskap. Det er periodevis mye venting på reinflokken, eller på riktig vær eller riktig føre. Et annet begrep er *áicil* eller evne til å oppdage eller legge merke til. Evnen

til å legge merke til eller gjenkjenne, for eksempel rein, gir sosial anerkjennelse, og en slik person blir av Eira (1994) omtalt som *fitmat*. En av Nergårds (2004b) informanter omtaler *fitmat* som «gode øya». Det handler om å gjenkjenne enkeltrein, men også ha blikk for reinflokkene, for når brunsten inntreier, hvilke rein som bør slaktes og så videre. Men det handler også om å ha blikk for naturen, f.eks. å kunne se etter værtegn og kanskje dermed kunne forutsi og få bedre kontroll på det som skal gjøres. Ingold (1996b) bruker begrepet «education of attention» om det å være oppmerksom.

Nystad (2003b) skriver om hvordan reindriften verdsetter det å være *deaivvil*, det vil si å holde seg orientert og kunne finne frem. I tidligere filmer om samene, for eksempel *Veiviseren* og *Ante*, blir samene fremstilt som om de alltid finner frem i naturen uansett tåke eller mørke.

Deaivvil viser også til informanter som snakker om å gå som en same. De viser til det å kunne bevege seg naturlig i naturen, være observant, ikke snuble, ikke trenge å gå omveier rundt vann, kløfter og andre hindringer, men velge riktig trase. Det handler også om evnen til å følge steinbardene til en sti, da du stoler på at stien angir den letteste traseen selv om den ikke går i en rett linje. Eller at du følger reintråkk i ukjent terreng, fordi du vet at der reinen har gått, kan også du klare å komme deg frem selv om det er bratt. Det gjelder også å kunne lese elva og strømforholdene slik at du velger rett lei når du kjører elvebåt. Joks' (2007) informanter kaller dette for å lese og ha god hukommelse for naturen.

Å være *sealgil* betyr at man tør å ta initiativ og prøve ut ting. Nystad trekker også frem *vuohkkái* eller *searra* (praktiske ferdigheter, nevenyttig, evne til å improvisere) som sentrale verdier. Dersom man kjører seg fast eller noe skjer for eksempel under reingjeting, kan man ikke forvente å få umiddelbar hjelp fra andre *siida*-medlemmer som har sine oppgaver å utføre. Kanskje det ikke er telefondekning heller. Da må man selv prøve å finne løsninger på problemer som oppstår. *Doaimmas* eller *áŋgir* betyr å kunne jobbe hardt og holde på lenge i perioder med mye arbeid for eksempel ved merking, skilling og slaktning. Hoem (1976b) skriver om hvordan en reinkar skal være *viššal* (flittig) og ikke redd for å ta i et tak, selv om det innebærer lange arbeidsøkter uten mat. Et reindriftsår består av lange perioder med venting, men også intensive perioder med mye arbeid. Da er det viktig å kunne stå på så lenge som nødvendig, altså være *áŋgir*. Nystad (2003b) bruker begrepet *olmmaid-duvvat* om det å prøve ut og etter hvert mestre oppgaver som kreves for det

Nystad omtaler som *birget luonddus* – klare seg i naturen. Også Boine (2007) er opptatt av *birget*. Boines informanter mener at enhver må finne ut av egne problemer og ikke fortelle om dem til andre. Ved å involvere utenforstående, kan problemet oppfattes som større enn det er. De er også redde for at ting som sies, senere kan bli brukt mot deg. Ved å tie forhindrer man at familien påføres skam, og æren opprettholdes.

Andersens (2010) mastergradsarbeid om «*berges*» er hentet fra et sjøsamisk område. Informantene snakker om å forsone seg med livets opp- og nedturer og se det positive i livet uten å klage. Å søke etter en større mening eller tro, gir trøst. Det som skjedde, hadde en hensikt, og det finnes en tro på at livet er forutbestemt. Til tross for at informantene har store utfordringer mht. psykiatri, rus og overgrep, viser de til at noen alltid har det verre enn dem selv. Gjennom profesjonell terapi innser de etter hvert også nødvendigheten av å åpne seg og snakke om problemene sine. Men veien dit er belagt med stor tro på *birget*-filosofi og naturens helbredelseskraft.

5.3.2 *Birgehallat* (væremåte)

En *siida*-leder på sommerboplassen var ikke fornøyd med de andres innsats for å bidra til at rein svømte over sundet og inn i merkegjerdet. Han markerte sin misnøye med å trekke lettbåten sin på land og slik vise de andre at nå var det nok. Senere ble båten sjøsatt igjen, men vedkommende hadde da gjennom non-verbal kommunikasjon gitt uttrykk for sin misnøye og ønske om endring.

Selv om reineieren har selvbestemmelse over egne rein, er det *siidaen* eller distriktet som et felleskap som eier beiterettighetene. Dermed blir det også viktig at den enkelte ikke oppfører seg eller kommuniserer med de andre slik at fellesskapet blir truet. Det å være *fitmat*, *sealgil* og *searra* er verdier som oppfattes som sentrale i reindriften, jf. 5.1. Her fokuseres på oppgaver og atferd uten å måtte snakke om det. Dermed kan også atferd brukes til å vise sin misnøye. Møllersen (2009) skriver at i den norske kulturen er taushet ofte uttrykk for enighet, mens i den samiske kulturen er taushet ofte uttrykk for meningsforskjell. Taushet er en av mange sosiale koder som forenkler kommunikasjonen dersom det er felles forståelse av koden.

Foss (2009) bruker begrepet væremåte om et fenomen som konstituerer mennesket som et kulturelt, eksistensielt og etisk vesen. Væremåte er relativt konstant og presenterer oss ut fra vår personlighet, menneskesyn, virkelighetsforståelse og verdivalg. Samtidig er den dynamisk ut fra våre omgivelser og anerkjennelse fra mennesker vi er sammen med. Denne todelingen av væremåte som den vi er, men også hvordan vi er innstilt på å være til for andre, danner en slags teoretisk ramme for å forstå *birgehállat*. Dette er væremåter som fremmer *soabalašvuoda* (komme overens med andre) og *ovttasbargu* (samarbeid). Turi (2008) skriver at gjennom tidene har det å komme overens med andre og med naturen (*soabalašvuohhta*) vært en viktig samisk verdi. Også Boine (2005) finner at det å være slekts-kjær innebærer lojalitet ovenfor nettverket. Flere informanter trekker frem denne lojaliteten som en grunn til at man holder problemene for seg selv eller innenfor familien. Samtidig har man lang tradisjon med slik problemhåndtering.

Indre Finnmark familievernkontoret skriver at klienter er tause og oppleves tilsynelatende som uengasjerte i egne problemer. Å ta opp ubehagelige ting kan utfordre viktigheten av å komme overens. Da lar man heller være å snakke om det ubehagelige (Turi, 2008). Kemi (2004) skriver at i noen samiske familier er det tegn på styrke å holde ut med sine problemer. Noen oppfatter også det å søke om hjelp som brudd på kvinnerollen. Samtidig handler det også om å beskytte slekta ved ikke å utlevere problemer. Nystad (2003) stiller spørsmål om hangen til taushet om problemer kan forstås ut fra at gutter kan oppleve det som kvinnelig å si fra direkte om temaer som omhandler redsel og svakhet?

Men som både Boine (2007), Møllersen (2009) og Henriksen (2013) er inne på, kan *birgehállat* også ha en postkolonial forklaring. Representanter for minoritetsgrupper bærer ofte med seg egne eller overleverte negative erfaringer fra møter med majoritetssamfunnets institusjoner. Taushet og tilbakeholdenhet kan være en måte å beskytte seg mot og heve seg over eller vise verdighet mot gjentagelser av denne kulturelle smerten. Foruten *javohisvuohhta* (taushet), tar vi også opp *mohkehalan* (indirekte kommunikasjon), *vuollanit* (det å gi seg), at den som kommer har introduksjonsansvar – og viktigheten av å ordne opp for de som kommer etter deg.

5.3.3 *Gulahallat*

I en anekdote fortelles det om en delegasjon fra Justisdepartementet som i forbindelse med revisjon av reindriftsloven kom til Kautokeino

på begynnelsen av 1980-tallet. De hadde innkalt til et åpent høringsmøte, og svært mange reindriftsutøvere møtte opp. På møtet la representantene fra departementet frem forslagene til endringer i reindriftsloven. Det kom få merknader fra tilhørerne og delegasjonen reiste fornøyd tilbake til hovedstaden og fikk vedtatt lovendringene [...]

Har lovgiverne i sin høringsrunde misforstått tausheten fra forsamlingen? Var reindriftssamene egentlig uenige i forslaget? Eller sa de ikke noe fordi de trengte mer tid til å reflektere over forslaget og hvilke mulige konsekvenser dette kan få. Som anekdoten viser, kan kodene oppfattes forskjellig og føre til misforståelser, forvirring, mistenksomhet og engstelse.

I den norske kulturen er det verten som har introduksjonsansvaret. Når gjestene kommer, møter verten de i døra. Verten hilser på, viser hvor de skal henge av seg tøyet og tar dem med i stua og introduserer de sist ankomne for de andre gjestene. I den samiske kulturen er det motsatt, nemlig at det er gjesten eller den som kommer som har introduksjonsansvaret. *Dustet* betyr å ta imot eller bli overrakt. Verten bør derfor avvente (*ii gálggá dustohállát guossi*) slik at gjesten kan få fremsagt sitt ærende. Det er gjesten som har tatt seg bryet med å dra på besøk. Vedkommende som kommer, har sannsynligvis et ærend. Verten skal la gjesten foreta den nødvendige introduksjonssamtalen, gjerne om været, klimaet eller kanskje hvor reinflokken til verten er, om tilstanden til reinbeitet, om kalvingen i mai, om kalvingsprosenten, eller om plager med rovdyr. Før eller senere kommer så tiden der årsaken til besøket kommer frem.

En advokat fortalte at han på ett av sine første klientbesøk i Indre Finnmark ble sittende lenge ved døra og vente på at han skulle bli bedt inn på kjøkkenet der familien satt rundt bordet og drakk kaffe. De hadde registrert gjestens ankomst, men ingen ting skjedde. Advokaten tenkte at dette kanskje skyldes det at han snakket norsk eller beboernes store respekt for hans rolle som advokat.

Igjen uttrykkes stor forskjell mellom en samisk og en ikke-samisk måte å forstå hva taushet er og hvordan man bør gå frem når man skal utøve *gulahallat*.

I en studie av stedsidentitet i fire kommuner (Kvidal, 2009) trekkes Deatnu/Tana frem som en samisk kommune. En informant oppfatter tana-

væringene som litt selvgode og selvopptatte. Forfatterne tolker dette som manglende åpenhet overfor tilflyttere og skriver at sammenlignet med Nordreisa, blir innflyttere i Tana ikke i like stor grad sett på som en ressurs. Også Gerhardsen (2010b) er inne på dette. Hun mener at hun som norsk tilflytter i en samisk bygd opplevde å bli møtt med stirring og alvorlige ansiktsuttrykk.

Vi tolker dette annerledes enn Kvidal (2009), nemlig at en slik nonverbal kommunikasjon som stirring og mistenksomhet, ikke må tolkes negativt. Kanskje dreier dette seg om at verten avventer (*dustet*). Kanskje handler det om at gjesten har introduksjonsansvar? Det betyr at verten, eller den som er sammen med verten, forholder seg avventende og nysgjerrig. En avventende holdning kan oppfattes som stirrende og kanskje til og med som uhøflig dersom den fremmede ikke føler seg ivaretatt. Etter introduksjon må man heller ikke være for direkte. Selve ærendet må avventes til etter utveksling av utsagn om været og kanskje spørsmål om hvor du kommer fra, og hvem du er sønn eller datter av. Dette skjer for å klargjøre om du er samisk, herunder reindriftssamisk eller bofast (*dalón*) og så plassere deg inn i en slektsmessig og geografisk kontekst. Da er man kanskje klar for å snakke om det som er grunnlaget for besøket.

Men *gulahallat* og *birgejubmi* gjelder ikke bare overfor sine medmennesker, det gjelder også naturen. I en samiskspråklig artikkel om eldre samers forhold til naturen (Henriksen, under publ.-b) viser han til fem ulike måter å forstå menneskers forhold til naturen på. For det første er det dagens *antropocene* tilnærming (Hessen, 2020) der menneskene oppfatter seg som hevet over naturen, og at naturen anses som nyttig dersom vi kan utnytte og misbruke naturens ressurser. Den andre formen, *birgehallat*, baserer seg på Latours (2011) semiotiske tilnærming om at vi mennesker kan prøve å lese og forstå naturen slik at vi er best rustet til å forholde oss til en skiftende og lunefull natur. Som naturfolk har samer gjennom lang tid ervervet *iesbirget* og *birgehallat* kunnskaper om naturen (Aikio, 2010; Hodne, 2005), men det er likevel opp til mennesket å bestemme om hvorvidt vi bryr oss om eller etterfølger slike tegn. En mer likeverdig relasjon er basert på *gulahallat* med naturen (Kramvig, 2020; Nergård, 2019; Oskal, 2000). Mange samer etterlever tradisjonen med å hilse på og ta avskjed med steder de ankommer. På denne måten gis det samiske landskapet eller *meahcci* en stemme og en subjektivitet som man må *gulahallat* (forhandle) med. Den fjerde formen omtaler Henriksen (under publ.-b) som *lonohallan* eller utveksling/bytte. Denne formen er basert

på Ingolds (2018) forståelse om urfolks relasjon til naturen som en utveksling. Ingold skriver at det å hente vann til kaffekjelen fra en elv eller en innsjø må forstås som en gave som bekken/innsjøen gir til oss, samtidig som vi gir elva/innsjøen oppmerksomhet og omsorg.

Et elgjaktlag pleide vanligvis å oppsøke jaktfeltet i løpet av sommeren før elgjakta starter. Dette gjorde de for å bli kjent med området, sjekke ut elgens trekkruiter og områder med elgens foretrukne beitevekster samt finne mulig leirplass og aktuelle posteringsplasser. Dette året ble jaktfeltet ikke besøkt på forhånd. For første gang felte ikke jaktlaget elg. De hadde flere uhell underveis. De kjørte feil, ble sittende fast flere ganger og satte opp leiren på feil plass. Hundeføreren gikk seg vill, og de hadde flere uhell som de ikke hadde erfart tidligere. Et dekk på ATV-tilhengeren vrenget seg av, og en av ATV-ene fikk brudd på drivakslingen. Rett etter jakta var det flere av jaktlagets medlemmer som mente at dette var tegn på at de ikke hadde vært velkomne dit.

De mange uhellene til elgjaktlaget kan forstås ut fra manglende *gulahallan* (høre med) med landskapet før jakta, men det at laget for første gang ikke fikk felt elg, kan kanskje også forstås ut fra manglende *lonohallan*-perspektiv. Under evalueringen av jakta ble disse *birgejubmi*-elementene trukket frem. Den brasilianske urfolksfilosofen Krenak (2021) representerer den femte og meste radikale forståelsen av urfolks relasjoner til naturen. Han har et mer animistisk perspektiv om at elementer i naturen også har sjel. Krenak synes å mene at elva, trærne og fjellene er våre slektninger som vi kommuniserer med. Det nærmeste Henriksen forskning kommer Krenaks mer animistiske synssett, er kanskje følgende fortelling:

En eldre enke hadde i lengere tid følt seg sliten og ensom. Hun hadde ikke hatt krefter til å gå sine vanlige turer, men en ettermiddag klarte hun å overkomme dørstokkmila og tok seg en gåtur i naturen. Etter en stund hørte hun en ugle. Hun kom til å tenke på at hun tidligere hadde funnet døde mus på uthustrappen og lurte på om uglen hadde gjort dette som en slags gave til henne? Senere oppdaget hun en rype-mor med flere kyllinger som satt der uten å lette. De virket ikke redde

for henne, og hun snakket pent til dem før hun gikk videre. Like etter kjente hun igjen et par simler som pleide å oppholde seg i nærheten av huset hennes. De sto og så på henne. På vei hjem møtte hun også en elg som sto og så på henne uten å virke skremt. Da enken kom hjem, følte hun seg mye bedre og måtte si høyt til seg selv: «Nei, nei, Anna, du er absolutt ikke ensom.» (Anna, 84 år)

Den brasilianske urfolksfilosofen Krenak (2021) stiller spørsmål om hvorvidt den vestlige verden har glemt å *gulahallat* (høre med) naturen. Han påpeker at skyene og fjellene gir bekjed om det kommer til å bli regn, eller om dagen kan brukes til å arbeide ute. Elva, trærne og fjellene er våre slektninger som vi kommuniserer med. Reineiere, bønder, fiskere og andre som lever av og tett med naturen, har vært nødt til å lese slike værtegn (Hodne, 2005). Dette er endel av det å være *áicil* (evne til å oppdage) slik at man kan ta sine forholdsregler og ikke bli overrasket av at været plutselig skifter og kan skape farlige situasjoner. I noen urfolkskulturer innebærer *gulahallat* (høre med) også det å ha *gulahallat* med dyr. En forskerkollega fortalte at da han forsket på brunbjørn i Canada, tok han kontakt med urbefolkningen i området og fikk anvisninger i hvordan han kunne høre med brunbjørnen om det var greit at han forsket på dem.

5.3.4 *Sagastallat* (snakke med)

To venner dro ofte på båtturer i en fjord i Vest Finnmark. En gang skulle den ene kompisen legge til kai i sin venns 27 fot cabin cruiser. Som uvant båtfører ble det jo en del fomling frem og tilbake før båten var fortøyd. Et par timer senere fikk de besøk av to reindriftssamer som selvfølgelig hadde lagt merke til manglende båtførerferdigheter. Og ganske riktig. Etter å ha drukket kaffe, begynte de å snakke om mulighetene for å bruke en slik båt som mobil gjeterhytte på sommerbeite. Om hvordan dette ville spare dem for masse gåing, om hva en slik båt kostet sammenlignet med å ha flere gjeterhytter og så videre. Og selvsagt hvilke båtførerferdigheter en slik båt krever, noe som de hadde registeret i kikkerten da båten skulle legge til kai.

Vi vil omtale dette som en samisk måte å kommunisere på. Den er for det første metaforisk og deskriptiv i sin form. Det tar utgangspunkt i sin virkelighet og stiller spørsmål om hvorvidt en slik båt kunne være aktuell og kanskje forenkle deres arbeid på sommerbeitet. Den er indirekte og antyder kun at de har observert hva som skjedde. De får frem at å være båtfører er sannsynligvis en vanskelig oppgave som krever erfaring, akkurat som det å utøve reindrift. Slike praksisbaserte oppgaver må erfares og kan vanskelig læres gjennom bøkene. Det er ingen bebreidende ord som brukes, og de kritiserer ikke de andre. Oskal (1998) skriver at den nomadiske argumentasjonen angriper ingen. Den er indirekte og bruker både ironi og munterhet som unnvikelse. Nomaden er alltid til stede, men likevel et annet sted. Det er lett å oppnå enighet med nomaden, men bare for en stund, til nomaden igjen har forflyttet seg.

Sara (2013) omtaler samtalene innen reindriften som en uendelig samtale.

Begrepet *mohkastit* viser til det å gå utenom eller søke å unngå eller det å være indirekte (*eahpenjuolga*). Bruk av nonverbal kommunikasjon åpner også opp for den indirekte væremåten. Det er vanlig blant samer å håndhile på folk og si *bures*. I enkelte områder oppfattes et slapt handtrykk som manglende respekt, særlig dersom den andre også samtidig snur hodet delvis bort. Men det hersker også en motsatt oppfatning, nemlig at et hardt handtrykk oppfattes som en utfordring. Gerhardsen (2010b) med mangeårig erfaring som psykolog i samiske områder, mener at den indirekte kommunikasjonsformen er relativt utbredt blant samer. Folk er forsiktige med å spørre direkte og unngår å konfrontere.

Om *sagastallan* og *gulahallat* skriver Else Boine (Boine, 2005, 2012) at samer helst unngår direkte øye til øye kommunikasjon. Hun viser også hvordan samiske menn helst foretrekker å sitte side ved side (*balddalagaid*) når de snakker med hverandre. Det kan være rundt bålet, i badstua, i bilen eller andre steder hvor kommunikasjon side ved side er naturlig. Taushet kan også avslutte et besøk eller en samtale. Mange nordpå har erfart at i samtaler med reindriftsutøvere, kan disse tilsynelatende plutselig avslutte et besøk eller en samtale ved å sette seg på ATV-en eller snøscooteren og dra av gårde, tilsynelatende uten å ta farvel. Dette kan misforstås og oppfattes som uhøflig. Men egentlig følger han/hun sin kommunikasjonsform ved at han/hun som gjest har fremsagt sitt ærend og ansett hensikten med dette besøket som oppnådd. I nordnorsk sammenheng er det vanlig at folk sier «begynne å slutte». Også dette viser til noe prosessuelt der man i løpet av en samtale starter en avslut-

ning, kanskje når verten har *dustet* (holdt seg tilbaketrukken og latt gjesten etter hvert framsagt sitt ærende? Da kan det hende at tausheten også avslutter en samtale, og at gjesten avslutter besøket uten å tilsynelatende å si adjø? En som kan slike kulturelle koder, vil kanskje ha registrert gjennom atferd eller utsagn at den besøkende har signalisert «begynnelsen til slutten» for dette besøket, og at handlingen der man reiser seg og drar, er en varslet slutt.

5.3.5 Soabadallat

En hytteeier bygget hytte i en dal og hadde fått fraktet materialene opp med helikopter. En pall med innvendige panelbord var dekket til med presenning, men snøsmeltingen i løpet av uka gjorde at pallen veltet, og panelet ble liggende åpen for været. Uka etter stoppet en reindriftssame og lurte på om hvem som har etterlatt innerpanelet uten dekke slik at det ble vått og misfarget. Men han la til før hytteeieren rakk å svare; at ja, ja panelet kan jo selvsagt males, malt panel er jo pent, men [...]

Her er et eksempel som berører flere forhold. For det første påpekes manglene på *fitmat* eller å ha gode øya for en rask snøsmelting om våren som krever at man prøver å forhindre at pallen velter. Dette blir omtalt på en indirekte og litt avvæpnende måte, da reineieren i dette distriktet var opptatt av å ha en god dialog til den nye hytteeieren. Dette gav tydeligvis resultater da hytteeieren neste vår tillot at reineieren parkerte snøscooterne og ATV-ene sine bak hytta. I en periode på våren er det ATV-føre opp til hytta, men derifra og videre oppover må de i en periode ennå bruke snøscootere. Dette distriktet har i alle år vært opptatt av å ha et godt forhold til bofaste og hytteeiere. I motsetning til en del andre reinbeiteområder, er reineierne i dette området positive til at snøscooterløypene er åpne utover 5. mai (som vanligvis er siste dato for åpne snøscooterløyper). Men kommunene kan søke Statsforvalteren om utvidelse når snøforholdene tillater det. I slike tilfeller skal distriktet kunne gi sine merknader.

Innen samisk kommunikasjon omtales *soabadallat* eller *soabadit* som det å enes eller det å kunne holde fred med hverandre. Her trekkes frem et begrep som for eksempel *soddjil* (bøyelig, unngå konfrontasjon). Boine (2007) viser til begrepet *vuollanit* som en strategi der man gir seg / trekker seg tilbake,

for å unngå at en uenighet utvikler seg til konflikt. Hun omtaler dette som en fornuftig strategi som må gjøres på rett måte. I samisk kommunikasjon bør man også unngå å kommandere. Å be noen om å gjøre noe, anses som brudd på verdiene om at individet selv skal oppdage hva som skal gjøres og helst gjøre det.

Å lære seg *staddilvuohta* kan være utfordrende. En bør unngå å vise at man er snarsint og hissig (Gaup, 2003). Ting skal tas med fatning. En bør også evne å kunne skille mellom spøk og alvor. Ironi og munterhet er ifølge Oskal (1998) væremåter som nomaden bruker for å unngå å forplikte seg. Gerhardsen (2010b) trekker også frem at i samisk kommunikasjon skal man helst ikke fremheve seg selv, skryte eller anse seg som bedre enn andre. Hun mener at hun fikk et godt råd da hun reiste nordover til Karasjok for å jobbe som psykolog. Hun burde passe på å fremstille seg selv som uvitende og unngå å fremstå som selvgod, skrytende, brautende eller bedrevitende.

I reindriften er det viktig å ikke komme for seint til avtalte tidspunkter. Hvis siida-medlemmene har avtalt å starte dag to av reinsamlingen kl. 07.00, så kommer man gjerne et kvarter eller en halv time før. Men så skjedde det engang at en av reineierne dukket opp i slaktegjerdet en halvtime forsinket. Siida-lederen og de andre registrerte nok forsent-kommingen, men dette ble ikke kommentert. Ikke før flere timer senere da denne reineieren sto og snakket med en annen reineier. Da kommer siida-lederen bort til de to og henvender seg til den andre, men også slik at begge hører, og sier følgende: Jeg tror at NN (den som kom for sent) ønsker seg en ny vekkerklokke i julegave.

Dette uttrykker den indirekte og underfundige måten å vise sin misnøye på. Man unngår direkte konfrontasjon med den det gjelder, men denne indirekte samtaleformen får likevel budskapet frem på en slik måte at vedkommende skjønner Alvoret bak og selv kan ta konsekvensene eller be om godt vær. Og formen ivaretar den andres rett til å trekke egne konklusjoner. Innholdet er også humoristisk, og humor virker avvæpnende. Boine (2007) har intervjuet samiske par om hvordan de forholder seg når en situasjon oppfattes som vanskelig. Informantene snakker om det å gi seg overfor den andre (*vuollanit*). Det å gi seg, tar sin tid og må gjøres på rett måte. *Vuollanit* handler om

å unngå konfrontasjon ved ikke å si noe der og da, men bite ting i seg. Det handler om å «trekke seg tilbake», ofte ved å legge seg. Man må ikke oppfatte *vuollanit* som et tap, men tenke på det som et klokt valg. Her trekker Boine linjer til assimilasjonspolitikken og den kulturelle smerten som dette medførte. Boine mener at *vuollanit* kan oppfattes som en slags opposisjon til denne smerten. Situasjonen må vurderes nøye når og i hvilke situasjoner det er formålstjenlig å gi seg eller vise sin underdanighet. Unnvikelse og taushet må ikke vurderes som evigvarende. Det handler også om å finne rett tidspunkt og anledning til igjen å komme på banen. Det synes derfor viktig å alltid ha en «nødutgang» dersom man må gi seg. Ting kan derfor ikke formuleres så bastant. Den samme metaforiske og indirekte måten å si ting på, for eksempel ved å snakke med en tredjeperson på en slik måte at den det gjelder overhører og skjønner at saken egentlig dreier seg om vedkommende. Du kan regne med at skråsikkerhet kan straffe seg og vil bli brukt imot deg. Jo lettere partene har for å gi seg – *vuollanit* – for hverandre, desto sterkere er fokus på det å klare seg selv (*ies birget*).

Også Boine (2005) finner at å få øye på det som skal gjøres, rangeres høyt blant samiske oppdragere. Dette henger sammen med at man ikke skal trenge å vise andre hva som skal gjøres, for eksempel hente vann eller brensel. Det forventes at den enkelte selv ser hvilke arbeidsoppgaver som må gjøres, og utfører disse. I en reindrift-*siida* eller et elgjaktlag må deltagerne få ting unna, så det å kommandere andre vil tære på den sosiale kapitalen. Vi har hørt om et elgjaktlag som ble oppløst pga. konflikter da de ikke samiske i laget ikke selv var *áicil* eller oppdaget hva som skulle gjøres. De gjorde for såvidt oppgavene når jaktleder gjorde dem oppmerksomme på det som skulle gjøres. Men det å «kommandere» eller be noen om å gjøre ting, ble i lengden slitsomt for den samiske jaktlederen, og jaktlaget ble senere oppløst.

Reidestit anses som en konfliktforhindrende væremåte. *Reidestit* betyr å gjøre ferdig til bruk og klar for neste bruker. Det innebærer for eksempel at du alltid bærer inn tørr ved i gammen eller hytta slik at det er enkelt for nestemann å få fyr i ovnen eller ildstedet. Og det skal være nok ved for neste bruker til å varme opp hytta eller lage seg mat. Filosofien bak dette er at når du ankommer sulten og trøtt, kanskje også våt, skal du ikke trenge å bruke tid og energi for å finne ved. Det samme gjelder for fellesarealer som sauna eller utedo. Etter å ha gjort deg ferdig med dampbadet, må du sørge for at nestemann eller kvinne har nok kaldt og varmt vann i saunaen, og at det er

fyr i ovnen og nok ved i nærheten. Det samme gjelder ved at du ikke forlater utedoen fritt for dopapir eller dobark. Brudd på dette oppfattes som manglende evne til å tenke på dem som kommer etter en, og kan dermed være en trussel mot kollektivets higen etter harmoni.

Her må det også understrekes at innen reindrift og jordbruk har man gjerne et lengre tidsperspektiv. Ulike oppgaver knyttes til ulike årstider, og aktørene er kanskje vant til å tenke flere år fremover – også når det gjelder hverandre. Det betyr at prosessen med gjenoppretting av «normalen» kan gjøres over et lengre tidsrom. Tålmodighet eller *staddilvuolta* blir derfor også viktig. Eidheim (1971) har en beskrivelse om hvordan et *verddeforhold*¹² mellom en reindriftsfamilie og to bofaste *verdder* blir ødelagt da *verddene* umiddelbart etter å ha kommet i land etter å ha hjulpet til med flokkens svømming over sundet, forlanger betaling i form av kjøtt eller penger for *verddetjenesten*. Dette er et klart brudd med tidligere praksis om at reindriftssamen på et senere tidspunkt kommer med kjøtt som gjenytelse. Denne transaksjonen lar vente på seg, og utålmodigheten fører til at *verddeforholdet* opphører.

5.3.6 Soabahallat (mekling med ekstern mekler)

Soabahallat handler om at uenigheten er kommet så langt opp i konfliktrappa (Glasl, 1997), at de involverte ikke lenger selv klarer å løse konfliktene. En utenifra må da hentes inn for å bidra i meklingen, jf. reindriftsloven § 73 (meklingsparagrafen) med tilhørende reglement for mekling (LMD, 2007). Den som skal mekle i konflikter med samiske parter, bør også ha en postkolonial forståelse. Som vi har påpekt, kan taushet og tilbakeholdenhet også skyldes negative erfaringer fra møter med norske myndighetspersoner under fornorskningstiden. Men som det fremgår av vår forskning om konflikter i reindriften (Henriksen & Hydle, 2018, s. 148–152), skyldes mange av konfliktene at staten fremdeles utøver en form for neokolonial reindriftspolitik

12 *Verdde* som kan oversettes som gjestevann, er en relasjon mellom reindriftssamer og bofaste både i vinter og sommerarbeidområder. Relasjonene var bygd både på sytingsrein med egne verddeemerker men også bytte av varer og tjenester. Dagens verddeforhold er avgrenset til vennsapsrelasjoner mellom enkeltsidaer og enkeltfamilier, men noen steder prøver de ennå å opprettholde relasjonene mellom siidaen og bygda, f.eks. gjennom verddeeturneringer i Burfjord i Troms.

(Benjaminsen et al., 2015). I en postkolonial tilnærming er man opptatt av at historiske krenkelser skal anerkjennes ved at slike erfaringer blir fortalt og forstått, før man begynner å snakke om forsoning og reparasjon (Henriksen et al., 2019a).

Innen restorative justice-tenkningen er man opptatt av å rette oppmerksomheten mot begrepene humiliation eller micro-humiliation (Andreasen, 2018; Lindner, 2006). Ydmykelses inntreffes gjerne på bakgrunn av sosiale kategorier som hudfarge, religion, språk, kjønn eller lignende. Lindner definerer humiliation som: «the enforced lowering of any person or group by a process of subjugation that damages their dignity. To be humiliated is to be placed in a situation that is against one's interest in a demeaning or damaging way» (Lindner, 2006, s. 14).¹³ Den som blir utsatt for slike ydmykelses, tvinges inn i en situasjon med underdanighet eller underkastelse. Lindner understreker alvoret ved å si at «Humiliation is the strongest force that creates rifts between people and breaks down the relationships [...] it is the nuclear bomb of emotions» (Lindner, 2006, s. 171).¹⁴

Ifølge George (2011) er skam og ydmykelse en kommunikasjonsbasert affekt som oppstår når skam forstyrrer/forhindrer de positive affektene: interesse, spenning, glede eller fornøyelse.

For å forstå reaksjonene til den eller dem som utsettes for ydmykelses og skam, har Nathanson (Nathanson, 1992) konstruert «*the compass of shame*» eller på norsk *skammens kompass*. Kompasset angir tilbaketrekking, unnvikelse, selvangrep eller angrep mot andre som de fire typiske måter å reagere på når skammen blir utløst.

En kjent samisk artist ble for noen år siden portrettert i ukebladet *Kvinner og Klær* (3/2019) og i helgemagasinet til avisa *Dagens Næringsliv* (D2 18.01.2019).

13 Ydmykelse er en påtvunget nedvurdering av en person eller gruppe gjennom en undertrykkende prosess som ødelegger personens/gruppens verdighet. Å bli ydmyket er å bli plassert i en situasjon som motarbeider personens/gruppens interesser på en nedverdiggende og ødeleggende måte (vår oversettelse av Lindners tekst).

14 Ydmykelse er den sterkeste kraften som skaper sår eller konflikter mellom mennesker og som ødelegger relasjonene mellom mennesker [...] det er en atombombe av følelser (vår oversettelse).

Her forteller hun om sine negative erfaringer fra videregående skole: «Plutselig var det ikke kult å være same [...] Ikke at hun vil påstå at det var mobbing, eller at noen bestemte seg for å være slemme [...] Utfrysingens mekanikk er ofte stødig, men umerkelig [...] Det var bare en sånn følelse av å ikke være velkommen.» Hun forteller at hun en gang midt på vinteren, i sterk kulde og i bare det hun gikk i, brukte en hel dag til å haike hjem til mora som bodde vel 400 km unna. Vel fremme falt hun frossen og utslitt inn i moras fang. Hun forteller også om en annen gang da hun trekker seg tilbake til hybelleiligheten sin og i 2–3 uker sitter inne og periodevis gråter og periodevis komponerer musikk som hun heldigvis gjør opptak på telefonen sin.¹⁵

Dersom dette eksempelet analyseres ved bruk av skammens kompass, kan vi forklare dette med at tilbaketrekking er den vanligste strategien for å møte skam (Berg, 2012). Hun prøver å slippe unna ved å rømme hjem til mora og å låse seg inne i boligen sin. Berg påpeker at slik blir skammen begrenset, men begrenser samtidig relasjonene til andre. Berg skriver at når vi trekker oss tilbake, erkjenner, og til en viss grad aksepterer, vi skamfølelsen, som når den kommer til uttrykk i selvfokuserte spørsmål som «Hva er galt med meg?». Men vi kan også stille et spørsmål om hvorvidt hennes risikable haiketur i kulde og med dårlige klær, kunne indikere at kompassnålen også pekte mot det å skade seg selv? *Selvangrep* finner vi i motsatt ende av unnvikelsen, som når vi finner oss i ydmykelser eller lar andre trække på oss for å bevare relasjoner. Skammen aksepteres til en viss grad, der vi påtar oss skyld, gjør andre til lags på egen bekostning eller «gir oss» for å unngå konflikter (Berg, 2012).

Det kunne også vært interessant å finne ut hvorfor hun begynte å komponere musikk mens hun låste seg inne i hybelleiligheten? Musikk som senere dannet grunnlaget for gruppas neste plateutgivelse som fikk svært gode kritikker. Svaret er kanskje at skam, ifølge Berg (2012), utløses kun dersom det er noe viktig som vi bryr oss om, som her hennes samiske identitet? Tilbaketrekning handler jo om å trekke seg tilbake fra mulige skamutløsende situasjoner, mens unnvikelse handler om å oppsøke situasjoner som utløser glede/interesse som dekker over skammen. Her virker unnvikelsen som en form for konstruktiv

15 Se også https://www.nrk.no/kultur/ella-marie-haetta-isaksen-hetses-for-a-vaere-samisk_-_noen-dager-er-veldig-tunge-1.14423696

prosess for å lage musikk. Men ofte kan skam unnvikes kortvarig ved å ruse seg, shoppe, sex og annen mer negativ spenningsøkende atferd.

Skam synes å bli håndtert på mange måter. Da førsteforfatter flyttet fra Gouvdageaidnu i 1989 med to små samiskspråklige barn, møtte familien en kommune med ingen samiskspråklige barnehageplasser og store mangler i grunnskolenes samiskopplæring. På 1990-tallet deltok han derfor i mange aksjoner og kamper for å styrke og synliggjøre det samiske i Alta. Det gjaldt blant annet etablering av en ny samisk barnehage, kamp om kommunal flagging på Samens nasjonaldag 6. februar og stedsnavn og skilting også på samisk og kvensk. Denne aktivismen gjorde at Henriksen ofte ble omtalt i lokale medier. En samisk mann ba Henriksen om å ikke gå ut i lokale medier. Han fortalte at slike medieoppslag ble gjenstand for diskusjoner på hans arbeidsplass, og han som same fikk problemer med å takle kollegaenes negative kommentarer om de kravstore samene. Han følte at han også ble bebreidet og måtte stå ansvarlig for slike krav.

For det første er det ikke holdbar at majoritetsrepresentanter gjør enkelte samer kollektivt ansvarlige for det som skjer i samepolitikken. Slike handlinger kan forstås som mikroydmykelse, mikroagresjon eller hverdagsrasisme. Men vi kan tolke mannens reaksjon som en måte å unnvike på ved at skammen ikke aksepteres, men forsøkes å holdes borte fra bevisstheten ved å ikke snakke om det. Det enkleste er å unngå ubehagelige forhold ved å ikke si noe (Gerhardsen, 2010a; Henriksen, 2013). Berg (2012) skriver at denne strategien gjerne brukes i situasjoner hvor vi kjenner oss små og avvist, og hvor vi i tillegg mangler andre strategier enn nettopp angrepet. Her tolereres ikke skammen overhodet. I stedet er målet med atferden å fjerne skammen ved å påføre (eller overføre til) andre den skammen vi ikke selv kan tåle. Gilligan (2000, s. 223) konkluderer med at: «The most effective stimulus of violence is the experience of shame [...] all violence is an attempt to replace shame with self-esteem.»¹⁶

I forkant av et Sametingsvalg på slutten av 1990-tallet, sto førsteforfatter på en valgstand for Norske Samers Riksforbund (NSR). Henriksen så en voksen kvinnelig bekjent nærme seg og ropte til henne at han hadde registrert at broren hennes hadde meldt seg inn i Samemantallet. Kvinne snudde seg mot

16 Den mest effektive stimuleringen til vold er følelsen av skam [...] all vold er et forsøk på å erstatte skam med selvtillit (vår oversettelse).

Henriksen og freste: «Og vi har meldt ham ut av slekta.» Dette var jo en svært uventet reaksjon som avsluttet denne samtalen. Men det hører med til historien at fire måneder senere var det et bilde av henne i lokalavisens bursdagsspalte. Bildet viste henne som en jente i 10–12 årsalderen med kofte på.

Sommeren 2001 ble kronprins Haakon og Mette Marit gift. Vielsen ble vist på NRK TV. Samer er opptatt av kongelige, og førsteforfatter med familien var samlet hos en eldre sjøsamisk enke for å overvære TV-sendingen. Hun klarte ikke å slappe av og nyte vielsen, men etter at biskop Gunnar Stålsett hadde avsluttet vielsen, pustet hun lettet ut og sa: «Tenk, at han klarte det.» Uttalelsen var et uttrykk for hennes redsel for at Stålsett, som var en av oss nordfra, skulle gjøre noe feil og slik påføre henne skam. Når hun som same i et helt liv har fått høre at hun og samer og kvener nordfra ikke er noe verdt, er dette «krenkelser og traumer» som er dypt lagret i våre kropper, og som vi bærer med oss hele livet. I sannhets- og forsoningskommisjonen rapport kan man lese flere hundre slike krenkelsesfortellinger (Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023).

Skam og skyld er vanskelig å sette ord på. For å komme på sporet av skamstrategiene tilbyr Nathanson (1992) noen retningslinjer, ifølge Berg (2012). Han mener at visse tankemønstre ofte følger strategiene man bruker for å håndtere skammen. Ved *tilbaketrekking* vil særlig tanker om hvordan en blir sett av andre og tanker om nærhet være aktuelle å undersøke. Ved *selvangrep* vil det ofte være tanker knyttet til selvforakt og selvplaging som er aktuelle for behandleren å se nærmere på, men også tanker knyttet til avhengighet. *Unnvikelse* knyttes til tanker om egne defekter, nærhet, seksualitet eller det å tape i konkurranser, mens *angrep mot andre* i hovedsak knyttes til tanker om personlig styrke, størrelse og evne. Skammens kompass kan både forklare hvorfor konflikter oppstår, men brukes også som et redskap i gjenopprettende praksis og konflikthåndtering. Skam som del av samvittigheten motiverer til å reparere relasjoner og på ulike måter gjøre det «godt igjen» hvis vi har såret noen. Skamaffekten gir altså en opplevelse av skyld, noe som retter vår oppmerksomhet mot noe vi har ansvar for utenfor oss selv. Skammens ubehag har med andre ord en nøkkelfunksjon i gjenoprettelsen av skadede relasjoner.

I denne boka tar vi sikte på å formidle eksisterende kunnskap samt våre og andres erfaringer som meklere. I de neste kapitlene beskriver vi tre reindriftskonflikter som vi har fulgt grundig og analyserer disse ut fra denne samiske kommunikasjonsmodellen. Vi trekker også frem erfaringer fra et dis-

trikt der vi har vært engasjert som meklere i to år. Vi stiller spørsmål om disse konfliktene kunne ha vært unngått eller kanskje ikke behøvd å bli så alvorlige dersom man hadde fulgt den samiske kommunikasjonsmodellen.

Kapittel 6

Om konflikter i reindriften

6.1 Innledning

I vår *Soabahallan*-rapport (Henriksen & Hydle, 2018) oppsummerte vi at reindriftsrelaterte rettssaker ofte blir langvarige og kjøres både i tingrett og lagmannsrett, gjerne også med anke til Høyesterett. Konflikten kan dermed bli mer sementerte, langvarige og ikke minst meget ressurskrevende. Omkostningene for tapende part kan bli høye, men ikke bare for tapende part. Reineiere forteller at det er svært belastende, både fysisk og ikke minst psykisk, å stå i en konflikt. En fortalte oss at hun mistet nattesøvnen og tilskrev sin hodepine og kroppslige smerter til den gang konflikter og rettssaker truet deres eksistens som reindriftsutøvere. Vi ser også at i flere saker utvikler konflikten seg til straffesaker der enkeltpersoner tar i bruk ikke-aksepterte samhandlingsformer som trusler og vold. Manglende muligheter til møter for å bli enige, eller å bli enige om hvordan man skal være uenig, bidrar til interne konflikter innad i næringen og redusert tillit mellom myndigheter og reindriftnæringen. Konflikter i reindriften kommer ofte i media og bidrar til misforståelser og dårlig omdømme for reindriften, myndigheter og det samiske minoritetssamfunnet. Konflikter og negative medieoppslag er også svært belastende og ressurskrevende for enkeltmedlemmer, *siidaer* og reindriften spesielt, men også for hele det samiske samfunnet.

I *Soabahallan*-prosjektet gjennomgikk vi 29 reindriftsrelaterede dommer og gjorde dybdestudier i tre av disse sakene. Formålet med vår forskning var å forstå omfanget og betydningen av konflikter i reindriften når én eller flere av partene som var involvert, hadde bedt advokater, politi eller retten om hjelp til å løse konflikten. Dette ville kanskje fortelle oss om samiske reineieres tillit eller mistillit til rettssystemet. Til en viss grad forteller rettsdokumenter om bakgrunnen og utviklingen av hver konflikt. De forteller også om hvorvidt alternative konflikthåndteringsmåter ble forsøkt før konflikten ble til en retts sak. I forbindelse med vårt arbeid med å bidra til Landbruksdirektoratets rapport om mekling etter reindriftsloven § 73 (Landbruksdirektoratet, 2023), snakket vi med reineiere fra de tre distriktene vi hadde studert spesielt. Hovedinntrykket er at dommene ikke har gitt noen avklaringer og ikke redusert konfliktnivået.

Når man med bakgrunn i sosialt arbeid og antropologi går inn på reindriften rettsområde og studerer rettsaker og domstolens praksis, gjør man samtidig en studie av sosiale, kulturelle og sivile rettigheter for det samiske folket. Reindrift handler om sammenheng mellom mennesker, dyr og natur, og er en stadig kraftkilde i samisk kultur og samfunnsliv. Reindriften har i historisk perspektiv vært en motstandskraft mot assimilering og undertrykking i århundrer (Henriksen & Hydle, 2021). Det er også viktig å skille mellom *gilvu* (konkurrans) og *riidu* (konflikt). I reindrift har det alltid forekommet en viss *gilvu*. Det handler om å ha flest rein, å ha de største eller fineste kalvene, eller ha rein med sjeldne farger og/eller mønstre. Internt er det alltid noe man kan trekke frem ved egen flokk, og en slik konkurranse må ikke ses på som uenighet eller konflikt. En reineier brukte metaforen om et kjøpesenter for å synliggjøre forholdet mellom den enkelte reineier og *siidaen*. Akkurat som butikkeierne på et kjøpesenter konkurrerer om å selge sine varer, er det også en viss konkurranse mellom reineierne om å bygge opp sin flokk. Flere av reineierne på et miniseminar mellom reineiere og reindriftsforvaltningen, sa seg enig i skillet mellom *gilvu* og *riidu*. Men flere påpekte også en negativ utvikling der *gilvu* bidro til uenighet og konflikter ved at enkelte konkurrerte om å komme seg først til gode beitearealer.

Ved å identifisere tematikk som bidrar til konflikter, kan man øke myndighetenes og konfliktorganenes oppmerksomhet om og beredskap for å iverksette mekling og gjenopprettende tiltak på et tidligst mulig tidspunkt.

6.2 Identifisering av konfliktområder

Det er mange måter å dele inn de ulike typene konflikter i reindriften. En form er den å gå gjennom rettssaker og dommer, slik vi har beskrevet i kapittel 1 og 3. De 29 sakene fordelte seg slik:

- konflikter om reinbeiteområde: 8
- konflikter om reintallsfordeling eller reintallsreduksjon: 4
- konflikter om rett til å drive reindrift/*siida*-andel: 3
- tvist om bruksregler: 2
- krav om skilling før flytting: 2
- klage på fordeling av bo etter skilsmisse: 1
- klage – merkenemndas endring av et reinmerke: 1
- distriktsintern konflikt om rett til å signere erstatningsavtale for tapt reinbeite: 1
- klage – avslag på driftstilskott: 1
- reintyveri / påført skade på rein for å få utbetalt rovdyrerstatning: 1
- trusler/vold i ruspåvirket tilstand pga. sammenblanding/annen uenighet om reindrift: 3
- tvist om flyttlei: 1
- tvist om beiterettigheter mellom svenske reineiere og norske myndigheter: 1

Søket ble gjennomført i saker fra perioden 2007 til 2017, men vi har ingen grunn til å tro at antallet konflikter som bringes inn for domstolene, er redusert etter 2017. Statsforvalteren i Troms og Finnmark oppgir at de bruker store ressurser på konflikthåndtering og dialog med parter som er i konflikt (Landbruksdirektoratet, 2023, s. 32). Mellom november og april i 2021/22 registrerte Statsforvalteren i Troms og Finnmark 30 konflikter. Statsforvalteren gjennomførte 17 kontroller hvor reinpolitiet deltok i noen av sakene. Også konfliktråd, reinpoliti, jordskifteretten og Østre og Indre Finnmark tingrett fortalte om mye arbeid med reindriftsrelaterte konflikter.

De vanligste konfliktene omhandler:

- brudd på bruksregler, herunder brudd på distriktsgrenser, *siida*-grenser og beitetider

- brudd på lover og vedtak om innsyn og skilling (*čanadeapmi*)
- oppsett av ulovlige gjerder
- rein på innmark og rein i fredet område
- mangel på innsyn i nabo-*siidaens* flokk etter sammenblanding, jf. reindriftsloven § 29
- fordeling av erstatningsmidler mellom medlemmene i et distrikt, og mellom *siidaene*

Reineierne på miniseminaret mente at de aller fleste konflikter i reindriften har egentlig sitt utspring i uenighet om beiterettigheter, og så sprer det seg til andre områder som trusler, vold, tjuvslakting og så videre (Landbruksdirektoratet, 2023, s. 36). De påpekte

det at staten, hjemlet i reindriftsloven av 1933 og 1978, har gitt tillatelse til flytting av reineiere til nye beiteområder, uten å ta hensyn til eksisterende beiterettigheter i disse områdene som var opparbeidet etter alders tids bruk, har medført konflikter rundt rettighetene og legitimiteten til tilflyttere i hele reindriften i Norge, og i forhold til svensk reindrift.

Vi vil i det følgende gjennomgå og eksemplifisere noen av de konfliktfremmende forholdene i reindriften.

6.3 Konflikter om reinbeiteområder

Vi fulgte én av åtte slike saker fra vårt materiale og bruker den som et eksempel på det antropologen Clifford Geertz kaller «thick description», en tykk beskrivelse (Geertz, 1973). Dette samsvarer, som beskrevet i kap. 3, også i stor grad med det Gluckman kalte «extended case» i sitt rettsantropologiske arbeid (Kapferer, 2005). Denne saken tjener som eksempelsak fordi den illustrerer den kompleksiteten som ofte er til stede i disse sakene.

Det er en innfløkt konflikt, som også har å gjøre med en tidligere konflikt om beiterett. I den tidligere konflikten sto disse to distriktene sammen mot

søksmålet fra et tredje distrikt Z, som krevde beiterett til disse to distriktenes beiteområde. Den gang ble saken til slutt avgjort i Høyesterett som gav disse to *siidaene* medhold, den ene parten Y, fikk gjennom et motsøksmål utvidet sine beiteområder ved at distrikt Z måtte avgi arealer. Med utgangspunkt i en formulering fra dommen i den første saken, har så den ene *siidaen*, X, nå krevd eksklusiv rett til reinbeite i tvisteområdet som de tidligere har delt med Y. De mener at beiteretten må gjøres rettsgyldig for å få en endelig avklaring. Under rettssaken ble kartet over begge *siidaenes* beiteområder ofte brukt, både av advokatene, partene, vitnene og dommeren.

Partene brukte også svært lang tid på en historisk gjennomgang av hele beiteområdet og tilgrensende områder og trakk linjer tilbake til 1826 med stengninger av grenser, først mellom Russland og Norge, og deretter i 1852 mellom Finland og Norge. Videre under rettsmøtet gjennomgikk Ys advokat i detalj historisk og antropologisk dokumentasjon av beitebruk, driftsmønster og flokkens vandringer, flyttemønstre, gjeting av flokkene, sammenblandinger, vinterbeiter, sommerbeiter, beitemønstre ved historisk bruk, slakting, sperregjerder, konkurrerende bruk av beiter, områdestyrets vedtak og bruksreglene. Det ble vist til statens forordninger som hadde ført til komplett forvirring. En ny konsekvensutredning om statlig utbygging i det omstridte beiteområdet viste til at begge parter brukte området. Den gang var det enighet om beiting og ikke kolliderende bruk. X-*siidaen* hadde i 2007 satt opp et ulovlig sperregjerde, som av Y ble oppfattet som en provokasjon. Saken ble anmeldt, og X-*siidaen* ble tvunget til å rive gjerdet.

Fra part Ys forklaring til retten tar vi med noen enkelte detaljer som også er av generell interesse:

Fra 1970 var det var tre flokker i området, det var aldri noe problem, ingen sammenblandinger. Problemet kom etter at X bygde et gjerde på tvers og bygget en gjeterhytte øst for X-elva. Forrige X-distriktets leder (onkel til partsrepresentanten for X i retten) sa til meg at han ikke likte at «deres rein kommer til fjella, og forstyrrer våres rein». Hvorfor protesterte ikke X den gangen vårt naboland krevde eksklusiv beiterett til dette beiteområdet? Den første rettssaken mot oss pågikk i mange år, en sak som var kjent for alle her i området. Hvis en tredjepart beiter i et distrikt som noen andre bruker, kan man tenke seg at man ikke visste det? Nei (dette benektet X under

sin forklaring). X bygde et gjerde uten å konferere med oss. Før det hadde vi gode forhold i reindriften. Det kommer en ny generasjon, det er tredje gang æ sitter her i retten og forsvarer min reindrift.

Partsforklaringen til X etter advokatenes innledningsforedrag gav innblikk i rammebetingelser for utvikling av reindriften over de siste 50 år:

Tidligere var det my sammenblanding med flokka fra Finland; gjerdet mellom Norge og Finland kom ikke før i 1956. Beitinga var i henhold til korsens vintran var, det var variasjoner i beitemønsteret, knallharde vintre. De ble hardest ramma av industriutviklinga, og beitemønsteret endra seg; reinan går unna områder med mye støy og uro, det var også problemer med maskinell hogst i skogområdan, med bilveia inn i beiteområdet. Reinen trakk lengere nordover. I gamle dager styrte lokal myndighet mye, men nå må en bare tilpass seg. Det har hatt påvirkning på alle flokkan, nå e det også endring av reindriften. Det at det er rein i området, gjør at det er økende grad av predatorer, når man har det samme område til kalving, og ønsker å kunne bruke det som helårsbeite. Det e meldt rovdyrskade til myndigheter, jerv og gaupe, ørn og på sommer er det bjørn. Ikke enkelt å stå i lag, for det e ulikheter i tradisjon i reindrift, fra en tradisjonell utnytting over til en næringsvirksomhet, en bevegelse hos oss, fra tradisjonell virksomhet over til næring, og med lovendringa, redusert antall utøvera, industriell utvikling i kommunen. Reindriften er en ressurskrevendes primærnæring, og en måtte finne nye løsinga for å finne forsvarlige driftsformer. Det at sperregjerdet ble satt opp, har endra vårt distrikt. Det har foregått en endring av beitemønsteret fra tradisjonelt til næringsdrift, for å få forsvarlig økonomisk drift. Erfaringa e av ulik karakter, samarbeidet på fjellet førte ikke til store sammenblandinga. Reinan har et naturlig flyttemønster i kroppen.

Dommen er på 36 sider, og domsslutningen er entydig:

- I. Reinbeitedistrikt Y har rett til vinterbeite i distrikt A fra 1. november til 20. april i området avgrenset på følgende måte (her følger nøyaktige landskapsbeskrivelser, vår anmerkning):
- II. Reinbeitedistrikt Y frifinnes for distrikt Xs krav om eksklusiv beiterett sørøst for X-elva.
- III. Reinbeitedistrikt X betaler kr 726 068, 50 i sakskostnader til reinbeitedistrikt Y innen 14 dager fra dommens forkynnelse.

Flere av de involverte *siida*-andelseierne på begge sider ga før og under hovedforhandlingen uttrykk for det meningsløse og triste ved søksmålet. Det ville bli dyrt for reineierne og [...] «håpløst at de går rettens vei [...] det skapa så my vondt blod i generasjonen og går ut over barna som har vært så gode venna, lekt sammen i mange år og nå snakka de ikke sammen på skolen lenger».

Tidlig i saken anmodet dommeren partene om å prøve å forlike saken. X og Y hadde sine møter der de rådslo med sine advokater. Deretter samledes de til et felles forhandlingsmøte, ledet av Xs advokater. Partene kommer imidlertid ikke til enighet. For oss som forskere, og som er vant til å mekle og møte i rettssaker, kom det nye tilbudet fra X svært overraskende. Vi stilte oss spørsmål om part X ikke visste hvor «dårlig» saken deres sto etter to dager i retten? Eller om partene er prisgitt sine advokater som ikke kan eller ikke er opptatt av mekling og kompromiss. Vi mente at dommerens initiativ til et mulig forlik, ville være en god anledning til å «begrave stridsøksten» og gjenopprette tidligere samarbeid mellom de to nabodistriktene.

Vi hadde en samtale med representant for X etter sakens avslutning, men før dom falt. Vi stilte spørsmålet om hvorvidt rettssaken kunne vært forhindret: «Det e mange som har spurt mæ om kem som vinn den her rettssaken. Det e klart at det e ingen som vinn, det e bare tapera.»

I den ene saken synes det ikke å ha skjedd noen endringer/avklaringer av tvistområdet til tross for dommen. Området brukes fremdeles av begge parter og bidrar til frustrasjoner hos parten som fikk medhold i tingretten. Selv om retten avsa en dom, synes ikke konflikten å være løst. Også i denne konflikten synes rettssak og dom å ha en «bordet fanger»-dimensjon som det synes vanskelig å komme ut av.

6.4 Beitetider som grunnlag for konflikter

Forskerne Oskal og Sara (2001, s. 266) skriver at for at en reindriftsutøver skal lykkes, må reindriftsutøveren i sitt arbeid gjøre kompromisser med reinen. Dette innebærer videre at man må observere nøye og ha kunnskap om reinens natur, områdenes topografi, vær og klima, og de gjensidige forholdene mellom alle disse faktorene. Målet er at reinen finner beite samtidig som flokken holder seg som en sammenhengende, adskilt enhet.

Myndighetene har vært opptatt av at distriktene får vedtatt distriktsplaner og beitebruksregler som gir noenlunde rettferdige svar i fordelingen av reintall og beitebruk. Fra Landbruksdirektoratet (Landbruksdirektoratet, 2023, s. 42) mener man at:

For at bruksreglene skal ha noen hensikt og verdi, så må de etterleves av alle brukerne som er berørt. Brudd på fastsatte bruksregler er ikke egnet for mekling, på samme måte som brudd på trafikreglene ikke er egnet for mekling. Brudd på de delene av bruksreglene som omhandler beitebruk og fastsatt reintall er i særdeleshet ikke egnet for mekling. Reindriftsloven er en medforvaltningslov, hvor staten har en oppgave med å bistå med å overvåke og sanksjonere brudd på bruksreglene når disse bruddene er i offentlig interesse å følge opp. Slike regelbrudd må derfor følges opp i tråd med reindriftslovens sanksjonsbestemmelser på en raskest mulig måte. På meklingsseminaret var det mange reineiere som var kritisk til at brudd på disse delene av bruksreglene ikke fikk en tilstrekkelig rask reaksjon fra myndighetene, slik at det var lønnsomt å bryte bruksreglene.

Vi vil her også ta utgangspunkt i en rettssak som først gikk i tingretten, deretter i lagmannsretten. Anke til Høyesterett ble ikke tillatt fremmet. Sammendrag fra Lovdata forteller at saken gjelder tvist om retten til reinbeite i tvisteområdet i NN kommune, et område på om lag 200 kvadratkilometer. Foranledningen for søksmålet var at distrikt X for egen regning begynte å sette opp et sperregjerde på vestsiden av tvisteområdet. Da distrikt Y ble oppmerksom på dette, fremmet de begjæring til tingretten om midlertidig stans i gjerdebyggingen. Begjæringen ble ikke tatt til følge. Distrikt X søkte så Landbruksdepartementet om tillatelse til bygging av et permanent gjerde. Søknaden ble ikke behandlet.

Det ble opplyst at departementet ville avvente rettens behandling av tvisten. Distrikt X tok ut stevning for tingretten. Begge parter hevdet i retten at de hadde eksklusiv beiterett til tvisteområdet. Tingretten kom til en mellomløsning. Reinbeitedistrikt Y har beiterettigheter og rett til flytting til tvisteområdet inntil 1. januar. Reinbeitedistrikt X har beiterettigheter i tvisteområdet fra 1. januar. Tingretten mener at reinbeitedistrikt Y har akseptert at reinbeitedistrikt X har brukt tvisteområdet, og at dette har pågått over så lang tid at det må anses å foreligge en avtale om delt bruk. Tingrettens dom ble anket. Lagmannsretten kom til et annet resultat og skriver blant annet:

Reinbeitedistrikt X har anket dommen med påstand om at reinbeitedistrikt Y ikke har beiterettigheter til området [...] Det er for lagmannsretten framlagt en mer omfattende dokumentmengde enn for tingretten, og saken står i en noe annen stilling for lagmannsretten enn for tingretten [...] Lagmannsretten har vurdert om reinbeitedistrikt X har en førsterett til området. En slik eventuell førsterett kan ikke utledes av et avtalesynspunkt, slik tingretten kom til, og heller ikke på grunnlag av bruken gjennom historisk tid. En siidas bruksrett til et område kan gå ut på at man har en førsterett til området en viss periode av året [...] Gjennomgangen av saksforholdet foran viser at det ikke er tilstrekkelig holdepunkter for at noen siidaer har opparbeidet en førsterett til området. Det er heller ikke holdepunkter for at en slik førsterett var opparbeidet før vedtakelsen av fylkesmannens forordning av 21. november 1951.

Det er etter dette lagmannsrettens konklusjon at retten til vinterbeite i tvisteområdet for tiden ligger til reinbeitedistrikt X i henhold til forvaltningens reguleringsvedtak.

Lagmannsretten har kommet til at forvaltningens beiterregulering fortsatt er gjeldende i tvisteområdet, men det er utvilsomt slik at denne reguleringen er vanskelig å etterleve for reinbeitedistrikt Y med dagens trekkmonster. Som påpekt av representantene for distriktet er det ikke naturlige hinder som bryter reintrekket fra NN sted via MM sted og inn mot tvisteområdet. I 2009 var det enighet mellom styrene i de to reinbeitedistriktene om at man skulle forsøke å få løst dette problemet ved å få etablert midlertidig gjerde med skremsels-

bånd av plast, noe som det ikke ble noe av. I noen år før stevningen skrev distrikt X til distrikt Y og opplyste at distrikt X var kommet fram til at det gjerdet styrene var blitt enige om, ikke ville være tilstrekkelig. Samme sommer påbegynte distrikt X arbeidet med å sette opp sperregjerdet på vestsiden av tvisteområdet. Etableringen av gjerdet var en utløsende årsak til søksmålet.

Lagmannsretten dømte begge parter til å dekke egne sakskostnader:

Reinbeitedistrikt X har etter dette vunnet saken for lagmannsretten, og har etter hovedregelen krav på full erstatning for sine sakskostnader, jf. tvisteloven § 20-2 første og andre ledd. Lagmannsretten har imidlertid kommet til at det foreligger tungtveiende grunner som tilsier at reinbeitedistrikt Y helt bør fritas for erstatningsansvaret, jf. tvisteloven § 20-2 tredje ledd.

Vi har hatt mange samtaler etter dette, både med partene, myndigheter og andre i lokalsamfunnet som kjenner partene:

En representant for part X fortalte:

Men så ble presset på tvisteområdet større. De fra nabokommunen pressa distrikt Y, og distrikt Y pressa på oss. Vi merka trøkket, det ble større og større. Da fikk vi opp det gjerdet heldigvis. Sammenblandinger sliter. Vi fikk midlertidig løyve, og gjerdet sto ferdig ikke så lenge før rettsaken. Det fungerte, men Y hevda at vi hindra flytteveien, og vi måtte ta masse befaringa. Så året etter så gjerda vi inn helt ned til NN, og da kom dem ikke lenger, og da var saken så langt kommet at gjerdet skulle ned, skulle nedkjempes, så måtte vi rive, det kosta 2,5 milliona. Hadde det vært et fornuftig reindrifstyre, så skulle ikke gjerdet rives før dommen var rettskraftig. Vi fikk vite at hvis ikke vi reiv gjerdet, så sendte dem inn folk. Vi kunne ha kverulert, men dem brukte tingretten i Oslo for å få midlertidig forføyning, samtidig hadde vi en stor jobb [...]

Det skjedde mye på vestsida [...] flere fra Y distriktet, blant annet NN ble gjetere hos farfar. Dem delte opp tvisteområdet, ordna en egen forordning i 1951. Men så kommer den moderne generasjonen med jussen i hånda, og hevda at det ikke var rett. Men så, en generasjon etter, skal man kullkaste det som var, har ikke respekt [...] Motparten

hevda at de samene som hadde skrevet under de gamle avtalene visste ikke hva de skrev under, men det var jo oppegående folk som visste hva de gjorde. Det var en knusende dom.

En representant for part Y fortalte:

Jeg har jo stått i en sånn stor rettssak om egentlig et bitte lite område, og det som er greia der, det er at en grense ble trekt, så at den stengte flytteveien. Den er ikke naturlig i forhold til topografien. Vi jobba jo med saken i flere år. Vi tømte alle arkivene, sammenliknet. Og det er det som mangla i det som ble gjort i tvisteområdet i 1951. Den ble gjort veldig fort, den saksbehandlinga brukte syv daga, så hvis man hadde vært mere våken og vært like flink som i -58, så hadde man tatt med i beskrivelsen at vi var nødd til å flytte gjennom området for å komme til eget beite. Så det e jo sånne ting som har laga konflikt og som ikke e i tråd med de naturlige grensan. Og det der e det myndighetene som har gjort, og det er derfor vi begynte å kalle det for myndighetsskapte problemer [...] Vi fikk jo egentlig ikke noen avklaring på tvisteområdet i forhold til historiske rettigheter. Det står bare der at «for tiden hviler beiteretten på distrikt X i henhold til midlertidig vedtak av 2004». Så vi er på et midlertidig vedtak ennå som e satt i 2004 og så kan man se på forutsetningene for 2004-vedtaket, var det riktig? [...] Og det som har vært i de siste 50–60 år, det er at når flokken kommer på høsten i oktober-november og så har dem pleid å flytte inn i februar. Det hette fellesbeite og derfor fungerte det. Men så kom 2004-vedtaket og så begynte dem å hevde at de hadde beiterett på det området. Vi som var ung, vi visste ikke at de hadde beiterett der, men så begynte vi å få anmeldelser. Æ var jo lærling på den tida hos en eldre reieneier og måtte jo spør han, koffor blir vi anmeldt for det, det lå jo midt i et sammenhengandes beiteland. Så han måtte jo forklare mæ at det finns ett eller annet dokument fra 1951 [...] Vi krangla med advokaten vår og sa at vi skal jo ikke anmelde distrikt X, dem har jo ikke gjort noe galt. Dem har fått tildelt det her området, og dem bruker det, det e ikke noe galt der. Og akkurat i den perioden rundt 2004, så var vi så ekstremt enig at vi slo i hop sekretariatane våre. Og vi hadde felles julebord.

Vi var liksom stjerneeksempelet på nabadistrikt som hadde så godt forhold og så kommer det her ... kor vi e nødd til å saksøke dem og kreve at dem ikke har beiterett. Vi så det hele tida, det e ikke det at vi mener at dem ikke har beiterett, men vi mener at vi også har den beiteretten og at vi alltid har hadd den.

Striden står altså om et område som begge parter har brukt. De to distriktene var før saken vel forlikte. De hadde etablert et felles sekretariat og hadde flere felles prosjekter. Men så blir det økende kamp om tvisteområdet fordi et tredje distrikt også presser på. Distrikt X møter det økende presset med å bygge et midlertidig gjerde som også bidrar til utfordringer for Ys bruk av naturlige flytteleier i området. X søker å ha gjerdet permanent, men gjennom en tingrettsdom der Y stiller med en historisk sakkyndig, dømmes X til å rive gjerdet. I lagmannsretten stiller også X med en historisk sakkyndig og gis medhold, dog med såpass grad av tvil at partene dømmes til å dekke egne saksomkostninger.

Vi har i ettertid snakket med partene om hvor saken står i dag. Begge parter trekker frem viktigheten av *birgehallas*, *gulahallas* og *sagastallas*. I samtaler med oss trekker begge frem tidligere generasjoners vilje til å ha dialog, inngå og holde muntlige avtaler, men også ha fleksibilitet når det gjelder nødvendige driftsendringer som alltid har vært en viktig del av reindrift. Vi oppfatter at begge parter er opptatt av samisk tradisjonskunnskap, og begge parter har mange av de samme innvendingene mot myndighetenes reindriftspolitik. Altså er begge opptatt av å trekke inn samisk tradisjonskunnskap som reell part i en *two eyed seeing*-modell. Men det andre og dominerende kunnskapssynet er det tradisjonelle juridiske vinn-tap- perspektivet (Lexau, 2017). Partene synes å være fanget av og preget av de formelle prosessene med rettssakene og dommene. Konfliktnivået ser ut til å ha eskalert, og møter mellom representanter for partene oppleves noen ganger som ubehagelige. Den ene parten bruker mye ressurser og krefter på å planlegge og gjennomføre byggingen av gjerdet som parten har fått klarsignal til. Samtidig bruker den andre parten mye krefter for å forhindre byggingen av gjerdet. Vedtak blir anket og bidrar til forsinkelser som den andre part oppfatter som sabotasje, og som også bidrar til fortsatt høyt konfliktnivå. I et kapittel i en bok om gjenopprettende praksis når det gjelder miljø- og klimautfordringer (Hydle & Henriksen, 2022), omtaler vi denne saken under tittelen «Når et gjerde gjør venner til fiender». Under *Soabahallas*-prosjektet for flere år siden var det mange som viste til hvordan

denne saken preger lokalsamfunnet, og som mente at partene burde vært ført sammen for å gjenopprette tidligere forbindelser. Vi deler denne oppfatningen.

På miniseminaret fortalte reindriftsrepresentantene at det mange steder er blitt konkurranse om å komme seg først til friske og ubenyttede beiter. Enkelte *siidaer* søker Statsforvalteren om dispensasjon fra beitetidsbestemmelsene for å flytte tidligere fra høstbeite til vinterbeite, eller seinere ut av vinterbeitene. Slike dispensasjoner fører til stor misnøye i næringen da dette hevdes å medføre at noen bruker naboens beiteområde og ikke sitt eget. Under beitekrisen vinteren 2020 måtte store mengder tilleggsfôr fraktes med helikopter langt inn på vidda. Ved en ny krisevinter i 2022 tillot reindriftsmyndighetene at flokkene kunne flyttes nærmere vei slik at det skulle være lettere å tilleggsføre flokkene. Også denne beslutningen vakte endel kritikk da disse flokkene i perioder måtte oppholde seg på «annen manns» beite.

I disse sakene ser vi en varierende bruk av *birgehallat*, *siida*-andelseiernes egen evne/vilje til å opprettholde kollektivet. Dessuten har man tatt i bruk *soabadallat* – den interne dialogen om å enes. Så har ulike ytre forstyrrende faktorer kommet til, slik som myndighetenes ulike inngrep og klimaendringer (beitekriser). Sannsynligheten er stor for at disse konfliktene kunne vært håndtert med en ekstern meklingsinstans – *soabahallat* – på et tidligere tidspunkt før konflikten ble fastlåst og advokater med egne agendaer ble involvert.

6.5 Konflikter om reintall og reintallsreduksjoner

Det har over lang tid være en prosess der reindriftsstyret har fastsatt et øvre reintall for hvert distrikt. Mange innen reindriften har stilt seg negative til en slik øvre grense da manglende fleksibilitet fratar dem muligheten til å tilpasse reindriften til naturens endringer. Det vises til det samiske ordtaket «Jahki ii leat jagi viellja» (Det ene året er ikke det andre årets bror, vår oversettelse) (Henriksen & Hydle, 2018). Distriktene kan fremme et ønske om at Reindriftsstyret vurderer det øvre reintallet på nytt, men i vurderingen vil det kreves dokumentasjon på at kriterier som slaktevekter og lignende indikerer at det er tilstrekkelig beite til flere rein. De fleste distriktene har

da også etterkommet reintallsreduksjonskravene, men et fåtall gjenstår. Her foregår det prosesser for å få reintallene innenfor vedtatte tall.

En gjennomgang av rettssakene i *Soabahallan*-rapporten dokumenterer at reintallfastsettingene har bidratt til mange konflikter og rettssaker. En av de mest omtalte sakene er den såkalte XX-saken der én av reineierene i en *siida* dømmes til å redusere sin reinflokk med samme prosent som de øvrige *siida*-andelshaverne. Dette begrunnes med at *siidaen* ikke klarte å få til en intern enighet om reintallsreduksjon. Ifølge reindriftsloven skal alle reineiere da foreta en lik prosentvis reduksjon slik at det samlede reintallet ikke overstiger det vedtatte makstallet. Saken vakte stor oppsikt både nasjonalt og internasjonalt. XX nektet å etterkomme kravet fra myndighetene om reduksjon av sitt reintall. Han vant frem mot staten både i tingretten og lagmannsretten. Tingretten mente at statens krav om reduksjon krenker eiendomsvernet etter EMK P 1-1 (Den Europeiske Menneskerettighetskonvensjonen tilleggsprotokoll 1 artikkel 1).¹⁷ Lagmannsretten forkastet statens anke, og forankret avgjørelsen i SP artikkel 27 (FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter)¹⁸. Vedtaket om reintallsreduksjon ville innebære at reindriftsutøveren ikke kan drive reindrift med økonomisk overskudd. Selv om reindriftslovens bestemmelser om reintall og reintallsreduksjon har en rimelig og objektiv begrunnelse ut fra lovens formål, foreligger det en terskel for når et inngrep anses legitimt, også ved statlig regulering av reindriften. Terskelen for ulovlig inngrep var overskredet i dette tilfellet. Saken ble anket til Høyesterett som ga staten medhold. Departementet fastholdt at XXs «overtallige» rein måtte slaktes, og varslet i 2019 tvangsslakting ved flytting fra sommerbeite. Mange protesterte mot at myndighetene gjennomførte tvangsvedtaket før saken var avgjort i FN. I forbindelse med klage av 28. februar 2019 på Reindriftsstyrets vedtak om tvangstiltak, sendte advokaten til XX klage til komiteen. Den norske Helsingforskomité ba i brev av 30. januar 2019 til statsminister Erna Solberg, med kopi til Landbruks- og matdepartementet, myndighetene om å avvende synspunktene fra FNs men-

17 Enkelte rettigheter som reindrift er ansett som vernet av EMK P-1-1.

18 De sentrale konvensjonene for reindriften er FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (forkortet SP) artikkel 27, som er gjort til norsk lov gjennom menneskerettighetsloven, og ILO-konvensjon 169 om urfolks og stammefolks rettigheter i selvstendige stater (ILO 169), som den norske staten har ratifisert, men bare gjort direkte gjeldende for Finnmark gjennom finnmarksloven.

neskerettighetskomité. Vi har per februar 2023 ikke registrert ytterligere korrespondanse eller avgjørelse i saken. Ifølge regjeringsadvokaten og advokat for XX, kan det ta flere år før man får en uttalelse fra komiteen.

Sametingsrepresentanter anmodet det nyoppnevnte Reindriftsstyret om å ettergi tvangsmulkten. Reindriftsstyret har i møte 10. juni 2021, besluttet å redusere påløpt tvangsmulkt til kroner null. Dette var tvangsmulkten som var satt i Reindriftsstyrets vedtak av 23. september 2015, der det ble gitt tvangsmulkt som har løpt fra 3. november 2015 til og med 30. juni 2016. I dag synes saken å ha funnet sin løsning ved at de «overtallige» reinene, jf. dommen, ble overført til morens distrikt. Det opplyses at hele reinflokken og reindriften til XX ble overført til det nye distriktet.

Heldigvis for alle parter fant reieneierne selv frem til løsninger som synes å fungere tilfredsstillende. Statens manglende fleksibilitet og til dels patriarkalske styring av reindriften ble imidlertid synliggjort gjennom rettssakene og ikke minst gjennom de kunstneriske og artistiske protestene som saken utløste. Benjaminsen et al. (2015) har i boka *Samisk reindrift – norske myter* diskutert statlig reindriftspolitik og dennes manglende vilje til reell inkludering av samisk tradisjonskunnskap.

Denne saken om reintallreduksjon er ikke den eneste i vårt materiale. I en annen sak om reintallsreduksjon (INFI sak 1215-12-04)¹⁹ viste tingretten til høyesterettsdommen (LH-2016-92975)²⁰ i XX-saken der det het at det ikke er distriktet, men *siidaen* som skal lage en plan for reduksjon. En slik plan fordrer enighet, men Høyesterett har ikke tatt stilling til hvordan enigheten skal komme til uttrykk. En reieneier reiste sak mot sitt eget distrikt som hadde krevd at han halverte sitt reintall fra 1067 til 528. Reduksjonsplanen som helhet for distriktet og de enkelte reieneierne var en del av bruksreglene, vedtatt av distriktsstyret og områdestyret. I 2013 skrev reieneieren et brev til styret der han bestred reduksjonsvedtaket og krevde prosentvis lik reduksjon blant alle *siida*-andelseierne. Distriktet avviste dette, og saksøker tok ut stevning. Tingretten bygde på en forståelse fra høyesterettsdommen i XX-saken der det het at det ikke er distriktet, men *siidaen* som selv skal lage en plan for reduksjon. En slik plan fordrer enighet, men Høyesterett har ikke tatt stilling

19 Indre Finnmark Tingretts saksnummer.

20 Hålogaland lagmannsretts henvisning til saken.

til hvordan denne enigheten skal være uttrykt. I denne saken kom tingretten til at distriktsstyrets vedtak ikke var et gyldig vedtak om øvre reintall per *siida*-andel. Ei heller mente retten at det var inngått en bindende avtale om reintallsreduksjon. Dommen gav derfor saksøker medhold i at det skal foretas en forholdsmessig reduksjon. Saken ble anket til lagmannsretten. Lagmannsretten kom til motsatt resultat. Den fant at det var «sannsynlighetsovervekt for at alle *siida*-andelslederne i Reinbeitedistrikt XX var orientert om styrets forslag til bruksregler og bestemmelser om reintallsreduksjon før det ekstraordinære årsmøtet i 20YY, og at det var enighet om fremgangsmåten».

Reinbeitedistriktet ble frifunnet, og reineieren ble dømt til å betale saks-kostnader på nær en halv million. Anke til Høyesterett ble ikke tillatt fremmet, ved Ankeutvalgets beslutning. Reineieren ble samtidig pålagt å betale ytterligere om lag kr 40 000 i saks-kostnader.

Konflikter om reintall utspiller seg også innenfor en *siida*-andel. En *siida*-andelsleder krevde at hans søster og hennes to barn måtte redusere antallet rein. Søsteren og hennes mann hadde, mot brorens ønske, flyttet inn i *siidaen* med 150–200 rein da deres far sto oppført som driftsenhetsinnehaver. I 1997 overtok sønnen frivillig driftsenheten, og retten uttaler at søsteren i flere år ble oppført i brorens reindriftsmelding, og at han da var klar over søsterens reintall. På et tidspunkt oppsto det uenighet mellom saksøker og søster om utbetaling av rovvilterstatning. I 2001 ble det avsagt uteblivelsesdom i forliksrådet med bakgrunn i manglende utbetaling av rovvilterstatning. Saksøker ble der dømt til å betale kr 118 555,- til søsteren. På reindriftsmeldingen for 2001–2002 meldte han at han ønsket henne og familien hennes strøket på grunn av samarbeidsproblemer. Reindriftsforvaltningen innkalte partene til et meklingsmøte i 2003 med mål om å finne en løsning på konflikten. Noe avtale ble ikke undertegnet, og saken havnet i tingretten der *siida*-andels-haveren ikke fikk medhold i at søsteren må redusere reintallet sitt. Saken ble anket, og lagmannsretten omgjorde dommen, der søsteren og hennes to barn ble dømt til å redusere reintallet til 20 rein hver.

I disse sakene kan det se ut til at *birgehallan* (*siida*-andels-havernes evne og vilje til å opprettholde *siidaen* som et kollektiv) ikke har fungert. Hvis de hadde kunnet rådføre seg med eller hatt en ekstern mekler (*soabahallat*) på et tidligere tidspunkt, hadde sannsynligvis konflikten blitt løst uten domstol og tilsvarende store utgifter.

6.6 Konflikter om eksterne ønsker om bruk av beiteområder og kompensasjon knyttet til slik avgivelse

I en sak som vi omtaler i kapittel 7.2, er meklingsgrunnlaget intern uenighet om hvem som skal anses som part ved en mulig utbygging av et beiteområde. Også i en annen sak i kapittel 7.3 nevnes uenighet om fordeling av eksterne kompensasjonsmidler.

Også i en tredje sak (TINFI-2007-41493-RG-2008-232, med dom av 23.10.2007) omhandlet spørsmålet om en *siida* var part i en avtale om erstatning for et større inngrep i en fellesbeitesone som *siidaen* tilhører, og spørsmål om *sidaen* hadde krav på hele eller deler av erstatningen som ble utbetalt til sonen. Høsten 2003 ble det inngått avtale om erstatning for skader og ulemper forårsaket av inngrepet. Forut for avtaleinngåelsen var det en forhandlingsprosess, hvor det blant annet var et spørsmål om *siidaen* skulle være part. Saken ble behandlet på styremøte i sonen som mente at denne *siidaen* ikke kunne vært en part da vinterbeitene på nåværende tidspunkt ikke er fordelt til det enkelte distrikt og *siida*. I tillegg nevnes at området ligger midt i flytteleia og derfor blir mange distrikter og *siidaer* berørt. Reinbeiteinteressene må derfor foreløpig representeres av sonen. Eventuelle erstatninger til berørte distrikt og *siidaer* må foretas av sonen, etter en fordelingsnøkkel utarbeidet av sonen i samråd med berørte distrikt og *siidaer*. Dette synet blir opprettholdt i et nytt sonevedtak i mai 2003. Dog sies det i et sonevedtak den 30. juli 2006 at en avtale med erstatningsansvarlig skal underskrives både av sonelederen og lederen av omtalte *siida*. I avtalen med varighet 10 år, samtykker reineierne i etablering av et steinbrudd i området, og i erstatningsutbetaling. *Siidaen* og sonen ble imidlertid ikke enige, og saken ble brakt inn for forlikrådet som den 3. april 2006 besluttet å henvise saken til tingretten.

Reindriften møter mektige motparter med mye ressurser. En utbygger planlegger å bygge en vindmøllepark i en kommune i Finnmark (Vik et al., 2022). De tilbød reinbeitedistriktet 122 mill. kr som de ifølge utbygger hadde takket ja til.²¹ Senere har de også henvendt seg til enkelt reineiere og antydte kompenserende utbetalinger. Selskapet har dessuten lovet innbyggerne i kom-

21 NRK Sapmi 05.09.2018. <https://www.nrk.no/sapmi/ble-tilbudt-122-millioner-kroner---sier-nei-1.14186933>

munen en strømpris på 10 øre pr kilowatttime i 30 år dersom kommunen sier ja til utbygging. Prosjektleder for utbyggingen kan ikke svare på hvorfor de nå tar kontakt med enkeltreineiere, og ikke med distriktet.

Direktøren for selskapet sier at de følger regjeringens retningslinjer om å gi noe tilbake til lokalbefolkningen (Vik et al., 2022). Denne uttalelsen om aksept av millioner i kompensasjonsmidler, vekket mange negative reaksjoner både internt i distriktet og eksternt. Reineierne i distriktet er imidlertid uenige i at de hadde takket ja til tilbudet. De viser til at saken skulle legges frem for styret.

I utbyggingssaker forekommer det også at utbygger engasjerer en lokal person som får i oppgave å skape lokal goodwill for prosjektet. En annen forklaring kan være at utbygger mangler kunnskaper om samisk kommunikasjon. I kapittel 5 fremstilles flere eksempler der en ikke-same har ment at den som tier samtykker, og dermed trodd at de har fått aksept. I samisk kommunikasjon er imidlertid, som tidligere omhandlet, taushet ofte et uttrykk for uenighet eller at vedkommende trenger mer tid for å reflektere over svaret.

Reindriften settes også under sterk press til å si ja for ikke å forhindre samfunnsutviklingen og det grønne skiftet. Her vises til den såkalte Fosendommen av 11.10.2021 der Høyesterett slo fast at konsesjonen som ble gitt er ugyldig når det gjelder samenes rett til kulturutøvelse. Reineiere, Sametinget og miljøorganisasjoner krevde riving av vindmøllene i Roan og Storheia vindparker som befinner seg i beiteområdene for de to reindrift-*siidaene* i området. Men hittil har ikke regjeringen ønsket å etterkomme et slik krav. Regjeringen har bestemt at det skal gjennomføres en ny langvarig prosess som etter reineiernes syn er en overprøving av høyesterettsdommen (Ballovara, 2021). Torsdag 23. februar 2023, nøyaktig 500 dager etter høyesterettsdommen, aksjonerte unge samer fra Norske Samers Riksforbund (NSR U) og aksjonister fra Natur og ungdom. De krevde at regjeringen må reagere og ikke lenger overse den enstemmige høyesterettsdommen. De blokkerte først inngangen til Olje- og energidepartementet i flere dager. Flere sluttet seg til, også Greta Tunberg. Politiet ble tilkalt, og aksjonistene ble båret bort. Deretter utvidet de aksjonen ved å blokkere inngangsdørene til flere departementer. Aksjonen fikk stor oppmerksomhet i media, og mange uttrykte støtte til kravene. Sametingspresidenten sendte på vegne av Sametinget et brev til FNs spesialrapportør for urfolks rettigheter og informerte Cali Tzay om den siste utviklingen i Fosen-saken. Sametingspresidenten møtte aksjonistene og

uttrykte støtte til dem. Hun hadde også et møte med representanter for regjeringen. Etter åtte dager med aksjoner, kunne aksjonistene avslutte aksjonen fredag 3. mars etter at statsministeren og olje- og energiministeren inviterte Fosen-samene på et frokostmøte og ba dem om unnskyldning for de pågående menneskerettighetsbruddene. Aksjonistene og om lag to tusen støttespillere markerte avslutningen ved å sette seg foran slottet, slik at hele regjeringen måtte bruke «skammens bakvei» for å møte kongen i statsråd. Regjeringen har varslet at de nå vil gå i dialog med reindriftnæringen, både om Fosen-saken, men også andre utbyggingssaker i reinbeiteområdene. Som tidligere omtalt, fikk regjeringen Riksmekleren til å mekle i Fosen-saken som endte med at de to *siidane* inngikk en avtale om å la alle vindmøllene stå mot at de får kompensierende tiltak i form av årlige erstatningsutbetalinger og erstattet tapte vinterbeiter. Reineierne har senere uttalt at de ble utsatt for et enormt press fra myndighetene og anså at de ikke hadde noe andre muligheter enn å underskrive avtalene. Reineierne i *siidane* som er berørt av Vindparken på Øyfell i Vefsn kommune, har uttalt at Fosen-saken også vil påvirke den varslede rettssaken som de har anlagt mot utbyggingen. I et oppslag i NRK sier leder av et reinbeitedistrikt i Finnmark at de angrer på at de for ti år siden signerte en avtale om å tillate utbygging av Raggovidda vindpark i Finnmark. De følte seg presset av Klondyke-stemningen i kommunen om utbygging av vindmøller og ønsket ikke å fremstå som motstandere og syndebukker mot det grønne skiftet.

I rapporten til Landbruksdirektoratet (Henriksen, 2022) skriver Henriksen at eksterne aktørers ønsker om å bruke reinbeitearealer, ofte fører til intern uenighet. Det lokkes ofte med store kompensasjonsbeløp som kan skape interne konflikter. Reineierne anklages for å ønske å forhindre det grønne skiftet som utbyggere og politikere bruker som argumenter for kraftutbygging og oppstart av gruvedrift. Slike spørsmål er svært kompliserte, og Henriksen anbefaler at Landbruksdepartementet og NRL som avtalepartnere bør avsette midler slik at reindriftnæringen får utarbeidet overordnede strategier for hvordan næringen skal forholde seg til kravene om å bidra i det grønne skiftet.

Norges institusjon for menneskerettigheter ga i 2021/22 ut rapporten *Menneskerettslig vern mot inngrep i samiske bruksområder*²² og uttaler her at «Det rettslige vernet mot naturinngrep som følger av folkeretten og norsk rett, er ikke sterkt nok til å hindre at stadig nye områder blir påvirket av utbygginger. Uten det eksisterende vernet ville imidlertid enda større deler av samiske bruksområder vært tapt. Urfolks og minoriteters vern mot naturinngrep, slik denne beskyttelsen er nedfelt i menneskerettighetene, er tema for denne rapporten» (s. 7).

6.7 Konflikter ved ledighet og tilflytting

Vi omtaler senere i denne boka en vellykket mekling i en sak mellom en far og tre sønner (se slutten av kapittel 7.4). Temaet var uenighet om hvem som skulle arve farens *siida*-andel. Også i en sak, beskrevet i kapittel 7.3, var *siida*-andelsledighet et stridstema. Vi ble oppnevnt som meklere av Statsforvalteren i denne saken. Tidlig på 1970-tallet manglet det reindriftsutøvere i området, og det ble den gang tillatt av reindriftsforvaltningen at to familier fra et annet fylke flyttet sine rein til distriktet og begynte med reindrift. Dette ble av Statsforvalteren, som vår oppdragsgiver, innledningsvis nevnt som et konflikttema i saken. Denne tilflyttingen var imidlertid lite fremme under meklingen. En annen «arvesak» var heller ikke nevnt direkte, men kanskje antydning indirekte som et mulig stridstema. En av *siida*-andelshaverne hadde tre sønner. To av disse deltok aktivt i den daglige reindriften, men hadde ikke *siida*-andel. En tredje bror hadde drevet med reindrift i et annet distrikt, men hadde vendt tilbake og overtatt en ledig *siida*-andel. Vedkommende syntes ikke å være like aktiv i reindriften som sine to brødre. I en situasjon er det grunn til å tro at uenighetene øker i både dybde og bredde. Her er det flere yngre som venter på å få *siida*-andel, og en *siida*-andelshaver avviker og overfører *siida*-andelen til en eksterne reineier, som i 2016 flytter til distrik-

22 https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2022/01/Rapport_VernSamiskeBruksomraader_enkelsider.pdf

tet. Reindriftsloven § 15 stiller krav om at den som skal overta en *siida*-andel må ha drevet sammen med den som avgir *siida*-andelen, i minst tre år. Overdragelsen skal godkjennes av Statsforvalteren. Det er ikke et krav i dagens reindriftslov at *siidaen* eller distriktet skal gi et samtykke til en overtagelse, men forvaltningspraksis er vel i ferd med å bli at Statsforvalteren ber om en uttalelse fra *siida*/distrikt.

I saken i kapittel 7.3. ble det ikke gitt noen plausible forklaringer på hvorfor de andre ikke fremmet innvendinger mot tilflyttingen i 2016 – til tross for at det under samtaler ble sagt at vedkommende ikke hadde noe «godt rykte». I dag krever flertallet at flyttevedtaket omgjøres siden vedkommende ikke innfrir kravet om tre års lokal ansiennitet før tilflytting. I meklingsamtaler med partene viste vi til «Reindrømmen»-saken og mulig rettspraksis knyttet til rettens aksept av tilflyttingen til tross for manglende lokal ansiennitet. Serien handlet om et ektepar fra indre Finnmark som startet opp reindrift på Kvaløya, til stor motstand fra han som hadde drevet reindrift på øya. Vedkommende stevnet tilflytteren og mente at ekteparet ikke innfridde kravet om tre års lokal ansiennitet i området før tilflytting. Tilflytteren fikk imidlertid medhold i lagmannsretten.

Landbruks- og matdepartementet har kommet med en formell presisering i etterkant av denne saken om at den ikke skulle danne presedens, og at kravet om tre års ansiennitet skal overholdes strengt av Statsforvalteren og reindriftsstyret, nettopp for å unngå en utglidning på dette punktet som følge av dommen.

I de senere årene har det vært flere slike overføringer av *siida*-andeler som har ført til konflikter og rettssaker. I en sak fra Vest-Finnmark ble en ledig *siida*-andel på en øy overført til en reineier i et annet distrikt. Flere protesterte mot tilflyttingen, og saken verserte i flere år. I to saker fra Øst-Finnmark ble en *siida*-andel, til tross for protester fra de andre, overført til en slektning som ikke har drevet med reindrift. Og ved en annen overføring, snakkes det om kjøp og salg av *siida*-andel og ikke overføring.

Reindriften har hatt et sterkt fokus på overføring av konsesjon via arv. I slike tilfeller har også de øvrige *siida*-andelshavere kunnet uttale seg om overføringen. I de senere årene synes en slik involveringspraksis mindre synlig. I flere samtaler har det blitt påpekt at en reineier selv fritt kan overføre eller selge sin konsesjon til hvem det måtte være. Enkelte skeptikere til en slik liberalisering av konsesjonspraksisen viser til en tilsvarende negativ utvikling

med økende priser på kvotekjøp i fiskeriene og spør hvorvidt reindriften kan komme i en tilsvarende situasjon?²³

Det bør være et krav om at *siidaen*/distriktet høres i spørsmål om hvem som skal få en ledig *siida*-andel, og at et flertall aksepterer overføringen. For å unngå at *siida*-andeler blir en kjøp- og salgsvare, tilsier samisk sedvane²⁴ at reineiere med tilhørighet til distriktet gis fortrinn til å overta ledige *siida*-andeler.

Også ved intern overføring gjennom arv har det dukket opp mulige konfliktskapende forhold. Ved avvikling i tidligere tider ble gjerne mesteparten av flokken slaktet og driftsenheten overført til en arving. Men hva skjer dersom både konsesjon og flokk blir overført? Dette vil endre reintallene og dermed maktstrukturene mellom reineiere i en *siida* og/eller i et distrikt. En med færre rein kan få økt sin flokk og dermed styrket sin posisjon, jf. dette med *gilvu* om flest rein. En slik endring kan bidra til økt intern uenighet, en endring som vil komme i tillegg til det som skjer når en eldre reineier pensjonerer seg. Enkelte pensjonister har uttalt at de føler seg til overs og savner den daglige informasjonen og samtalene om driften. Men ønske om fortsatt reindriftstilhørighet fra pensjonisten, kan også oppfattes av de aktive andre som kontroll og en slags «syvende far i huset»-rolle. Det finnes ingen øvre aldersgrense i reindriftsloven eller i tilskuddsregelverket. Og selv om ordningen med tidligpensjon, jf. at reindriftsavtalen bortfaller ved 67 år, er ordningen tydeligvis ikke tilstrekkelig lukrativ til at flertallet av de eldre reineierne pensjonerer seg etter ordningen. Derfor er det en del utøvere i godt voksen alder, også langt over 70 år, som har *siida*-andel. Mange, særlig unge uten *siida*-andel, er kritiske til at overføring ikke skjer på et tidligere tidspunkt.

Dilemmaet kan kanskje forklares ut fra en sterk reindriftstradisjon med «elders». Reindriften har alltid hatt en praksisorientering (Hoem, 1976) som har gitt eldre en sterk status. Men overgangen fra intensiv til ekstensiv reindrift, har gjort at det kreves nye kunnskaper for å lykkes med reindriften

23 Når det gjelder statens kvotepolitikk de seneste ca. 30 årene, har den ført til en krisetilstand i kystfisket i Nord-Norge. Særlig hardt har det gått ut over sjøsamenes tradisjonelle, bærekraftige og kombinerte småbruks- og fiskerinæring.

24 Ifølge Store Norske Leksikon (2018) er samiske sedvaner den faktisk atferd, praksis, bruk og andre handlinger som har sitt utspring i samisk kultur, samfunnsliv og næringsutøvelse.

og dermed er «elders»-dimensjonen blitt mindre verdsatt og mindre synlig (Bourdieu, 1993).

6.8 Umerkede kalver og uttak av nisterein

I meklingsaken som er omtalt i kapittel 7.3, påsto en av de involverte at distriktet ikke har et godt nok system til å håndtere umerkede kalver. Vedkommende viste til et tilfelle med sammenblanding der de foretok skilling (*čanadit, rátkit*). Han hadde mange simler i flokken, og disse ble skilt ut. Men han synes det var feil at han ikke fikk noen umerkede kalver. Denne problemstillingen er velkjent, både ved ekstern sammenblanding, men også internt om hvordan man skal merke og fordele umerkede kalver som oppdages i løpet av høsten/vinteren. Reindriftsloven stiller krav om at alle kalver skal merkes innen 31. oktober, jf. § 33. Umerkede kalver med ukjent eier skal slaktes, og pengene skal tilfalle distriktskassa.

Oskal og Sara (2001) viser til tradisjonelle måter å håndtere dette på fra indre Finnmark. De aller fleste kalvene merkes den første sommeren og høsten etter at de er født. Hvis noen kalver fortsatt er umerket sent på høsten, og værforholdene ikke tillater merking, påføres kalven hårmerke, og merking skjer før hårskiftet neste vår. I løpet av året vil også tilfeller av feilmerking åpenbares, og i så fall gjøres det avtaler om kompensasjon mellom de involverte. Det vanlige er altså at eierforholdet til de umerkede og feilmerkede kalvene er klart og øyensynlig, men det forekommer årlig tilfeller der det ikke er mulig, eller det kan by på vanskeligheter, å fastslå hvilken simle et umerket dyr er avkom av. Reinen er for øyeblikket da uten eier, og i slike situasjoner gjelder regler som alle reineiere må være innforstått med. Oftere skjer det i våre dager at umerkede kalver kommer bort fra moren i tilknytning til merking i skillegjerdene. En uskreven regel internt i næringen er at kalven forblir umerket, fordi den kan gjenfinne moren sin når den slippes ut på beite. Det individuelle eierskapet til kalver følger, som nevnt innledningsvis, direkte av at en eier simlene som de er avkom av. I tilfeller der kalvens eller eldre dyrs mor er ukjent, utledes retten til å tilegne seg denne av tilhørighet til *siida* som er på eget område. I utgangspunktet stiller *siidaens* medlemmer med lik rett

til dyret, og den som først fanger kalven med lasso, kan merke den som sin egen (Oskal & Sara, 2001, s. 282).

Også praksisen med internt uttak av nisterein må være transparent og kontrollerbart for siida-andelshaverne. Dette gjøres for eksempel ved at ørene følger skinnet, og at skinnet kan kobles til slaktet. Oskal og Sara (2001) snakker om *geahčadeapmi* som en rett til innsyn og kontroll. Primært gjelder følgende fremgangsmåte ved leting etter bortkommet rein. A) Gjestene oppsøker først boplass eller leir. Utfra gjenkjennelse eller innledende avklaringer, henvender disse seg til *isit* eventuelt *eamit olmmoš* (han eller hun som har ansvaret for å føre tilsyn med flokken). B) Det stilles spørsmål om egen *siidas* rein. Er slik rein observert i den andres flokk? C) Det tilbys tillatelse til at gjestene kan gå inn i flokken for å gjøre seg kjent med hva som er eller ikke er av rein i flokken (*geahčadeapmi*). Alternativt spør gjestene om en slik tillatelse. I de ulike *siidaene* vil en finne ulike grader av imøtekommenhet. En gjest kan ikke oppsøke og gå inn i en annen *siidas* flokk uten tillatelse fra en *siida*-person. En gjest har rett til ved selvsyn å kunne konstatere hvorvidt en har rein i flokken. *Siida*-personer kan henvise til andre som er i posisjon til å gi en slik tillatelse, til en som har *vuorru* (ansvaret for gjeting akkurat da eller påfølgende dag) eller i siste hånd til *siida isit* (*siida*-lederen). Med utgangspunkt i det forannevnte vil det måtte gjøres avtaler for når det er praktisk mulig å gjennomføre *geahčadeapmi*. Avhengig av hva som kommer frem under *geahčadeapmi*, kan *čanadeapmi* (skilling som gjøres ved at rein bindes fast) gjøres på stedet, eller det må gjøres avtaler om skilling ved første praktiske anledning. Forannevnte er minstestandarder i rettigheter og forpliktelser i kontakten mellom *siidaene*, og unnlatelse av å overholde disse vil karakteriseres som brudd med sedvanerett. Rett til innsyn samtidig med eiers rett til kontroll av trafikken inn og ut av egen flokk, er således selvinnlysende. Disse kan ikke settes til side med henvisning til informasjonsutveksling. Dette er på linje med at rett til å skille ut egne rein (*čanadit*, *rátkit*) ikke kan begrenses med henvisning til tillatelse til eller hensiktsmessighet av at rein befinner seg i en bestemt *siida*-flokk.

Det å gi innsyn er uskrevne regler som har blitt praktisert og respektert i næringen (både *gulahallat*, *sagastallat* og *soabadallat* i den samiske kommunikasjonsmodellen). Innsyn og transparens bidrar til å forebygge både interne og eksterne konflikter. Kanskje man bør finne frem til slike uskrevne praksiser som grunnlag for nye regler om konflikthåndtering? Et eksempel

på at en uskreven regel er blitt en skreven regel, er reindriftsloven § 29 om innsynsrett.

6.9 Konklusjon

Vi har hatt mulighet til å påvirke norsk reindriftsforvaltning med både vår *Soabahallan*-rapport fra 2018, samtaler og presentasjoner for både forvaltning, Norske Samers Riksforbund og reineiere i senere år. Derfor viser vi i denne konklusjonen særlig til det som vi kjenner igjen fra vårt eget arbeid og forslag.

Med henvisning til nobelprisvinneren i økonomi, Elinor Ostroms forskning (Ostrom, 1990; Ostrom et al., 1994) om bærekraftig forvaltning av felles brukte ressurser, viser Landbruksdirektoratet (Landbruksdirektoratet, 2023, s. 13) til følgende åtte kriterier for god forvaltning:

1. Klart definerte bruksrettigheter (Tilgangen til ressursen er klart avgrenset).
2. Bruksreglene er godt avstemt til lokale behov og betingelser.
3. Brukerne som berøres av bruksreglene, kan delta i justeringen av dem.
4. Det er etablert systemer for intern overvåking av brukernes opptreden.
5. Det er etablert et system med graderte sanksjoner.
6. Samfunnsmedlemmene har rask tilgang til lokale, rimelige konfliktløsningsmekanismer.
7. Myndighetene respekterer lokale brukeres rett til å utvikle sine egne regler.
8. For flernivåsystemer der ressursuttak og -forsyning, overvåking og sanksjoner, konfliktløsning og andre styringsaktiviteter er organisert på flere nivåer, er det regler for alle nivåene.

Landbruksdirektoratet skriver at i sum skaper disse prinsippene sosial orden, informasjon, kontroll, sanksjonering og forutsigbarhet til brukerne som gjør det mulig for dem å samarbeide for å sikre bærekraftig bruk av ressursene, og

at man har et helthetlig forvaltningssystem og bruksregler som fungerer godt nok til brukernes koordinerings- og styringsbehov. Direktoratet påpeker at konflikter om utnyttelsesgraden av en ressurs, eller konflikter om fordelingen av ressursen mellom brukerne, i seg selv kan føre til overutnyttelse av en felles brukt ressurs dersom de ikke blir håndtert gjennom reglene i forvaltningssystemet. Det er derfor viktig at konflikter har et system for å bli håndtert spesielt i forvaltningen av felles brukte ressurser. Avhengig av konfliktens *art* kan slik håndtering være mekling og konfliktløsningsmekanismer mellom partene. Men det kan også være at konflikten krever mer grunnleggende og overordnede endringer i forvaltningssystemet.

I punkt 6 påpekes nødvendigheten av at samfunnsmedlemmene må ha rask tilgang til lokale og rimelige konfliktløsningsmekanismer. Reindriftsloven har en egen § 73 med tilhørende forskrift for mekling. Også konfliktrådet kan brukes til reindriftskonflikter. I neste kapittel skal vi gå gjennom de få meklingserfaringene som myndighetene har fra konfliktrådsmekling i reindriftsaker og mekling etter reindriftsloven § 73.

Kapittel 7

Meklingserfaringer fra reindriftskonflikter

7.1 Innledning: *Fra árvoštallat/digkiedidh til soabahallat/liktedh*

I tittelen bruker vi både nordsamiske og sørsamiske begreper.

Som vist i *Soabahallan*-rapporten (Henriksen & Hydle, 2018) er det få reindriftskonflikter som sendes til mekling i konfliktrådene. I løpet av prosjektperioden snakket vi med ledere for de to konfliktrådskontorene i Finnmark og to meklere som dekker de samiske områdene. Det ble vist til kun noen få meklinger – og alle, bortsett fra én, ble avsluttet uten resultat. Vi har i vår gjennomgang funnet frem til kun to meklingsforsøk etter reindriftsloven § 73, og vi har vært involvert i begge. Første gang valgte vi å ikke gå inn som meklere, men fikk tilgang til saken som forskere. Senere fikk vi en ny forespørsel om vi ville mekle i en annen intern reindriftskonflikt. Vi hadde da ferdigskrevet rapporten fra *Soabahallan*-prosjektet (Henriksen & Hydle, 2018) og valgte å si ja til å mekle i saken. I den første konflikten hadde reindriftsmyndigheten prøvd ut mekling, både via konfliktrådet og senere som en mekling etter reindriftsloven § 73. I den andre saken ble vi engasjert som meklere etter § 73. Alle navn, tider, stedsnavn og øvrige gjenkjennbare detaljer er anonymisert. I forbindelse med at Landbruksdirektoratet engasjerte Henriksen til å skrive en rapport om meklingserfaringer i reindriftskonflikter og eventuelt hente inn supplerende data, gjennomførte Henriksen og Hydle i samar-

beid med Landbruksdirektoratet et miniseminar med forberedte innlegg fra representanter fra Landbruks- og matdepartementet, Landbruksdirektoratet, statsforvaltere fra Trøndelag og Troms/Finnmark, Reinpolitiet (finnes kun i Finnmark), Jordskifteretten i Finnmark, Konfliktrådet i Finnmark samt Østre og Indre Finnmark tingrett. I invitasjonen til miniseminalet ble deltakerne oppfordret til å formidle egne og andres meklingserfaringer. På miniseminalet møtte også ni representanter for reinbeitedistrikter. Deres forberedte innlegg og oppfølgende spørsmål og merknader fra deltakerne ble nedskrevet som notater.

På dag to tilrettela vi for en sirkelsamtale mellom oss, reieneierne og de tre fra landbruksdirektoratets arbeidsgruppe. Erfaringene herfra, samt oppfølgende samtaler med to av deltakerne i miniseminalet, og ny kritisk gjennomgang av dataene fra *Soabahallan*-prosjektet, inkludert fire oppfølgende samtaler med partene i to av de 29 rettssakene i *Soabahallan*-rapporten, danner grunnlaget for bestillingsrapporten til Henriksen (2022).

Vi skal i dette kapittelet analysere de to meklingsene etter reindriftsloven § 73 samt de erfaringene som konfliktrådene har i reinmeklingsaker. Selv om begge meklingsene ble avsluttet uten en signert avtale, ser vi mange læringspunkter i gjennomføringene. Det samme gjelder de meklingsene som konfliktrådet har vært involvert i. Vi har etter hvert fått god erfaring i å bruke disse eksemplene i undervisning i andre sektorer enn reindriftnæringen eller landbruksmyndigheter, som for eksempel i sosialt arbeid eller barnevern. Ved å bruke kommunikasjonsmodellen i kapittel 3 og reindrift som eksempler, kjenner folk seg igjen, også de som ikke kan noe om reindrift. Modellen belyser interne forskjeller også i den «majoritetsnorske» befolkningen. Eksemplenes nærhet til natur og dyr gjør dessuten at modellen blir mindre eksotisk og fremmed. Slik kan et overordnet spørsmål fra reindriftsfeltet lett bli oversatt til andre sektorer, ikke bare når det dreier seg om styring og organisering, men også når det handler om kommunikasjon, dialog, konflikter og konflikthåndtering.

Avslutningsvis i kapittelet kommer vi med en del forslag som kan bidra til at flere reindriftskonflikter bringes inn for meklingsprosessen til konfliktrådet og reglementet for meklingsprosessen etter reindriftsloven § 73 deles opp i faser fra rekruttering og oppnevning av meklere, igangsetting, utfordringer underveis og avslutning.

7.2 Intern uenighet om kompensasjon ved utbygging

Første sak gjaldt en tvist der flertallspart og mindretallspart i et distrikt var uenige om hvem som skulle anses som forhandlingspart i forhandlinger om økonomisk kompensasjon ved en utbygging innenfor reinbeitedistriktet. Distriktet har også merket økt beitepress på grunn av manglende avklaring med hensyn til grenseoverskridende reindrift. Dette har vanskeliggjort beitefordelingen og har eskalert motsetningene internt i distriktet. En gruppering viste til en eksklusiv rett til utbyggingsområdet og dermed rett til å forhandle og få kompensasjonen. Flertallet i distriktsstyret bestred dette og mente at *siidaen* ikke har brukt tvisteområdet alene og i tilstrekkelig lang tid til å opparbeide særrettigheter til tvisteområdet. I distriktet var det også uenighet om hvorvidt Statsforvalteren kunne igangsette mekling siden saken var ansett som et privatrettslig anliggende mellom rettighetshaverne i distriktet. Statsforvalteren viste til at de i tidligere saker har avvist grupperingen (*siidaen*) som har hevdet eksklusiv beiterett til bestemte områder i distriktet. Statsforvalteren hadde flere ganger påpekt at de ikke har mandat til å avgjøre en rettighetsavklaring, men at dette etter reindriftsloven av 2007 var en privatrettslig sak som eventuelt måtte avklares i rettsapparatet. Statsforvalteren forsøkte å opprette en dialog mellom distriktsleder og leder i den nyetablerte *siidaen* uten å lykkes. Begge parter fremmet krav og motkrav til reindriftsmyndighetene om anerkjennelse versus avvísning av *siidaens* rettigheter. Reindriftsmyndighetene fattet flere vedtak som påklages og oppheves. Sommeren 2015 ba *siidaens* advokat om at det skulle igangsettes mekling etter reindriftsloven § 73 for å sikre et effektivt mindretallsvern. Statsforvalteren uttalte at de har forståelse for situasjonen i distriktet, men sa at Statsforvalteren verken hadde kompetanse eller mulighet til å foreta mekling på grunn av sakens kompleksitet. De foreslo heller å etablere en styresammensetning slik at alle grupperinger ivaretas. *Siidaen* klaget og viste til at reindrift krever at utøverne samarbeider, og at konfliktløsning gjennom rettsapparatet ikke er velegnet for mennesker som ofte er i nær slekt og som må leve tett på hverandre. Både reindriftstyre og departement opprettholdt vedtaket om ikke å iverksette mekling. Høsten 2016 var det møter mellom flere departementer og utbygger, og det ble bestemt at Statsforvalteren skulle iverksette mekling i saken.

Vi som forskere fikk i 2017 forespørsel om vi ville mekle i saken, men i samråd med konfliktrådet ble vi enige om at de skulle påta seg meklingen, og at vi kunne følge saken som forskere. Konfliktrådet satte en samiskspråklig mekler med god kjennskap til reindrift på saken. Vi hadde en samtale med den samiske meklerin om denne saken. Han avtalte første møte med hver enkelt part i konflikten. Han inviterte partene til meklingsmøter rundt et bål og opprettet en meklingsberedskap ved at partene kunne ringe mekler. Mekler forsto snart at partene ikke hadde snakket sammen på lang tid, og at de hadde hvert sitt mandat til meklingen. Meklerin oppsummerte meklingsforsøket slik:

Siden dette ikke er en personlig konflikt, men involverer flere persons rettigheter, er det mandatet som blir viktig. Konflikten dreide seg om bruksrett til et tvisteområde som utbygger ønsker å bruke og dermed ble det spørsmål om hvem som har rett til erstatning for tapte beiter. Sånt tar tid. Forslag må diskuteres og gå frem og tilbake mellom partene. Denne konflikten har vart i mange år. Partene kjenner hverandre. De har arvet konflikten fra forrige generasjon, og legitimiteten til å løse den ligger hos de eldre. Og om de skulle bli enige, må de se bort fra ære og penger. Konflikten omhandler alle reineierens rettigheter.

Mekler forteller at meklingen var frivillig, men at han i slutten av oktober 2017 meldte fra til konfliktrådet om at meklingen ikke førte fram, og at saken burde avsluttes.

Utbygger anmodet om at Statsforvalteren prøvde ut mekling også etter reindriftsloven § 73. De utformet et notat som ramme for meklingen. Det ble avholdt separate møter med partene med ønske om tilslutning til at alle *siida*-andelshaverne skulle likestilles internt, og at fremforhandlede løsninger måtte respekteres og være bindende for alle. I rammen for meklingen var det også foreslått at kompensasjonen for tapte beiteområder kunne settes på konto frem til partene internt hadde funnet gode omforente løsninger. Statsforvalteren innkalte partene til felles mekling i begynnelsen av 2018. Mindretallet sa ja til den skisserte løsningen, men flertallsparten sa seg også villige til å møte utbygger, men viste til at det er distriktsstyret som er det rette organet for å forhandle på vegne av reineierne. Både Statsforvalteren og utbygger innser at de ikke oppnår enighet om en felles forhandlingspart. Utbygger påpeker

at de i en tidligere runde forhandlet med distriktsstyret, og det endte med at alle *siida*-andelshaverne ikke respekterte og etterlevde den ferdigforhandla avtalen. Utbygger tror det vil være vanskelig å få mindretallsparten til å slutte seg til en løsning som flertallet har skissert.

7.3 Mekling ved store interne konflikter og manglende tillit til Statsforvalteren

Den andre saken ble satt i gang våren 2020 og gjaldt uenighet om beiterettigheter mellom to grupperinger. Et tilflyttingsvedtak som ble fattet av reindriftsmyndighetene på 70-tallet, hadde skapt konflikt med reieneierne som opprinnelig drev reindrift i området. Tilflyttingsvedtaket ble påklaget, men departementet opprettholdt vedtaket. I løpet av 1980- og 90-tallet forsøkte reindriftsforvaltningen å utarbeide forslag til fordeling av reinbeitene, men disse prosessene førte ikke frem. På 2000-tallet prøvde man også å få til enighet gjennom beitesoneplaner. Med den nye reindriftsloven av 2007 ble distriktet utfordret til selv å løse uenighet gjennom utarbeidelse av beitebruksregler. Heller ikke dette arbeidet ble ferdigstilt, og distriktet står i dag uten godkjente beitebruksregler, noe som har medført at distriktet ikke har fått driftstilskudd de senere årene. Den interne konflikten har eskalert etter 2016 da en av *siida*-andelshaverne overdro sin *siida*-andel til en reieneier fra et annet distrikt. Distriktsstyret hadde ingen innvendinger mot innflyttingen da, men styreflertallet har i dag koblet inn advokat og krever at reindriftsmyndighetenes vedtak om tilflytting oppheves. De to partene har ulike beskrivelser av ting som har skjedd og kommer med alvorlige beskyldninger mot og anmeldelser av hverandre. Majoritetsparten mener at problemene begynte da den andre kom inn i distriktet. De beskylder vedkommende for ommerking og har ikke lenger tillit til vedkommende og krever at hen må ut av distriktet. Hen på sin side beskyldte distriktet for manglende organisering, at det ikke avholdes møter, at distriktet mangler godkjente planer, og at kompensasjonsmidler ikke fordeles rettferdig. Kritikken mot Statsforvalteren forsterket seg etter at det høsten 2020 kom et pålegg om offentlig kontrollert reintelling i distriktet. I motsetning til majoritetsparten, har nykommeren

ønsket telling. Anmeldelser er henlagt, og flertallet har uttrykt manglende tillit til Statsforvalteren for håndteringen av saken.

Vi skal i den videre fremstillingen formidle noen av våre erfaringer fra dette meklingsforsøket. Etter at Statsforvalteren engasjerte Henriksen som hovedmekler, skrev han et introduksjonsbrev til samtlige *siida*-andelshavere. Én *siida*-andelshaver ønsket meklingen velkommen, mens en telefonrunde til samtlige *siida*-andelshavere avstedkom blandete reaksjoner. Etter forslag fra hovedmekler, ble Hydle engasjert som medmekler for å bistå mekler i en sak som ble stadig mer komplisert ettersom meklerne hadde samtaler med partene og oppdragsgiver, og fikk tilsendt ny dokumentasjon. Flere ganger i ettertid har majoritetsparten kritisert dette og uttalte en gang at de følte at Statsforvalteren kastet nok en mekler på dem. Ut fra majoritetspartens motstand mot mekling, foreslo vi at Statsforvalteren inviterer alle distriktene i fylket til et kurs om selvstyre. Et slikt kurs kan være en anledning til å få partene i denne konflikten til å etablere en dialog. Begge meklerne deltok på planleggingsmøtet og befaringene av gjerdeanleggene som skulle brukes ved gjennomføringen av tellingen. Etter planmøtet avtalte vi et meklingsmøte med majoritetsparten. Men dette møtet måtte avbrytes da nykommeren kom inn og nektet å forlate møtet. I stedet ble det gjennomført et nytt meklingsmøte med majoritetsparten etter gjerdebefaringene dagen etter. Dagen etter hadde vi også samtaler med minoritetsparten i løpet av gjerdebefaringen og under kjøringen til og fra. I samtalene kom det frem at flertallspart er kritisk til å igangsette mekling siden det også pågår en rettslig prosess mellom partene. Vi observerte at majoritetsparten var svært kritisk til Statsforvalteren, og at begge parter brukte det vi kaller for krenkende kommunikasjon (Rosenberg, 2018) under møtene. Vi har i tillegg registrert at slik kommunikasjon også forekom i forbindelse med de senere reintellingene.

Ut fra de innledende samtalene med partene og oppdragsgiver, anså vi det svært vanskelig å bringe partene sammen. Som meklere innførte vi derfor en meklingsberedskap ved at partene når som helst kunne ta kontakt med oss. Høsten 2020 fikk vi mange telefoner og dokumenter fra begge partene. Deretter var det en periode med få henvendelser fra partene. I løpet av høsten 2021 ble det rettet noen henvendelser til hovedmekler, blant annet om at distriktsleder hadde trukket seg, og at nestleder i distriktsstyret var konstituert som ny leder. Vi hadde møter med oppdragsgiver, Statsforvalteren, for å diskutere om meklingsberedskapen skulle fortsette. Statsforvalteren ba om at meklingen avsluttes, og vi sendte ut et utkast til meklingsprotokoll. Minoritetsparten og Statsforvalteren undertegnet,

mens flertallsparten ønsket ikke å underskrive. Begge parter var imidlertid enige om at de tilsendte dokumentene ikke skulle makuleres da rettssaken var planlagt høsten 2022, og at det etter det vil være ønskelig med mekling. Distriktslederen fortalte at de har fått tilbud om rettsmekling fra domstolen, men hadde takket nei med henvisning til at de har en pågående mekling på gang. Sommeren 2022 sendte Statsforvalteren ut informasjon om at meklingen var avsluttet.

Denne saken har en lang forhistorie som i mange ledd handler om myndighetsstyrte, pålagte store endringer i organiseringen og sammensetningen av distriktet. Reineiere har blitt pålagt flyttinger fra ett samisk språk- og bruksområde til et annet, uten at noen ble spurt. I tillegg har det i flere år vært andre ytre påkjenninger i form av planer om og krav til kvalifiserte uttalelser og krevende sakshåndtering av vei- og vindmølleutbygging som truer beiteområdene. For oss som forskere var det lett å forstå den avmakt, fortvilelse og sinne som rådet blant mange i distriktet. Dette over år skaper ikke noen god og trygg grunn for saklige forhandlinger internt – *gulahallat*, *sagastallat* og *soabadallat*. Enkelte av reineierne hadde forsøkt både å høre med noen av de andre og også snakke med dem om løsninger, uten at de hadde kommet til enighet. En ekstern mekling skulle ha vært mulig, men den burde ha skjedd lenge før konfliktene ble så fastfrosset. Statsforvalteren grep inn altfor sent.

7.4 Konfliktrådets meklingserfaringer i reindrifskonflikter

En av de samiske konfliktrådsmeklerne som vi snakket med under *Soabahallan*-prosjektet, kom også inn på rettssaken mellom de to distriktene i egen kommune, se kapittel 6.3. Hun beklaget at saken hadde utviklet seg til en rettssak. Hun mente at dette var unødvendig, og at hun som mekler i konfliktrådet gjerne skulle ha meklet i den saken. Hun viste til fire saker som hun hadde vært involvert i.

En gårdbruker meldte saken. En reindriftssame kjørte over jorden hans, han var irritert, var ung og ville ha en løsning. Jeg snakket litt som budbringer, til slutt møttes de. De skulle ha saken til høyesterett,

ikke noe så fillete som konfliktrådet. Det ble komplisert, ikke mulig å mekle i en slik sak. Bonden ville ha den til Høyesterett.

I en annen sak meklet hun i en konflikt om en hund som bjeffet i en hundegård. Klager, et eldre ektepar som var nabo, var begge sinte:

[T]enk å plassere hunden på en sånn plass, slik at deres egne hunder også begynte å bjeffe. Begge parter var samer, og hun hadde ikke svar på hvorfor akkurat den hunden bjeffet. Anklaget, en ung gutt, var villig, mens klager som tilhørte bestemor-generasjonen, skulle skyte hunden. Naboene hadde vært i konflikt med bestemora hans som hadde gått bort. De var i slekt, hørte til samme siidaen. Jeg skjønnte ikke hvorfor vi ikke fikk til en løsning. De kom fram til en avtale på at han skulle flytte hunden, men naboene var uforsonlig, ville ikke underskrive, men ringte politiet. Gutten ble kjempfortvilet.

Denne meklerin var også inne i en rettssak der to måneder av en dom ville omgjøres til betinget hvis den domfelte møtte til mekling i regi av konfliktrådet:

Jeg møtte ham i fengselet, og så at han var prega av dette. Faren ble veldig syk da han var gikk i 9. klasse, og han måtte på fjellet for å gjete. Han var i slutten av tyveårene og hadde en liten flokk som var presset i forhold til beiter. De var to brødre, i naboskap med en større siida der han hadde vært i klammeri med en fra den store siidaen. Han ville gjerne møte til mekling, men var veldig redd. Han angret, hadde vært i sjokk da han møtte den andre parten som trua ham på en fest. Jeg snakket med politiet og oppsøkte den fornærmede fra den større siidaen og hadde en fin prat med ham. Men han ville ikke si noe om det som skjedde, «det som skjer på fjellet, forblir på fjellet». Jeg prøvde å få til et møte, men det ble ingen mekling.

Den andre meklerin kunne fortelle om en vellykket mekling. De var tre brødre i reindriften, og faren var over 80 år. Ingen husket hvordan konflikten hadde startet, men den hadde vart i mange år. Konflikten dreide seg om at faren, ifølge samisk sedvane, ikke kan dele *siida*-andelen mellom alle tre, men må gi til den ene av sønnene. En av dem skulle arve *siida*-andelen, mens en skulle jobbe

for den andre. De to andre ble forbannet på faren og broren som skulle arve *siida*-andelen. Han som arvet konsesjonen, hadde vært utsatt for en ulykke og har vanskelig for å gå. Han beskyldte broren for å stå bak. Men dette ble tilbakevist, og broren påsto at det motsatte hadde skjedd. Saken ble henvist til konfliktrådet, og en kvinnelig mekler igangsatte mekling. Hun jobbet alene med saken. Hun ringte faren og sønnene flere ganger, og var også flere ganger der de bodde. Ofte var de på fjellet. Men hun gav seg ikke.

Hun møtte faren tre ganger. På spørsmål om andre familiemedlemmer var involvert, svarte han nei. Hun tror at de i den saken fikk en avtale fordi det var så mange formøter. Og at de møttes ansikt til ansikt. Hun gav seg ikke. Det ble noen uker med telefonsamtaler. Hun fikk faren til å innkalle sønnene sine, og til å ta ansvar for å få til et møte med dem. Hun var ufravikelig til stede, forsiktig – men til stede. Mekleren trakk også frem at faren ønsket å ha kontakt og bli kjent med barna til sønnene, det vil si med barnebarna. For faren var det en skam å skulle oppsøke konfliktrådet, men mekleren tror at han godtok meklingen også fordi hun hadde utenlandsk bakgrunn og slik sett ble oppfattet som nøytral og utenfor det samiske nettverket. Også lederen for konfliktrådskontoret mente at meklers utenlandske bakgrunn bidro til løsningen, og at hun var kvinne og hadde en sterk og vennlig personlighet.

Saken handlet om menn på fjellet, og hun som outsider arbeidet systematisk over lang tid med å finne ut hvem som burde involveres. Mekleren skjønnte at bak disse fire mennene var det også flere andre som var involvert i konflikten. Hun har erfaringer fra et slikt slektskapssystem i sitt eget land. Konfliktrådslederen sier at som mekler må du ha tålmodighet og evne til å holde ut. Dessuten bør mekleren ha en leder eller veileder som støtte underveis. Som mekler trenger du én med erfaring til å diskutere med om meklingen og de valgene man må ta underveis.

7.5 Noen læringspunkter

Disse meklingseksemplene dokumenterer hvor mange saksbehandlere og ulike vedtaksorganer og ankebehandlinger som ligger forut for en mulig oppstart av en meklingsprosess. Mange tiltak har vært prøvd ut. Dybdeanalysen viser hvor kompliserte og uoversiktlige reindriftskonflikter kan være. De kan

være «arvet» og gå mange år tilbake i tid. Utgangspunktet for konflikten kan være noe helt annet enn det som ligger i en begrunnelse for igangsetting av en meklingsprosess. Det er som oftest flere involverte enn dem som er til stede direkte, og dette kompliserer meklingen. Reindriftskonfliktene angår flere enn *siida*-andelshaveren, jamfør alle de som er navngitt som reineiere under én *siida*-andelshavers reinmelding. Og reindrift anses som svært viktig og resilient både for enkeltpersoner, familie, slekt og det samiske samfunnet (Henriksen & Hydle, 2021). Det synes derfor viktig å forsøke å forebygge slike konflikter.

7.5.1 Bruksreglene som ramme for forebygging

Selvstyreutvalget (Landbruksdirektoratet, 2016) har påpekt følgende om bruksreglene:

Det må være forståelse for behovet for bruksregler, og vilje til å bidra i prosessen både med utviklingen og senere oppfølgingen av bruksreglene. Det bør være åpenhet, legitimitet og respekt i prosessen med utviklingen av bruksreglene, men også forståelse for at prosessene er tidkrevende. Det må være klare retningslinjer for deltakelse og beslutningsfatning. Og det bør være etablert et system for intern overvåkning av brukernes opptreden og etablert et system med graderte sanksjoner.

Henriksen spurte en av de internoppnevnte meklerne i et stort distrikt som hadde etablert et meklingsteam, om bruksreglene også hadde et eller flere punkter om forebygging av konflikter. Dette var ikke nevnt. Etter vår mening bør reindriftsmyndighetene vurdere å ta inn et slikt punkt i veilederen for bruksreglene. På miniseminaret nevnte en av deltakerne at felles markering av dåp, bursdager eller lignende er fin måte å bringe *siida*-medlemmene sammen på. Dette vil styrke fellesskapet, forebygge konflikter og fremme det interne arbeidet med å løse uenighet og forebygge konflikter (*soabadallan*). For å ivareta og kanskje holde *gilvu*(konkurrans)-dimensjonen på et «ufarlig nivå», kan medlemmene når de er samlet på sommerboplass eller på kalvemerking, gjennomføre *gilvu* – aktiviteter som for eksempel kortspill, spørrespill eller andre konkurranser der *siida*-medlemmene deltar. Det kan også arrangeres gjettekonkurranser i tilknytning til sports- og andre arrangementer på TV. Sosial nettverksforvaltning er viktig (Bø & Schiefloe, 2007; Henriksen, 2015;

Henriksen & Larsen, 2023) samtidig som både reineierens selvstendighet og tilhørighet til en *siida* må ivaretas, jf. den samiske kommunikasjonsmodellen.

7.5.2 Distriktsinternt meklingsteam

På miniseminarer fortalte en av reineierne om sine erfaringer med et internt meklingsteam, oppnevnt av årsmøtet. I deres distrikt som består av flere sommer-*siidaer*, valgte årsmøtet tre reineiere fra ulike *siidaer*, som et internt meklingsteam for hele distriktet. Teamet fordeler seg ut fra hvem som passer best til å delta i enkeltsaker. Meklerteamet får dekket utgifter og får betalt for meklingen. Dersom Statsforvalteren tar initiativ, rykker den interne meklere ut sammen med en fra reinpolitiet, og da dekker Statsforvalteren utgiftene. På direkte spørsmål om han som mekler opplevde dette som ubehagelig, svarer han nei. Reineierne i distriktet vet at han er årsmøtevalgt internmekler, og at det av og til er nødvendig at interne meklere jobber sammen med reinpolitiet. Han oppfatter seg heller ikke som en kulturell oversetter (cultural broker) eller tolk og veiviser for reinpolitiet. Vi har ikke snakket med representanter for reinpolitiet om deres erfaringer med en slik form for samarbeid. Men på miniseminarer sa lederen av reinpolitiet at det som fungerer best for å forebygge konflikter, er distriktenes bruksplaner, mekling internt i distriktene samt dialog og nært samarbeid med reindriftsforvaltningen hos Statsforvalteren. Det som synes mest utfordrende er saker der det påstås inhabilitet og saker der ulovligheter har foregått så lenge at det er blitt en ny praksis. Også saker der frykt er styrende, vanskeliggjør konflikthåndteringen. Det samme gjelder saker der det er dårlig kommunikasjon mellom distriktene.

På seminarer trakk vedkommende frem viktigheten av å kunne kommunisere og forstå kroppsspråket. Hen fortalte om at hen som intern mekler hadde nytte av egne erfaringer med å uttrykke og tolke kroppsspråk fra lagidrett. I en telefonsamtale etter miniseminarer forteller den interne meklere at ordningen har vært utprøvd i tre år, og at de har vært involvert i seks-syv meklinger. De fleste av konfliktene dreier seg om uenighet om beiteområder og beitetider. Hen fortalte at av og til gikk det bra, og ting ordnet seg ganske raskt. Men enkelte ganger tok det mye tid, og de fant ikke alltid frem til en løsning. Det er en fordel at de interne meklere kjenner til distriktet. På spørsmål om erfaringene så langt, og om eventuelle ubehag ved rollen, svarer hen at det er viktig at de er årsmøteoppnevnt, og at ordningen eventuelt er nevnt

i bruksplanen, slik at meklerne derfor utøver sine roller på vegne av hele distriktet. Hen har bare positive ting å si om ordningen og mener at den bidrar til å forebygge konflikter. Hen anbefaler andre distrikter å prøve ut en slik intern førstelinjemekling.

Etter vår vurdering, kan intern mekling fungere i store distrikter eller soner. Mesteparten av distriktene er imidlertid små. Vi frykter at tette relasjoner og mulige interne konstellasjoner og allianser vil vanskeliggjøre eller umuliggjøre distrikts-intern mekling. I *Soabahallan*-rapporten fremkommer det at mange reineiere var opptatt av at meklere må være nøytrale og ikke inhabile. Tillit er viktig for meklingen. Og som det fremkommer i kapittel 7.3. når den eksterne meklere har oppnådd en viss tillit, ønsker begge partene at vedkommende fortsetter meklingen.

7.6 Rekruttering og oppnevning av meklere

Men noen konflikter utvikler seg utover forebyggingsnivået (*soabadallan*) og krever bidrag fra en ekstern mekler (*soabahallan*). Selvstyreutvalget (Landbruksdirektoratet, 2016) var opptatt av mulighetene for konflikthåndtering, knyttet til den uendelige samtalen (Oskal & Sara, 2001; Sara, 1992; Sara, 2013). Reindrift er døgkontinuerlig, og reineiere kan sitte i mange timer og studere og kommentere flokken, enkeltdyr, beitene, været eller eksterne forhold som truer reindriften. Ytre fiender kan gjøre det indre samholdet sterkt. Men våre erfaringer er at reineiere ikke tar opp interne uenigheter eller konflikter i slike samtaler. *Birgehallan* – verdiene (holde fred med hverandre) er såpass viktige at man heller lar være å ta opp ubehagelig tematikk. Dette gjelder ikke bare i reindriften, men tabuisering og det å skyve ting under teppet synes ganske vanlig i samisk kommunikasjon. Å ta opp ting som er konfliktfylt, krever særlige kunnskaper (Dale, 2006). Derfor bør meklere ikke representere en part, men tilstrebe partsnøytralitet og inneha meklingskompetanse.

I reindriftsloven § 73 finnes det ikke noe register over aktuelle meklere, slik konfliktrådene har. I kapittel 7.3 ble mekler oppringt fra en ansatt hos en annen statsforvalter enn der konflikten var. Vedkommende ansatt hadde

litt kjennskap til vårt meklingsprosjekt og *Soabahallan*-rapporten og tok derfor kontakt. Slike tilfældigheter bør unngås, og det bør derfor opprettes et eget register over reinmeklere som statsforvalterne har tilgang til. Vi tenker at det er mange med samiskspråklig kompetanse og reindriftskompetanse som er oppført i *siida*-andelshavers reinmelding, og som ikke er aktive i driften. Det er også *verdder*, se forklaring på s. 76, og andre som i mange år har vært tilknyttet en *siida* og deltatt for eksempel ved merking og slakting. Mange av disse vil ha kunnskap om reindrift og kanskje være motiverte til å bidra med konflikthåndtering i reindriften.

Sametingets reindriftslovutvalg (Reindriftlovutvalg, 2022) foreslår at de to konfliktpartene selv oppnevner hver sin mekler. I tillegg oppnevnes en tredje mekler som leder for meklingsutvalget. Lovutvalget foreslår at meklerne velges fra domsmannsutvalget til en reindriftsdomstol som jord-skifteretten omtaler ved behandling av reindriftskonflikter. Vi (Henriksen, 2022) er skeptiske til forslaget om tre meklere som skal gjennomføre obligatorisk mekling før en eventuell domstolsbehandling. Disse tre meklerne vil være inhabile og bidra til en asymmetrisk relasjon mellom meklerne og partene. Dette kan være en asymmetri som kan virke begrensende på tillitsbyggingen og ønskene om å snakke om vanskelig og ofte tabubelagt tematikk. Både i konfliktrådsmekling og i mekling etter reindriftsloven § 73 er det henholdsvis konfliktrådet og statsforvalter som oppnevner mekler(e). Ut fra meklererfaringene foreslår vi at det oppnevnes en hovedmekler fra meklingsregisteret som har samiskspråklig og reindriftskompetanse. I tillegg oppnevnes en erfaren mekler som veileder eller samtalepartner for hovedmekler. Reindriftskonflikter er kompliserte, og det skjer stadige endringer underveis, både når det gjelder skifte av distriktsleder og kontaktperson for oppdragsgiver. Det er derfor nødvendig å ha en medmekler og en hovedmekler som kan diskutere sakens utvikling og iverksette endringer underveis. Vi foreslår at meklerne i registeret gis tilbud om å gjennomføre konfliktrådets meklerutdanning som går over syv dager. Dette vil gi dem meklerkompetanse som vil medføre økt tillit til meklerne. Konfliktrådet har gode erfaringer med denne utdanningen, og reindriftsmyndighetene bør derfor søke slik opplæring hos konfliktrådet. Men samarbeidet mellom disse to statlige etatene kan styrkes ytterligere ved at konfliktrådene oppnevner veileder/samtalepartner til hovedmekler fra sitt mekleregister.

I saken i kapittel 7.2 har Statsforvalteren etterlyst et meklerregister. I denne saken ønsket *siidaens* advokat at det ble igangsatt mekling etter reindriftsloven § 73. Statsforvalteren uttaler at de har forståelse for den konfliktfylte situasjonen i distriktet, men begrunner manglende meklingsinitiativ med sakens kompleksitet og manglende meklingskompetanse. De foreslår heller å «løse» saken ved at begge partene blir representert i distriktsstyret.

En slik passiv rolle til meklingsmuligheten er uheldig og forklarer kanskje hvorfor det er så få meklingserfaringer etter reindriftsloven § 73. En slik praksis bør endres ved at statsforvalter utarbeider et informasjonsnotat både om mekling etter reindriftsloven § 73, og om konfliktrådsmekling. Notatet kan deles ut eller danne grunnlaget for informasjon om meklingsmulighetene til reineiere. Dette vil kanskje redusere reineiernes frustrasjoner over å bli møtt med svaret om selvstyre og privatrettslig anliggende.

På miniseminalet ble reindriftsrepresentantene spurt om sine erfaringer i møter med reindriftsmyndighetene. En av deltakerne fortalte at vedkommende tidligere hadde opplevd å bli møtt med hersketeknikker, men at dette hadde blitt mye bedre. Når vi delte våre meklingsobservasjoner om bruk av krenkende kommunikasjon, også fra oppdragsgiver, hadde ikke de tillitsvalgte slike erfaringer. Men én av deltakerne omtalte kommunikasjonen med statsforvaltningen som «Joker Nord-svar». Vedkommende viste til et tidligere humorprogram i NRK der programlederne gjorde parodi av NRKs Joker-trekning, og uansett hva slags tall som dukket opp eller hva reineiernes tok opp, så varierte svarene og var tilpasset reindriftsmyndighetens egen oppfatning.

7.6.1 Forberedelse til mekling

I retningslinjene til mekling etter reindriftsloven § 73 sies det at den som utpekes som mekler, bør antas å ha tillit hos begge parter. I kapittel 7.3 viser vi til hvordan man i meklingen prøvde å oppnå tillit og legitimitet ved at oppnevnt mekler utarbeidet et presentasjonsskriv som ble sendt til alle *siida*-andelshaverne sammen med en orientering om meklingen. Dette ble fulgt opp av en telefonrunde der mekler etablerte en muntlig kontakt med alle *siida*-andelshaverne. En tilsvarende prosess ble ikke gjennomført ved oppnevning av medmekler, jf. reglementets punkt 3. Partene hadde ikke samme positive oppfatning av dette. Muligens kan dette forklares med manglende orientering om oppnevning og manglende presentasjon av medmekler.

Skepsisen kan også ha sammenheng med at medmekler ikke var samisk og samiskspråklig og manglet reindrifftstilhørighet. Kanskje ble vedkommende dessuten oppfattet å ikke ha reindrifftskompetanse? Medmekler har imidlertid mye meklingskompetanse og meklererfaring.

I slike tilfeller kan det være viktig at oppdragsgiver får frem potensialet som ligger i det såkalte «two eyed seeing»-perspektivet som vi omtaler i kapittel 5 (Bartlett et al., 2012; Peltier, 2018). Dette perspektivet er hentet fra elder Albert Marshall fra first nation Mi'kmaw (Cree) i Canada som siteres: «Å se med det ene øyet med styrken fra urfolks måter å vite på, og å se fra det andre øyet med styrken til vestlige måter å vite på, og å bruke begge disse øynene sammen» (Bartlett et al., 2012, s. 335). På denne måten kan man kombinere og bruke det beste av samisk/reindrifftkunnskap og meklingskunnskap. Informasjon om «two eyed seeing»-tilnærmingen kan gi økt legitimitet og løse utfordringen med å finne meklere som innehar både meklerkompetanse og reindrifftskompetanse.

7.6.2 Igangsettelse av mekling

En mekling bør igangsettes så raskt som mulig. I *Soabahallan*-rapporten kritiserte vi politijuristen ved Finnmark politikammer for å vente for lenge med å sende meklingsaker til konfliktrådet. Gjennomgangen av rettssakene viser at mekling igangsettes altfor seint, og at når partene engasjerer advokat, blir mekling underkommunisert og forsvinner ofte helt.

I oppstarten av den eneste vellykkede meklingen som er nevnt her, brukte mekleren mye tid for å etablere kontakt med partene. Hun oppsøkte dem hjemme og gav ikke opp selv om hun periodevis ikke traff dem. Hun beveget seg etter hvert fra «frontstage til backstage» (Goffman, 1956/2022) og fikk også kjennskap til bestefarens sterke ønsker om å holde kontakt med barnebarna. I nettverksteori (Bø & Schiefloe, 2007) omtales dette som styrken i multiplekse relasjoner, som er en flertrådet relasjon der to mennesker kjenner hverandre via flere relasjoner, i motsetning til uniplekse relasjoner der to personer kjenner hverandre kun basert på én rolle, for eksempel lærer og elev. I meklingsreglementet heter det videre at det forutsettes at mekler har forståelse for og innsikt i de forholdene som konflikten gjelder.

I saken som vi ble involvert i, ringer hovedmekler (Henriksen) rundt til samtlige *siida*-andelshavere, og det etableres en gjensidig telefonisk kontakt

som gir mekler dypere innsikt i konflikten. Meklerne får tilsendt informasjon og dokumenter fra oppdragsgiver, men også dokumenter og ulike fortellinger fra partene. Hovedmekler fortsetter telefonmeklingene og lager en plan for hva partene ser på som prioriterte temaer, samt en tidsplan. Med utgangspunkt i telefonsamtalene om distriktets mangelfulle fungering og med støtte fra våre funn i *Soabahallan*-rapporten om reineieres manglende kompetanse om hva selvstyre er, fremmet vi et forslag overfor oppdragsgiver om hvorvidt distriktet burde få et tilbud om et selvstyrekurs som en mulig positiv tilnærming i prosessen? Vi skriver til oppdragsgiver:

Dermed gjør siida-andelslederne så godt de kan, hver for seg. Og flykter, isolerer, blir handlingslammet (vil slutte, flytte, flytte med reinen til nabo-distriktet, innkaller ikke til årsmøter, følger ikke budsjettet, betaler ikke regninger, får ikke vedtatt distriktplan og bruksregler og så videre og fortsetter å opprettholde anklagene og beskyldningene mot hverandre som en form for forsvarsstrategi).

Å møtes ute rundt et bål slik konfliktråds-meklingen i kapittel 7.2 prøvde, er i tråd med den samiske *meahcce*-terapien (Boine, 2011; Skårland, 2017). Det gjelder også dersom pratingen knyttes til en uteaktivitet, for eksempel vedhugging, rydding, eller lignende som lar deltakerne gjøre noe og ha valget om man vil snakke eller tie ved å holde på med aktiviteten. Den ivaretar også ønskene om side-ved-side-kommunikasjon, for eksempel rundt et bål eller i en sauna, slik Else Boiné (2005) har forsket på når det gjelder foretrukket kommunikasjon mellom samiske menn. I vår *Soabahallan*-rapport stiller vi spørsmål om hvorvidt en side-ved-side-kommunikasjon foretrekkes fordi slik kommunikasjon primært skjer mellom to parter. En mulig forklaring kan være at samiske språk har også en dualisform i tillegg til entallsform og flertallsform?

7.6.3 Underveis under meklingen

I meklingen som er omtalt i kapittel 7.3, uttrykte oppdragsgiver seg svært fornøyd med den første fasen og uttalte i et møte med meklerne at de har fått til mer på få måneder enn det de tidligere har klart på flere år. Dessverre igangsettes en tvangstilling som forstyrrer meklingen og tar bort partenes

motivasjon for mekling. Statsforvalteren uttaler selv i ettertid at dette var uheldig. Men underveis observerer vi at majoritetsparten føler seg provosert, og mye av frustrasjonene vendes mot statsforvaltningens håndtering av reingtellingen. Når majoritetspartens advokat stiller seg negativ til mekling som en mulighet, bidrar dette til å forsterke motstanden mot meklingen. Til sist anser vi det ikke mulig å få partene til å møtes. Vi avviker dermed målet om aktiv mekling for å få partene til å møtes, og etablerer heller en form for meklingsberedskap ved å tilby partene å ta kontakt med oss hvis ønskelig.

Når vi ser på det som skjedde under meklingen i kapittel 7.2, kan vi trekke frem et par uheldige forhold. I brevet fra utbygger av 09.03.2017 hvor de anmoder statsforvaltningen om å igangsette mekling, ble det skrevet at:

«For samfunnssektoren er det ønskelig med et meklingsresultat som gir utbygger mulighet til å forhandle videre med én forhandlingsdelegasjon som har nødvendige fullmakter til å representere alle siida-andeler.»

Statsforvalteren tar hensyn til utbyggers ønsker og innkalte partene til ny felles mekling etter reindriftsloven § 73 i januar 2018. Her hadde Statsforvalteren utarbeidet et meklingsnotat på forhånd og ba partene om å svare ja eller nei til gjennomføringen. Å stille med ultimatum og at alle må godta løsningen, er ikke god meklingskikk. Det er partenes konflikt, og løsninger må komme fra dem. Mekleren deltar ikke i konflikten og bør heller ikke foreslå løsninger på forhånd slik som her. Majoritetsparten avviser ytterligere mekling og svarer Statsforvalteren og utbygger at det er distriktstyret som er rette forhandlingsorgan.

En mekling har som mål å få partene til selv å oppdage begrensninger og muligheter i konflikter. Dale (2006) mener at konflikter kan forstås som energi som i utgangspunktet brukes negativt, men der partene og mekler kan tilrettelegge for en mer konstruktiv bruk av energien. Underveis i meklingen vil det stadig dukke opp nye utfordringer, og energien kan finne nye veier.

7.6.4 Avslutning av meklingen

I meklingsreglementet til § 73 er det lagt vekt på at meklingen avsluttes ved at partene underskriver en protokoll eller at mekler signaliserer at mekling ikke anses lenger som formålsnyttig. Her er det viktig å huske at ikke alle konflikter lar seg løse. Men for partene kan det være svært viktig å bli enige om hvordan de kan være uenig, jamfør rettssakene i *Soabahallan*-rapporten

om trusler og vold, og også fortellingene om hvor fysisk og psykisk belastende det er for partene å stå i konflikter.

Det er dessuten viktig å huske på at ting tar tid i reindriften, og at reineiere må prioritere den daglige reindriften. Da kan slike ting som mekling måtte vike. I kapittel 7.2, om meklingen i regi av konfliktrådet, forteller mekleren at meklingen opphørte da partene unnlot å møte.

I konflikten i kapittel 7.3 er flertallet først motvillige til mekling. Men etter som tida går, og tida for rettssaken nærmer seg, påpeker begge partene at konflikten snart er moden for mekling. Også tingretten har sett meklingsmulighetene og tilbyr partene å prøve rettsmekling. De takker nei og begrunner dette med at de er i gang med en mekling etter reindriftsloven § 73-mekling. Meklerne er nå godt kjent med konflikten og partene, og meklingen bør derfor fortsette. Statsforvaltningen er imidlertid uenig og vedtar å avslutte meklingen uten å gi partene en tilfredsstillende begrunnelse for vedtaket. Det antydes fra majoritetsparten at det er økonomiske årsaker i statsforvaltningen som står bak avslutningen av meklingen.

I kapittel 7.4 er det redegjort for et distriktsinternt meklingsystem. I dette distriktet synes de å ha gode erfaringer med et internt meklersteam som er oppnevnt av årsmøtet. Meklingsarbeidet verdsettes ved at meklerne får dekket utgifter og blir betalt for arbeidet. De har gjennomført seks–syv meklinger, noen i samarbeid med reinpolitiet. Ordningen er omtalt i distriktets bruksregler, ifølge reindriftsloven § 58. Dette gir økt legitimitet og trygghet for de interne meklerne. Å få mekling inn i bruksreglene kan fremmes ved å beskrive dette i myndighetenes veileder for bruksreglene. Vi stiller i tillegg spørsmål om hvorvidt de interne meklerne også bør få en grunnleggende opplæring i mekling. I vår *Soabahallan*-rapport har vi grundig diskutert spørsmålet om det er reindriftskunnskap eller meklingskunnskap som er det viktigste. I rapporten argumenterte vi for at vi setter meklingskunnskap foran reindriftskunnskap, blant annet ut fra mange merknader fra reineiere om at reindriftsverdenen er liten, og at mange har utfordringer med habilitet og tillit. I arbeidet med å prøve ut mekling og å omskrive rapporten til en lærebok om samisk kommunikasjon og mekling, har vi stilt oss spørsmålet om man ikke kan få begge deler? Eller hva når intern mekler og reinpolitiet rykker ut sammen? På miniseminaret fortalte lederen av reinpolitiet at de i dag kun ansetter folk med politiutdanning. «Two-eyed seeing»-metoden kan hjelpe til med å bygge bro mellom to ulike kunnskapsformer. «Two eyed seeing» fordrer anerkjennelse av

begge kunnskapsformene, likeverd mellom partene, samt tillit og vilje til samarbeid. Vi har også gode erfaringer med bruk av two-eyed seing-perspektivet, både i den konkrete meklingssaken og også i vårt forskningsarbeid.

7.7 Oppsummering

Det er svært få reindriftsrelaterte konflikter som blir gjenstand for mekling. Derimot har vi omtalt 29 reindriftsrelaterte rettssaker i *Soabahallan*-rapporten. Dette tyder på at myndigheter, reineiere og *siidaer* ikke utnytter meklingsmulighetene ved konfliktrådene eller med mekling etter reindriftsloven § 73. Norske Reindriftssamers Landsforbunds og Landbruks- og matdepartementets ønske om å utrede meklingsmulighetene (Landbruksdirektoratet, 2023) er derfor et viktig initiativ. Reineierne som deltok på miniseminaret, uttrykte håp om at dette tiltaket bar frukter. Å stå i konflikter er svært belastende, og altfor mange konflikter havner i rettssystemet. Noen konflikter lar seg heller ikke løse på denne måten. Våre undersøkelser tyder på at selv om det foreligger rettskraftige dommer, synes konfliktene uløste. I noen saker har man opprettholdt «kampene» mot hverandre i form av krenkende kommunikasjon, også i personlige møter. Samiske samfunn er små og tette samfunn der parter fremdeles møtes eller bor i nærheten av hverandre. Da er det viktig at konfliktpartene er enige om hvordan de skal være uenige.

Ved eksterne ønsker om å ta i bruk reinbeiter, representerer utbygger ofte sterke samfunnsinteresser som ønsker utbygging. I saken som er omtalt i kapittel 7.2, nevnte utbygger at riset bak speilet kan være ekspropriasjonsmuligheten både overfor partene og senere i møter med statsforvaltningen. Statsforvalteren uttalte at en ekspropriasjon ville være en privatrettslig sak og dermed ikke en sak for forvaltningen. Vi tok derfor i august 2022 kontakt med utbygger for å sjekke hvor saken står i dag. Utbygger kunne fortelle at det ikke er gjort noe mer med saken. Saken er inntil videre satt på vent, og det er heller ikke iverksatt noen tiltak om mulig ekspropriasjon.

Oppdragsgiver må også ta høyde for at reinmekling kan ta tid. I løpet av cirka to år forholdt vi som meklere oss til tre distriktsledere. Disse lederne har alle ulike måter å arbeide på og ulik grad av ønsker eller vilje til å dele

informasjon og dokumenter med mekler. Dette kan komplisere meklingen. Men endringer skjedde også hos statsforvaltningen. Som meklere forholdt vi oss også til tre ulike reindriftsdirektører, i tillegg til at en saksbehandler som var distriktets kontaktperson, sluttet i løpet av meklingsperioden. Prosessen viser at ting tar tid i reindriften, og at det stadig fremkommer nye opplysninger og momenter som meklerne må forholde seg til. Derfor bør dette med meklingsberedskap være en del av en meklingsprosess.

Kapittel 8

Noen konklusjoner

På helleristingfeltet i Alta er det en fremstilling av et reinsdyr som svømmer etter en båt. Siden reinen følger etter båten, kan det tyde på at det allerede for to tusen år siden fantes tamrein. De eldste skriftlige kildene om samer er trolig nedskrevet av den romerske historikeren Tacitus ca. 100 år evt. Mer kjent er den nordnorske høvdingen Ottars fortellinger om kong Alfred på slutten av 800-tallet. Ottar skrev at han selv hadde 600 tamme reinsdyr, inkludert seks dyr som var svært verdifulle for samer fordi de ble brukt på jakt for å tiltrekke seg ville reinsdyr. I tillegg finnes det senere beskrivelser om samer som brukte tamrein til transport av folk, og som både pakkdyr og melkedyr. Flere av de gamle kildene viser at rein var utsøkt mat for folk på den tiden, i tillegg til å gi materiale til klær og redskaper, som de gjør fortsatt (Swanson et al., 2018). Reindriften har alltid hatt stor betydning for det samiske urfolket, både økonomisk, økologisk, språklig, kulturelt, sosialt og symbolsk. Samer selv kjemper for reindriften opprettholdelse i fremtiden fordi den er så mye mer omfattende enn «bare en næring».

Reindriften har i moderne tid vært gjenstand for en rekke ulike lovgivninger og styringsregler. Konfliktene i reindriften har særlig økt etter at reindriften slo fast at *siidaene* og distriktene som privatsrettslige organer, selv skal ordne opp i uklarheter og uenigheter.

I loven ble det lagt inn et element av «riset bak speilet», for eksempel i spørsmålet om reintallsreduksjoner. Det fremkommer i loven der det understrekes at dersom *siidaene*/distriktene ikke oppnår intern enighet, må alle *siida*-innehavere redusere reintallet med samme prosent slik at samlet reintall kommer innenfor vedtatt maksimaltall. Dette selvstyreprinsippet har ført til et økende antall rettssaker samtidig som 2007-lovens meklingsparagraf har vært en «sovende paragraf». Både reineiere og reindriftsmyndigheter oppgir at de har ventet på regler for mekling slik det nevnes i reindriftsloven § 73. Slike regler ble først vedtatt i 2020. Dette har bidratt til at flere konflikter havner i domstolene uten at mekling er prøvd ut og konfliktene nødvendigvis løses (Henriksen & Hydle, 2018).

I denne boka har vi vist til teorier om konflikthåndtering og mekling. Vi har trukket inn samisk kommunikasjon og annen urfolksrelatert tenkning om dette, det som ofte benevnes som *restorative justice* (Aertsen, 2004; Braithwaite, 2002) eller på norsk; gjenopprettende praksis. *Restorative justice* er en samlebetegnelse på dekoloniale modeller og metoder som er i stadig utvikling, og som adresserer de steg og tiltak som bør gjennomføres for å gjenopprette tillit mellom partene. *Restorative justice* og andre postkoloniale tilnærminger (Gandhi, 1998; Young, 2001, 2003) anerkjenner at kolonialiseringen, som for eksempel fornorskningen av samene, er krenkelser som har hatt negative konsekvenser for urfolk, også utover språk og kultur. Duran og Duran (1995) viser til at urfolk topper mange negative statistikker som for eksempel rusbruk, vold og selvmord, og konkluderer med at dette skyldes kolonialiseringen. Det blir ansett som nødvendig først å anerkjenne krenkelsene, før forsoning og reparasjon kan finne sted (Henriksen et al., 2019a). Mange av metodene som er utviklet innenfor et vestlig paradigme, går gjerne direkte til reparasjonsfasen og har søkelys på dialog som kultursensitive metode. Hart (2007) kritiserer slike tilnærminger og sammenligner dette med å leite etter en mistet bilnøkkel under gatelystet, selv om bilen står parkert på den andre og mørklagte siden av veien. *Restorative justice*-basert tenkning tar sikte på å opplyse og anerkjenne krenkelser, skam og skyld knyttet til «kolonialisingsveien» der mange «strekninger ennå er uten gatelyst».

8.1 Fornorskingens konsekvenser

Mange samer har egne eller nedarvede negative erfaringer fra koloniale møter med representanter for myndighetene, jamfør arbeidet til Sannhets- og forsoningskommisjonen. Forskning viser at i de mange samiske samfunn er det liten tillit til de analyser og tiltak som hjelpere i den norske velferdsstaten tar i bruk (Henriksen, 2016; Henriksen & Hydle, 2018). De viser til at verken familierådslag i barnevernet eller stormøter i konfliktrådene får tilslutning fra samiske brukere. Også reindriftssamers møte med kravene fra NAV kolliderer med reindriftsutøvernes verdier og kulturtradisjon, samt fører til ekskludering fra egen arbeids- og levemåte, identitetstilknytningen til reindriften og kulturell tilhørighet (Thorslund, 2013, 2017). Manglende anerkjennelse (egen – omgivelsenes – myndighetenes) av bortfall av språk og kultur resulterer ikke bare i manglende tillit og underforbruk av tjenester, men kan også føre til skam, ydmykelser, individuelle traumer og fortsatt hverdagsrasisme og kulturell smerte.

I denne boka holder vi frem skammens kompass som en modell som kan forklare hvordan krenkelser påfører mennesker skam og bidrar til manglende tillit til hjelpeapparatet. Berg (2012) skriver at vi har en medfødt evne til å kjenne på skam når vi blir avvist av noen vi liker. Skam kan ikke oppstå når noe er likegyldig for oss. Skam kan også arves, og for mange samer er det knyttet skam til resultatene av fornorskingen. Skammen, slik mange forteller, er knyttet til at mange foreldre og besteforeldre i beste mening valgte å snakke og lære barna sine norsk språk. Skammen er også knyttet til møter med skolen hvor samisk språk var forbudt og kulturbakgrunn ikke ble anerkjent, men fortiet, nedvurdert og forsøkt fjernet. Et eksempel på en arvet krenkelse eller konflikt er de to naboene som kranglet om bjeffingen fra hundene, se kapittel 7.4. Den ene parten hadde vært i konflikt med bestemora til den andre parten. Bestemora hadde gått bort for mange år siden, men konflikten var fremdeles i live. Heller ikke en ekstern mekler i regi av konfliktrådet klarte å få partene til å møtes.

For å forstå reaksjonene til den eller dem som utsettes for ydmykelser og skam, har Nathanson (1992) konstruert «*the compass of shame*» eller på norsk *skammens kompass*. Kompasset angir fire ulike måter å reagere på når man blir utsatt for ydmykelser eller påført skam. For det første gjennom tilbaketrekking ved å flykte eller skjule seg for å unngå skammen eller for å slippe å «tape

ansikt». I flere av de omtalte konfliktene, meklingsforsøkene og rettssakene i denne boka, kan vi finne igjen handlinger i tråd med skammens kompass.

En kjent samisk artist forteller om sine negative erfaringer fra videregående skole (Kvinner og Klær 3/2019), (Dagens Næringsliv (D2 18.01.2019) og i boka si (Isaksen & Svendsen, 2021):

Plutselig var det ikke kult å være same [...] Ikke at hun vil påstå at det var mobbing, eller at noen bestemte seg for å være slemme [...] Utfrysingens mekanikk er ofte stødig, men umerkelig [...] Det var bare en sånn følelse av å ikke være velkommen.

Hun forteller at hun en gang midt på vinteren, i sterk kulde og i altfor tynne klær, brukte en hel dag til å haike hjem til mora som bodde vel 400 km unna. Vel fremme falt hun frossen og utslitt inn i moras fang. Hun forteller også at hun en annen gang trakk seg tilbake til hybelleiligheten sin. I to-tre uker satt hun inne og periodevis gråt og periodevis komponerte musikk som hun heldigvis gjorde opptak av på telefonen sin.

Dersom dette eksempelet analyseres ved bruk av skammens kompass, kan vi forklare det med tilbaketrekking som er den vanligste strategien for å møte skam. Hun prøver å slippe unna ved å rømme hjem til mora og låse seg inne i boligen sin. Berg (2012) påpeker at slik blir skammen begrenset, men begrenser samtidig relasjonene til andre. Berg skriver for det første at når vi trekker oss tilbake, erkjenner vi, og til en viss grad aksepterer, skamfølelsen, som når den kommer til uttrykk i selvfokuserte spørsmål som: «Hva er galt med meg?» Flere meklere og reineiere har erfart at dersom den ene parten tror at den andre vil «vinne», vil han/hun utebli fra en mekling.

For det andre kan man unnvike ved å benekte skammens eksistens eller forsøke å slippe unna for eksempel ved bruk av rusmidler som selvmedisinering. Tilbaketrekning og unnvikelse er passive reaksjoner, det som i tilknytning til toleransevinduet (Nordanger & Braarud, 2014) omtales som hypoaktivering (nedstemthet, tomhet, fjernhet og reaksjonsløshet). De to andre måtene å reagere på skam på, kan forstås som hyperaktivering slik som uro, aggresjon eller utagering. Fokus rettes mot en selv ved selvskading. Vedkommende forsøker å kontrollere den påførte skammen ved å kontrollere selv-fordømmelsen. Vi kan også stille spørsmål om artistens risikable haiketut i kulde og med tynne klær, kunne indikere at handlingen ikke bare handlet om å trekke seg unna,

men at kompassnålen også pekte mot det å skade seg selv? Selvangrep finner vi i motsatt ende av unnvikelsen, som når vi finner oss i ydmykkelser eller lar andre trække på oss for å bevare relasjoner. Skammen aksepteres til en viss grad, der vi påtar oss skyld, gjør andre til lags på egen bekostning eller «gir oss» for å unngå konflikter (Berg, 2012). I *Soabahallan*-rapporten (Henriksen & Hydle, 2018, s. 71) siterer vi Stoor (2016) som viser relativt høye forekomster av angst, depresjon og selvmord blant svenske reindriftssamer. Dette kan være et uttrykk for at noen også vender blikket og handlinger mot seg selv.

Den siste retningen i kompasset er at man bebreider eller kanskje til og med fysisk angriper andre. Skammen kjennes lettere eller statusen forbedres ved å rette fokus mot en annen. Målet med atferden er å fjerne skammen ved å påføre (eller overføre til) andre den skammen vi ikke selv kan tåle. Tre av rettssakene omhandler også trusler og vold som ut fra skammens kompass kan forstås som angrep mot andre. På miniseminalet til Landbruksdirektoratets reindriftsforvaltning, sa lederen av reinpolitiet at i saker der frykt er styrende, vanskeliggjøres konflikthåndteringen.

For hjelpere er det derfor viktig å vite om og anerkjenne krenkelsene som fornorskningen og tidligere krenkelser kan ha bidratt til. Vi tenker på Honneths (2008) tredeling med kjærlighet som anerkjennelsesform i den privates sfæren, respekt for individ og gruppe som anerkjennelsesform i rettighetssfæren og aktelse som anerkjennelsesform i den solidariske sfære. Dette er en modell som kan forklare krenkelser knyttet til fornorskningen og samers manglende tillit til hjelpeapparatet. Historisk bortvalg av språk og kultur samt dagens hverdagsrasisme kan gi samer en følelse av skam og ydmykelse. I kapittel 4 forteller mekleren om faren som følte skam for å skulle oppsøke konfliktrådet. Også en tidligere leder av reinpolitiet påpekte hvordan konfliktparter ofte unnlot skriftlig dokumentasjon og anmeldelser. Hun sa at politiet har prøvd å «dressere» reindriften ved å være mer på forskudd, men de venter og ser an altfor lenge. De erfarer at mange anmeldelser og konfliktsaker blir henlagt da det ikke foreligger skriftlig dokumentasjon. Denne tilbakeholdenheten kan skyldes skam, men kan også skyldes tidligere negative erfaringer i møter med myndighetspersoner under fornorskningstida.

I rettssaken om et gjerde mellom to tidligere gode naboer, jamfør kapittel 6.4, blir det en kamp om et tvisteområde fordi et tredje distrikt også presser på. Det ene distriktet møter presset med å bygge et gjerde som bidrar til utfordringer for nabo-distriktet. I første rettsinstans må distriktet rive ned

gjerdet, men lagmannsretten omgjør dommen, dog med såpass grad av tvil at partene dømmes til å dekke egne saksomkostninger. Til tross for en rettskraftig dom, synes aggresjonen og konfliktnivået å ha eskalert, jamfør trinnene i konfliktrappa. Den ene parten bruker mye ressurser på å planlegge og gjennomføre gjenoppbyggingen av gjerdet, samtidig som den andre parten prøver å forhindre det. Tilfeldige møter mellom reineiere fra de to partene virker noen ganger ubehagelige og utrygge ved at kommunikasjonen oppleves som krenkende. Det er belastende for begge parter å stå i en slik konflikt der ingen av partene har direkte ansvar for den oppståtte situasjonen. Årsaken synes å være eksternt press på deres beiteområder og myndighetenes mangel på håndtering av saken. Det kan dessuten stilles spørsmål om det også føles både ydmykende og skamfullt at partene ikke klarte å løse uenigheten, og at tidligere venner nå er blitt fiender.

8.2 Reagere raskt og holde konfliktene på lavest mulig nivå i konflikt-trappa

Vi har påpekt viktigheten av at mekling iverksettes snarest for å unngå at saken «klatrer» i konfliktrappa og blir mer alvorlig. Kanskje går det fra å handle om sak til å bli personrettet, som igjen kan involvere både frykt og trusler. Det er dessuten viktig å unngå at konfliktene må løses av domstolene. Ved å bruke Glasls konfliktrapp i en gjennomgang av våre erfaringer, har vi dokumentert hvordan reineiere og myndigheter befinner seg i varierende grad på de første seks trinnene, mange av dem ødeleggende for kommunikasjon og nødvendig, ønsket samhandling. Avsløring, trusler og nøytralisering har også ødeleggende effekter for samarbeid og konfliktløsning med andre parter, både andre distrikter, reineiere og kommuner, og bidrar til utrygghet og usikkerhet på alle sider. Arnsteins stige for medvirkning viser at det er mange brudd gjennom mange år og på mange områder når det gjelder reindriftens muligheter til medvirkning i egen virksomhet. Gang på gang viser våre resultater at det først og fremst er trinnene innen ikke-deltakelse og grader av legitimering som i stor grad har vært gjennomført av statlige og kommunale myndigheter.

Rapporten fra Landbruksdirektoratet (2023) viser at for å løse konflikter på et så tidlig stadium som mulig, vil det være hensiktsmessig at reinbeitedistriktene arbeider med konfliktforebygging og utvikler en intern ordning for konflikthåndtering i sine bruksregler. Dersom en lokal konfliktløsningsordning er etablert, må ordningen få rom til å fungere som en førstelinjemekling på lokalt nivå, før det igangsettes mekling etter reindriftsloven § 73. Landbruksdirektoratet har vurdert om det er mulig å avgrense bruken av § 73-mekling i konflikter hvor det er i offentligrettslig interesse å avklare en konflikt. Forarbeidene til reindriftsloven åpner for at det offentlige i enkelte tilfeller kan gå inn, også i det som i utgangspunktet er interne saker. Bakgrunnen er behovet for å sikre en velordnet drift og gi beskyttelse mot misbruk av maktposisjoner. Det kan være snakk om konflikter som går ut over en uskyldig tredjepart. Direktoratets rapport viser at der hvor *siida*-andelsleder, *siida*-styre eller distriktsstyret ber om at det igangsettes mekling etter reindriftsloven § 73, bør dette prøves ut uavhengig av om konflikten anses å være offentligrettslig eller privatrettslig. Det understreker at mekling ikke er én av hovedpilarene i forvaltningssystemet for reindriften. Det må være vedtakene, reguleringene og bruksreglene som fordeler ressursene mellom brukerne, og som må være det som «bærer» forvaltningssystemet. Dersom en konflikt skyldes brudd på reindriftslovens bestemmelser, må det være slik at forholdet i første rekke må følges opp og reglene håndheves. Det vil ikke være hensiktsmessig å gjennomføre mekling samtidig som Statsforvalteren, Landbruksdirektoratet eller reindriftsstyret gjennomfører inngripende tiltak mot parten(e), eksempelvis tvangstelling, utdriving av rein ved tvang, løpende tvangsmulkt eller andre tvangstiltak.

Der det er konstatert eller mistanke om lovbrudd etter straffelovens bestemmelser, er det ikke hensiktsmessig å mekle mens saken er under etterforskning eller ligger til påtalebeslutning. En annen avgrensning er ved stevning til rettsak. I slike tilfeller vil det være aktuelt med rettsmekling, men det vil ikke være hensiktsmessig å mekle etter reindriftsloven § 73 samtidig med en pågående etterforskning eller rettsprosess. Mekling kan være egnet til å løse eventuelle bakenforliggende konflikter som kan være årsaken til at det må gjennomføres inngripende tiltak. Mekling bør også være aktuelt i etterkant av domstols-prosesser for å finne løsninger på hvordan partene kan forholde seg til hverandre. Målsetningen med slike meklinger er gjerne at partene selv skal finne løsninger på hvordan de skal forholde seg til hverandre, og at det

skal være trygge rammer for næringsutøvelsen. Partene kan finne frem til enighet om hvordan de skal være uenige og unngå bruk av trusler og vold. I slike saker er det viktig at den fornærmede ikke utsettes for press, slik at det oppstår fare for nye krenkelser. Før det legges opp til denne typen mekling, er det viktig å vurdere om saken er egnet til en slik prosess. Partenes behov vil være helt avgjørende, og hensyn til både fornærmede og gjerningspersonens situasjon spiller inn. Det er viktig å vurdere sakens karakter og behovet for å forebygge nye hendelser og/eller konflikteskalering.

8.3 Konflikthåndteringen sett ut fra den samiske kommunikasjonsmodellen

Den samiske kommunikasjonsmodellen består av seks delvis overlappende sirkler:

1. *Árvvoštallat* – (vurdere) der verdier om å klare seg selv, klare seg med lite og selvbestemmelse er viktige.
2. *Birgehallat* – væremåter og nonverbal kommunikasjon når det gjelder å klare seg i forhold til andre i *siidaen* eller storfamilien.
3. *Gulahallat* – kunne konsultere og høre med andre, jf. dette med verdien om at folk skal selv bestemme og ta egne avgjørelser.
4. *Sagastallat* – snakke med andre.
5. *Soabadallat* – bli enige/løse konflikt gjennom intern dialog.
6. *Soabahallat* – mekling med hjelp av en utenfra.

Soabahallan-rapporten viser til flere forhold hvor samiske normer og verdier for kommunikasjon står i direkte motsetning til norske praksiser for kommunikasjon. Det er forskjeller mellom en indirekte samisk kommunikasjonsform og en direkte norsk kommunikasjonsform. Samer synes også å foretrekke én-til-én-samtale, gjerne side ved side, og mindre grad av fellesskapsamtaler.

I boka fremstilles flere eksempler der ulike syn på taushet kommer til syne. Da vi sa ja til å mekle i saken som er omtalt i kapittel 7.3, ble alle *siida*-andelshavere orientert om dette ved at hovedmekler skrev et informasjonsbrev,

og statsforvaltningen ba om tilbakemelding på dette. Kun én av *siida*-andels-
haverne responderte og ønsket meklingen velkommen. Manglende respons
gjorde at hovedmekler tok en telefonrunde med alle *siida*-andels-
haverne. Dette avstedkom både positive og negative tilbakemeldinger om å igangsette
mekling. Vi har i kapittel 7.3 skrevet om at det kan skyldes at konflikten var
anmeldt, og at partene forberedte seg på rettsrunde. Men hovedpoenget her
er at manglende respons kan forklares ut fra den samiske kommunikasjons-
modellen om at den som tier, trenger mer tid. Også det at distriktsstyret ikke
hadde innvendinger mot at en reiner utenfra flyttet inn i distriktet i 2016,
men at *siida*-/distriktsflertallet i 2020 krever tilflyttingsvedtaket opphevet,
kan tolkes som et kommunikasjonsbrudd der myndighetene anså taushet
som en aksept, men at det fra et samisk perspektiv kan forstås som behov for
å bruke mer tid før svar avgis. Når flertallet kanskje også etterfulgte *dustet*-
praksisen om å forholde seg rolig og la gjesten ta introduksjonsansvaret, og
tilflytteren som gjest ikke gjorde det, kan det ha bidratt til en dårlig start og
en gradvis økning av konfliktnivået.

I kapittel 7.6.3 omtaler vi en annen konflikt der Statsforvalteren selv
prøver å mekle etter at frivillig mekling i regi av konfliktrådet ikke lyktes.
Den samiske meklerin med god kjennskap til samisk og reindriftssamisk
språk og kultur brukte elementer fra samisk *meahcce*-terapi som å innkalle til
møter ute i naturen. Det ble avholdt flere møter, men han erfarte at partene
etter hvert uteble fra den frivillige meklingen. Meklerin konkluderte med at
siden dette var en langvarig intern konflikt om rettigheter, knyttet til en del
av distriktets fellesbeiteareal, og som således involverte svært mange, tar slike
saker svært lang tid. Utbygger gav seg likevel ikke og utfordret Statsforvalteren
til ny mekling etter reindriftsloven § 73. Men når Statsforvalteren stiller med
forhåndsnotat om at alle partene skal likestilles og må godta løsningen, opp-
fattes dette som ultimatum og brudd på samisk kommunikasjonsforståelse
om å stille foreløpige konklusjoner og la den enkelte selv bestemme og gjøre
valg. Statsforvalteren har forklart om presset fra utbygger. Et slikt forhånds-
notat er heller ikke i tråd med god meklingsikk. Det er partenes konflikt,
og løsninger må komme fra dem. Meklerin deltar ikke i konflikten og bør
heller ikke foreslå løsninger på forhånd.

I kapittel 7.4 der vi omtaler en av de få vellykkede reindriftsrelaterte
meklingene, jobbet meklerin lenge med formøter. Hun gav ikke opp. Hun
ringte faren og sønnene flere ganger og var også flere ganger der de bodde.

Slik klarte hun etter hvert å komme seg *backstage* eller bak de offentlige formuleringene i meklingsønskene som sosiologen Goffman ville omtalt som *frontstage* (Goffman, 1956/2022). *Backstage* fikk hun også kjennskap til bestefarens sterke ønsker om å holde kontakt med barnebarna. Det var et viktig element for at meklingen ble en suksess.

Denne mekleren hadde selv bakgrunn fra et land der det kollektive samholdet fremdeles er viktig. Hun forsto derfor at bak partene var det flere andre mennesker som også hadde eierskap til konflikten. I den samiske kommunikasjonsmodellen påpeker vi viktigheten av også å ivareta det kollektive perspektivet ved begrepene *birgehallat* (klare seg i forhold til de nærmeste andre) og *gulahallat* (høre med de andre). I kapittel 7.5.2 omtaler vi forsøket med et distriktsinternt meklingssteam. På spørsmål om erfaringene så langt og om eventuelle ubehag ved rollen, svarer mekleren at det er viktig at de er årsmøteoppnevnt, og at ordningen eventuelt er nevnt i bruksplanen, slik at meklerne derfor utøver sine roller på vegne av hele distriktet.

Dermed kan mekling i reindriften være tidkrevende fordi reindriften har sine oppgaver som må gjøres. Og siden det er *siidaen* eller distriktet som har rettighetene til beiten, må spørsmål avklares med de andre. Da må også meklere finne seg i å ta pauser. I meklingen som er omtalt i kapittel 7.3, fremkommer det at statsforvaltningen og partene har ulikt syn på nødvendigheten av meklingsberedskap og ulik forståelse for periodevis langvarig taushet fra partene samt manglende meklingsprogresjon. Vi som meklere innførte en meklingsberedskap ved at partene når som helst kunne ta kontakt med oss. I meklingen kunne det gå lange perioder der vi ikke hørte noe fra partene, mens i andre perioder hadde vi svært mange henvendelser. I konflikten var majoritetsparten først motvillige til mekling. Men ettersom tida gikk og tida for rettssaken nærmet seg, påpekte begge partene at konflikten snart ville være moden for mekling. Også tingretten så meklingsmulighetene og tilbød partene å prøve rettsmekling. De takket nei og begrunnet dette med at de var i gang med en § 73-mekling. Meklerne var nå godt kjent med konflikten og partene, og meklingen burde derfor fortsette. Statsforvaltningen var imidlertid uenig og vedtok å avslutte meklingen uten å gi partene en tilfredsstillende begrunnelse for vedtaket. Det antydes fra majoritetsparten at det lå økonomiske årsaker hos statsforvalteren til grunn for avslutningen av meklingen. Meklingsberedskap er ikke nevnt i reglementet til mekling etter reindriftsloven § 73, men i Landbruksdirektoratet rapport foreslås det at dette tas inn.

Som vi har påpekt, kan taushet og tilbakeholdenhet også skyldes negative erfaringer fra møter med norske myndighetspersoner under fornorskningstiden. Vi erfarer at mange samer, særlig eldre, ofte har en form for autoritetsangst og tør ikke å stille kritiske spørsmål til henvendelser fra myndigheter, men gjør slik man blir bedt om. Eller de finner på måter å unngå eller trekke seg tilbake på, jamfør skammens kompass (Berg, 2012). Den som skal mekle i konflikter med samiske parter, bør derfor ha kunnskaper om postkolonial og restorativ (gjenopprettende) tenkning og metodikk der man innser viktigheten av å anerkjenne krenkelser og redusere partenes skam og skyld knyttet til dette (Henriksen et al., 2019a). I denne boka gjør vi rede for flere dekoloniale metoder og modeller. Den vanligste er en postkolonial trefasedeling med anerkjennelse (av krenkelser), forsoning og reparasjon. Men vi viser også til van Bovens modell fra Australia med fem faser:

1. anerkjennelse og unnskyldning
2. garantier mot gjentakelse
3. tiltak for tilbakeføring
4. mål for rehabilitering
5. monetær kompensasjon

Det finnes også andre modeller der sorg, men også drømmer om et bedre liv, er nevnt. I 2009 ba daværende statsminister i Australia, Kevin Rudd, urfolkene om unnskyldning for myndighetens alvorlige brudd på menneskerettighetene da barn ble fjernet fra mange urfolkshjem (*stolen children*). Det ble også igangsatt en «close the gap»-aksjon for å redusere forskjellene mellom de hvites og urfolks bruk og utnyttelse av velferdsgodene. I 2019 deltok Henriksen i tiårsmarkeringen i Canberra. Mange urfolksstammer hadde svært liten tillit til myndighetene, og mange mente at det ikke hadde skjedd noe mer etter unnskyldningen for ti år siden. Argumentasjon gikk på at punkt to om garantier mot gjentakelser ikke var innfridd. Svært mange urfolksbarn blir fremdeles fjernet fra sine hjem.

Når kolonialiseringen ikke opphører, er det vanskelig for urfolk å få tillit og gå videre i dekoloniserings-prosessene. Fosen-aksjonen og regjeringens senere opprettholdelse av vedtaket om at vindmøllene ikke skal fjernes, er et helt sentralt norsk eksempel på hvor vanskelig det er å skape forsoning og reparasjon dersom krenkelsene ikke opphører. I 2023 la den norske Sannhets-

og forsoningskommisjonen frem sin omfattende rapport om fornorskingen av samer, kvener og skogfinner (Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023). Kommisjonen har hentet inn mange krenkelsesfortellinger fra mennesker som selv har erfart krenkelsene, men også fra mennesker som har arvet slike krenkelser. Kommisjonen har også koblet mange av disse fortellingene til historiske gjennomgang av fornorskningsprosessene. Som forskere innen det gjenopprettende praksisfeltet, ser vi på kommisjonens rapport som fase én der de som har blitt utsatt for krenkelser, har fått en viss anerkjennelse av krenkelsene ved å ha fortalt om krenkelsene til kommisjonen. Anerkjennelse er nødvendig for å iverksette forsonings- og reparasjonsfaser (Henriksen et al., 2019a). Men ut fra skammens kompass-modellen (Berg, 2012) om menneskelige reaksjoner på ydmykelser og skam, kan vi anta at mange krenkelsesfortellinger ikke er blitt fortalt, og dermed heller ikke anerkjent. Da kan mennesker sitte fast i tabubelagte, skammelige og dysfunksjonelle håndteringsmåter som unnvikelse, tilbaketrekking, selvmedisinering ved rus, selvbebreidelse og selvskading eller beskyldninger og angrep rettet mot andre. Slike krenkelsesfortellingene vil være svært utfordrende og viktige å få frem. Vi håper at denne boka kan inspirere og motivere både meklingsorganisasjoner og forsoningsarbeidere til å ta i bruk og tilpasse gjenopprettende kunnskap til nordiske forhold. Kommisjonen har også lansert en del forslag til tiltak. Stortinget vil sommeren 2024 behandle rapporten, og vi er som mange andre svært spente og forventningsfulle til hva som vil være de neste skrittene i forsoningsarbeidet.

I vår mekling erfarte vi også hvordan manglende oppmerksomhet om disse spørsmålene lett førte til at partene tok i bruk krenkede kommunikasjon (Rosenberg, 2018), både i sin kommunikasjon med og omtale av hverandre, men også overfor Statsforvalteren. Krenkende kommunikasjon kan lett oppfattes som ubehagelig og truende. Både i denne saken, men også i en sak om tvangstelling i Finnmark i 2022 som kostet mer enn 18 millioner kroner, opplyser Statsforvalteren at de før inngripende tiltak gjør sine risikoanalyser for gjennomføring av tvangstiltak. Slike risikoanalyser kan reineiere lett kan oppfatte som fordomsfulle og sårende.

Tilbakeholdenheten og tausheten fra samiske brukere kan også være en del av den sterke samiske *birget*-filosofien der *iešbirget* (klare seg selv) er viktig (Henriksen, under publ.-b; Henriksen & Hydle, 2018; Henriksen & Larsen, 2023). Det å be eksterne om hjelp vil oppfattes som brudd på verdien av å klare seg selv. Våre erfaringer er at samer og reineiere unngår å ta opp

interne uenigheter eller konflikter. I hvert fall kreves det en lengre periode med forarbeid og tillitsoppbygging slik at mekler kommer inn *backstage*. Både *iešbirget*- (klare seg selv) og *birgehallan*-verdiene (holde fred med hverandre) er såpass viktige at man heller lar være å ta opp ubehagelig tematikk. Men mangel på *sagastallan* (kommunisere) og *soabahallan* (bringe sakene frem for mekling) kan også forstås ut fra menneskelige måter å håndtere krenkelser og skam på, ifølge skammens kompass (Berg, 2012). Å ta opp ting som er konfliktfylt eller skambelagt, krever særlige kunnskaper (Dale, 2006). Å møtes ute rundt et bål slik konfliktrådsmekleren i kapittel 7.3 prøvde, er i tråd med den samiske *meahcce*-terapien (Boine, 2011; Skårland, 2017). Eller at samtalen knyttes til en uteaktivitet, for eksempel vedhugging, rydding, eller lignende som lar deltakerne gjøre noe og ha valget om man vil snakke eller tie ved å holde på med aktiviteten. Den ivaretar også ønskene om side-ved-side-kommunikasjon, for eksempel rundt et bål eller i en sauna, slik Else Boiné (2005) har forsket på når det gjelder foretrukket kommunikasjon mellom samiske menn. I vår *Soabahallan*-rapport (Henriksen & Hydle, 2018) stiller vi spørsmålet om en side-ved-side-kommunikasjon foretrekkes fordi slik kommunikasjon primært skjer mellom to parter. En mulig forklaring kan være at samiske språk også har en dualisform i tillegg til entallsform og flertallsform.

8.4 Avslutning

Denne boka er blitt til som et resultat av vår mangeårig forskning både sammen og hver for oss. Vi har lært verdien av og praktisert det doble synssettet i urfolkforskning – også som ledd i en påkrevet dekoloniserings-strategi innen forskning. Denne strategien er en viktig del av den kunnskapsteorien (epistemologi) som er sentral for videre forskning – og ikke bare i urfolkssammenheng eller i Sápmi generelt. Det innebærer en tenkning og en selvforståelse hos forsker som krever en dreining vekk fra de tradisjonelle vitenskapsparadigmene ved læreseter nasjonalt og internasjonalt.

I tillegg har vi søkt å være til nytte i de feltene vi har både studert og deltatt i. En slik deltakende forskningstradisjon krever også en innsikt og en utsikt

som utfordrer mye tradisjonell forskningsideologi. Og bare slik har vi kunnet gi forskningsbaserte råd til for eksempel både reineiere og forvaltning.

Det å eie rein gir for mange samer en sterk kulturell tilknytning og er en viktig identitetsbærer. I en artikkel (Henriksen & Hydle, 2021) søker vi å forklare hvordan slik tilknytning og identitet gir en kraft til å møte ytre motstand og trusler – en resiliens. Siden 1950 har sysselsettingen i landbruket i Norge blitt redusert fra 350 000 sysselsatte til 60 000 i 2005 (Ladstein & Skoglund, 2008). Reindriften erfarer en motsatt utvikling. I 2000 var det i Norge 561 aktive driftsenheter med 2800 reineiere. I 2020 er det totalt 3304 reineiere fordelt på 535 *siida*-andeler, og flere reineiere håper å få en ledig konsesjon. Dette er imidlertid vanskelig fordi folk ikke ønsker å slutte, til tross for at reindriften og reineiere utsettes for mye negativ omtale og symbolsk vold og eksternt press om å godta inngrep som reduserer beitearealene. Olsen (2019) beskriver hvordan nazistene i 1944 prøvde å lure reineiere til å flytte 50 000 rein til Helligskogen i Skibotn for at flokken kunne bli en viktig del av nazistenes forsyning. Men reineiere og lokale politikere var lurere og flyttet flokken til Helligskogen i Anárjohka og unngikk på denne måten å avvikle store deler av den samiske reindriften. 50 år senere, i 1994 igangsatte myndighetene et omstillingsprogram der man brukte 330 millioner kr for å omstille reineiere ut av reindriften. Ifølge Angell et al. (2003) takket en del reineiere ja til omstillingstilskuddet, men mange av disse gjenopptok reindriften etter omstillingsperioden. På tilsvarende måte tilbyr vindkraftutbyggere i dag hundrevis av millioner og billig strøm for få reineierne aksept til å bygge ut vindmøller i reinbeiteområdene. Sistnevnte omtales som grønn kolonialisering (Lund et al., 2020). Den samiske reindriften står sterkt også til tross for at inntektene fra reindriften er lave. Guovdageaidnu-Kautokeino som landets største reindriftskommune er blant de nederste på inntektsoversikten med en gjennomsnittsinntekt i 2015 på kr 305 700. Til sammenligning tjente innbyggerne i Sola kommune 587 700 kr. Vi forklarer motstandskraften, resiliensen, for det første med at reindriften representerer en symbolsk og viktig urfolksnæring som gjennom fornorskningsperioden representerte en motkraft som bidro og enda bidrar til å bevare og styrke samisk språk og kultur. Som reindriftsutøver kan man i høy grad leve i, leve med og leve av naturen. Arbeidet i reindriften er også svært variert, og det kreves mange ulike praksisorienterte *iešbirget*-ferdigheter og kollektivt orienterte *birgehallan*-ferdigheter. Også den halvnomadiske formen med sesongvise flyttinger

oppfattes som attraktiv. Verdiene er sammenvevd med reindrifslivsstilen. Sammenlignet med lønnsarbeid vil verdien av å klare seg selv (*iešbirget*), og ha gode muligheter for selvforsyning, forsterke både det interne og eksterne slektskapskollektivet og samarbeidsforholdet. Reineiere oppgir også forholdet til dyr (rein, gjeterhunder) som en viktig resiliens-dimensjon ved reindriften. Og sist, men ikke minst, anses fortsatt det å ha et reinmerke som svært attraktivt og symboltungt. Den samiske reindriften er derfor viktig å verne. Interne og eksterne reindriftsrelaterte konflikter kan virke truende på en slik langvarig resiliens. Samisk kommunikasjon og konflikthåndtering bør derfor settes høyere på dagsorden, også som verdi- og kunnskapsgrunnlag for helt andre områder innen natur- og kulturforvaltning.

Referanser

- Aertsen, I. (2004). *Rebuilding Community Connections-Mediation and Restorative Justice in Europe* (Bd. 9). Council of Europe.
- Aertsen, I., Daems, T. & Robert, L. (2006). *Institutionalizing Restorative Justice*. Routledge.
- Aikio, A. (2010). *Olmmoš han gal birge. Áššit mat ovddidit birgema*. ČálliidLágádus.
- Andersen, K. B. (2010). «Å berges» – en studie av noen brukererfaringer fra et sjøsamisk område. I A. Silviken & V. Stordahl (Red.), *Samisk psykisk helsevern. Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer* (s. 226–252). ČálliidLágádus.
- Andersen, T. (2005). *Reflekternde prosesser. Samtaler og samtaler om samtalerne* (3. utg.). Dansk Psykologisk Forlag.
- Anderson H & Jensen, P. (2008). *Inspirasjon. Tom Andersen og reflekterende prosesser*. Gyldendal Akademisk.
- Anderson, H. & Goolishian, H. (1991). *Från påverkan til medverkan*. Mareld.
- Andreasen, S. M. (2018). *The Typology of Forgiveness, a Case Study of Othering & Belonging Amongst Refugees in Northern Norway* [Masteroppgave, UiT Norges arktiske universitet]. <https://munin.uit.no/handle/10037/13200>
- Arnstein, S. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224.
- Ballovara, M. (15.12.2021). Mener at regjeringen overprover Høyesterettsdom. NRK. https://www.nrk.no/sapmi/fosen-dommen_-_regjeringen-legger-opp-til-a-overprove-hoyesterett-1.15772694
- Balto, A. (1997). *Sámi mánaidbajásgeassin nuppástuvvá*. Ad Notam.
- Barth, F. (1998). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Waveland Press.
- Barth, F. (1999). Comparative methodologies in the analysis of anthropological data. I J. Bowen & R. Petersen (Red.), *Critical Comparisons in Politics and Culture* (s. 78). Cambridge University Press.
- Bartlett, C., Marshall, M. & Marshall, A. (2012). Two-eyed seeing and other lessons learned within a co-learning journey of bringing together indigenous and mainstream knowledges and ways of knowing. *Journal of Environmental Studies and Sciences*, 2, 331–340.
- Bartlett, C., Marshall, M., Marshall, A. & Iwama, M. (2015). Integrative science and two-eyed seeing: enriching the discussion framework for healthy communities. I L. K. Hallström, N. P. Guehlstorf & M. W. Parkes (Red.), *Ecosystems, Society, and Health: Pathways Through Diversity, Convergence, and Integration* (s. 280–326). De Gruyter.
- Benjaminen, T. A., Eira, I. M. G. & Sara, M. N. (Red.). (2015). *Samisk reindrift, Norske myter*. Fagbokforlaget.
- Berg, G. (2012). Skammens kompass: Fire retninger i en skamproduserende tid. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 360–364. <https://psykologtidsskriftet.no/fra-praksis/2012/04/skammens-kompass-fire-retninger-i-en-skamproduserende-tid>

- Boine, E. M. (2005). *Fra far til sønn – kjønnsperspektiv og sosial kompetanse i samisk sammenheng* [Masteroppgave]. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Boine, E. M. (2012). Minoritetskultur i barneverninstitusjon. *Tidskrift for børne- og ungdomskultur – BUKS*, 56, 33–52.
- Boine, R. (2007). *Meningsfulle verdier for par – i samisk kontekst* [Masteroppgave]. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Boine, R. (2011). Meahcce-terapija med samiske familier. *Fontene*, 10, 53–59.
- Bourdieu, P. (1993). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Braithwaite, J. & Braithwaite, V. (2001). Shame, shame management and regulation. *Shame Management Through Reintegration*, 3–69.
- Braithwaite, J. (2002). Setting standards for restorative justice. *British Journal of Criminology*, 42(3), 563–577.
- Bull, T. (2002). *Kunnskapspolitikk, forskningsetikk og det samiske samfunnet. Samisk forskning og forskningsetikk*. Forskningsetiske komiteers skriftserie, nr. 2/2002. Forskningsetiske komiteer, 6–21
- Bø, I. & Schiefloe, P. M. (2007). *Sosiale landskap og sosial kapital. Innføring i nettverkstenkning*. Universitetsforlaget.
- Børtnes, J. (1999). *Den dialogiske fordring – Mikhail Bakhtin og vår tid*. Ad Notam Gyldendal.
- Cardinal, L. (2001). What is an indigenous perspective? *Journal of Native Education*, 25, 180–182.
- Christie, N. (1977). Conflicts as property. *British Journal of Criminology*, 17(1), 1–19.
- Dale, G. (2006). *Fra konflikt til samarbeid. Grunnbok i konfliktarbeid med ungdom*. Cappelen Damm.
- Drewery, W. S., Hooper, A., MacFarlane, D., MacManemin, D. P. & Winslade, J. (1998). *School, Family, and Community Group Conferencing. Proposal to the Ministry of Education*. University of Waikato.
- Drugge, A.-L. (2016). *Ethics in Indigenous Research: Past Experiences – Future Challenges*. Umeå University, Faculty of Arts, Centre for Sami Research.
- Duran, E. & Duran, B. (1995). *Native American Postcolonial Psychology*. State University of New York Press.
- Durie, M. (1994). *Whaiora. Maori Health Development*. Oxford University Press
- Dysthe, O. (2001). *Dialog, samspel og læring*. Abstrakt forlag.
- Eidheim, H. (1971). *Aspects of the Lappish Minority Situation*. Universitetsforlaget.
- Ellingsen, I. T. & Skjefstad, N. S. (2015). Anerkjennelse, myndiggjøring og brukermedvirkning. I I. T. Ellingsen, L. Irene, B. Berg & L. C. Kleppe (Red.), *Sosialt arbeid. En grunnbok* (s. 97–111). Universitetsforlaget.
- Elliott, E. M. (2011). *Security, with care. Restorative Justice and Healthy Societies*. Nova Scotia Fernwood Publ.
- Englund, P. (2018, 10. juli). Den lille historien. *Klassekampen*.
- Fairclough, N. (2001). Critical discourse analysis as a method in social scientific research. *Methods of Critical Discourse Analysis*, 5(11), 121–138.
- Fairclough, N. L. (2006). *Language and Globalization*. Routledge.
- Fairclough, N. L. & Wodak, R. (1997). *Critical Discourse Analysis*. SAGE.

- Foss, E. (2009). *Den omsorgsfulle væremåte: en studie av voksnes væremåte i forhold til barn i barnehagen* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Bergen.
- Foss, E. M. (2016). *Dialogens paradoks: Framveksten av «gjenopprettende prosesser» i Norge* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Foss, E. M. & Hydle, I. (Red.). (2017). *Youth as Architects of Peace? Street Mediation at the Norwegian Red Cross and Other National Red Cross Unions*. Springer.
- Fox, D. (2004). Restorative justice: The current use of family group conferences in the British youth justice system. *Kriminologija & Socijalna Integracija*, 12(2), 127–136.
- Fugelli, P. (1975). *Tilbake til huslegen; søkelys på norsk medisin*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Fuglestad, O. L. & Mørkeseth, E. (1993). Kommunikasjon som produksjon av mening – introduksjon til semiotisk kommunikasjonsteori. Del 1. I O. L. Fuglestad & E. Mørkeseth (Red.), *Kommunikasjon som møte mellom kulturer* (Tidvise skrifter, Bd. 5, s. 5–28). Høgskolen i Rogaland.
- Galvagno, M. & Dalli, D. (2014). Theory of value co-creation: A systematic literature review. *Managing Service Quality*, 24(6), 643–683. <https://doi.org/10.1108/MSQ-09-2013-0187>
- Gandhi, L. (1998). *Postcolonial Theory: a Critical Introduction*. Columbia University Press.
- Gaup, A. M. (2003). Joikesfærens verdier. I E. H. Eriksen (Red.), *Árvvut – Árvo – Vierhtie – Samiske verdier* (s. 189–193). Davvi Girji.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures/Selected Essays*. Basic Books.
- Geertz, C. (1983). *Local Knowledge. Further Essays in Interpretive Anthropology*. Basic Books.
- George, G. (2011). *Navigating Beyond the Compass. Shame, Guilt and Empathy in Restorative Practices in the School Setting*. <http://www.rpforschools.net/articles-about-theory-and-philosophy.html>
- Gerhardsen, E. (2010a). Hvorfor er det så vanskelig å fortelle om vold og seksuelle overgrep? Erfaringer fra behandling av barn og unge i samiske miljøer. I A. Silviken & V. Stordahl (Red.), *Samisk psykisk helsevern. Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer* (s. 123–149). ČálliidLágádus.
- Gerhardsen, E. (2010b). «Jeg skjønner meg ikke på dem» – Om kulturelle faktorer i kommunikasjon. I A. Silviken & V. Stordahl (Red.), *Samisk psykisk helsevern. Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer* (s. 69–182). ČálliidLágádus.
- Gilligan, R. (2000). *Promoting Resilience: A Resource Guide on Working with Children in the Care System*. Academia.
- Glasl, F. (1997). *Konfliktmanagement. Ein Handbuch für Führungskräfte, Beraterinnen und Berater*. Paul Haupt Verlag.
- Gluckman, M. (1961). Ethnographic data in British social anthropology. *The Sociological Review*, 9(1), 5–17.
- Gluckman, M. (2006). *Closed Systems and Open Minds: The Limits of Naivety in Social Anthropology*. Transaction Publishers.
- Goffman, E. (1956/2022). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Penguin Books.
- Gullestad, M. (2002). *Det norske sett med nye øyne*. Universitetsforlaget.
- Gullestad, M. (2007). *Picturing Pity: Pitfalls and Pleasures in Cross-Cultural Communication: Image and Word in a North Cameroon Mission*. Berghahn Books.
- Haraway, D. (1988). Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*, 14(3).

- Harding, S. (1986). *The Science Questions in Feminism*. Cornell University Press
- Harris, L., Sachs, S. M. & Morris, B. (2011). *Re-Creating the Circle: The Renewal of American Indian Self-Determination*. University of New Mexico Press.
- Hasund, I. K. & Hydle, I. (2007). *Ansikt til ansikt. Konfliktrådsmedling mellom gjerningsperson og offer i voldssaker*. Cappelen Akademisk Forlag.
- Havnen, K. J. S. & Christiansen, Ø. (2014). *Kunnskapsstatus om familieråd – Erfaringer og effekter*. Regionalt kunnskapssenter for barn og unge (RKBU Vest). Uni Research Helse.
- Henriksen, J. E. (1999). På lavvotur. Om nettverkstradisjoner i det samiske samfunn. *Nordisk Sosialt Arbeid*, (1).
- Henriksen, J. E. (2004a). Den samiske storfamilien i et nettverksperspektiv. I I. M. Tronvoll, A. Moe & J. E. Henriksen (Red.), *Hjelp i kontekst. Praksis, refleksjon og forskning* (s. 40–59). Iðut.
- Henriksen, J. E. (2004b). Det kultur-kontekstuelle nettverksdiagrammet som redskap i familieråd og nettverksarbeid. I I. M. Tronvoll, A. Moe & J. E. Henriksen (Red.), *Hjelp i kontekst. Praksis, refleksjon og forskning* (s. 60–72). Iðut.
- Henriksen, J. E. (2007). *Særlige samiske normer og verdier? Lavvoen som metafor og som redskap*. Nesna.
- Henriksen, J. E. (2008). They can never take my dignity. Social and cultural capital among reindeerherders in Finnmark. I P. Huse (Red.), *Northern Imaginary*. Delta Press.
- Henriksen, J. E. (2009). Samisk sosialt arbeid – fra ildsjeler til institusjonalisering. I A. B. Grønningssæter (Red.), *Sosialt arbeid. Tilbakeblikk – utfordringer – visjoner* (s. 157–170). Fellesorganisasjonen (FO).
- Henriksen, J. E. (2013). Refleksjoner om avdekking av seksuelle overgrep i små lokalsamfunn. I B. P. Bø, N. Hermansen & O. Stenberg (Red.), *Sosialfaglige utfordringer på nye arenaer – stemmer fra nord* (s. 75–96). Orkana Akademisk Forlag.
- Henriksen, J. E. (2015). The extended Sámi family in a social network perspective. I C. Fejo-King & P. Mataira (Red.), *Expanding the Conversation. International Indigenous Social Workers' Insights into the Use of Indigenist Knowledge and Theory in Practice* (s. 113–130). Magpie Ghoose Publishing.
- Henriksen, J. E. (2022). *Mekling i reindriften. En dybdeanalyse av noen meklingserfaringer i forbindelse med Landbruksdirektoratets utredning om mekling som instrument for å løse konflikter i reindriftnæringen*. UiT Norges arktiske universitet.
- Henriksen, J. E. (under publisering a). Birgejubmi som samisk relasjonell helse. I N. Siverstsen, G. Mehus & L. Okstad (Red.), *Samisk helse- og kulturforståelse i praksis*. Cappelen forlag.
- Henriksen, J. E. (under publisering b). Lea go luonddu min sogalaš? Ja mo hálddašit dan gaskavuoda? [Er vi i slekt med naturen? Og hvordan forvalter vi dette slektskapet?]. *Sámi Dieđalaš Áigečala*.
- Henriksen, J. E. & Hydle, I. (2016). Participatory handling of conflicts in Sámi areas. *International Social Work*, 59(5), 627–639. <https://doi.org/10.1177%2F0020872816650731>
- Henriksen, J. E. & Hydle, I. (2018). *Soabahallan. Samisk mekling i reindriften*. UiT Norges arktiske universitet. U. N. A. Universitet.

- Henriksen, J. E. & Hydle, I. (2021). Sámi reindeer herding as resilient way of life. I H. N. Weaver (Red.), *The Routledge International Handbook of Indigenous Resilience* (s. 257–270). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003048428>
- Henriksen, J. E. & Larsen, T. (2023). Kan urfolkskunnskap og kolonialiseringsbevissthet bidra i til det grønne skiftet? I H. Glemmestad, M. S. Isaksen & O. H. Kråkenes (Red.), *Grønt sosialt arbeid. Grønn omstilling i helse- og sosialfaglig praksis* (s. 115–131). Fagbokforlaget.
- Henriksen, J. E., Hydle, I. & Kramvig, B. (2019a). Applying a decolonized understanding in healing processes. I J. E. Henriksen, I. Hydle & B. Kramvig (Red.), *Recognition, Reconciliation and Restoration. Applying a Decolonized Understanding in Social Work and Healing Processes* (s. 9–27). Orkana Akademisk.
- Henriksen, J. E., Hydle, I. & Kramvig, B. (Red.). (2019b). *Recognition, Reconciliation and Restoration. Applying a Decolonized Understanding in Social Work and Healing Processes*. Orkana Akademisk.
- Hermann, T., Alfani, F. B., Chacine, A., Døring, N., Dudeck, S., Elster, J., Fjellheim, E., Henriksen, J. E., Hermansen, N., Holmberg, A., Kramvig, B., Keskitalo, A. M. N., Omma, E. M., Saxinger, G., Scheepstra, A. & Schot, J. V. D. (2023). *Roadmap to Decolonial Arctic Research. Comprehensive Policy-Brief to the EU Commission*. <https://phaidra.univie.ac.at/detail/o:1653557>
- Hessen, D. O. (2020). *Verden på vippepunktet. Hvor ille kan det bli?* Res Publica.
- Hodne, Ø. (2005). *Folkelige værvarsler. 1900 værmerker fra hele landet*. Cappelen Damm.
- Hoem, A. (1976). *Yrkesfelle, sambygding, same eller norsk?* Universitetsforlaget.
- Holmberg, Á. (2021). *Working Towards Ethical Guidelines for Research Involving Sámi. A Discussion Paper on the Work Done So Far and Considerations on a Process to Develop Common Guidelines*. Sámiráddi.
- Honneth, A. (2008). *Kamp om anerkjennelse: om de sosiale konfliktenes moralske grammatikk*. Pax. <https://munin.uit.no/handle/10037/19371>
- Hydle, I. (2001). *Murder Without Motive: An Anthropological Study of a Criminal Case*. Department of Anthropology, Faculty of Social Sciences, University of Oslo.
- Hydle, I. (2004). *Prosjektet «Megling i voldssaker» ved Konfliktrådet for Hordaland: evalueringsrapport (8271175351)*. Høgskolen i Agder.
- Hydle, I. (2013). Youth justice and restorative justice in Norway. I K. van Wormer & L. Walker (Red.), *Restorative Justice Today. Practical Applications* (s. 63–74). Sage Publications.
- Hydle, I. (Red.). (2017). *Visualizing action research in the ALTERNATIVE context*. Routledge.
- Hydle, I. & Bredal, A. (2011). *Erfaringer med dialog i tvangsekteskapsaker*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Hydle, I. & Hasund, I. K. (2004). Evaluating a Norwegian RJ project: Mediation as supplement to punishment in cases of serious violence. *Newsletter of the European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice*, 5(2), 1–3.
- Hydle, I. & Henriksen, J. E. (2022). Restoring justice and environmental knowledge in Sámi reindeer husbandry. I B. Pali, M. Forsyth & F. Tepper (Red.), *The Palgrave Handbook of Environmental Justice* (s. 505–530). Palgrave Macmillan.

- Hydle, I. & Seeberg, M. L. (Red.). (2017). *Difference as Culture: Roots and Implications of a Mode of Framing*. Routledge.
- Hydle, I., Værland, A., Hasund, I. K. & Konfliktregimer. (2005). *Konfliktråd i fengsel: rapport fra et prosjekt 2003/2004*. Høgskolen i Agder. <https://uia.brage.unit.no/uia-xmlui/handle/11250/135007>
- Indre Finnmark Familievernkontor. (2005). *Om kultursensitivitet i behandling. Teoretisk tilnærming og metodeutvikling i møte med det flerkulturelle*. Indre Finnmark Familievernkontor, Karasjok.
- Ingold, T. (2018). *Knowing from the Indigenous North*. Routledge.
- Janelle, S. (2003). Peacemaking circles: The original dispute resolution of aboriginal people emerges as the new alternative dispute resolution. *Hamline Journal of Public Law and Policy*, 24(2), 329–367.
- Jávo, C. (2010). *Kulturens betydning for oppdragelse og atferdsproblemer*. Universitetsforlaget.
- Jernsletten, J. (2000). *Dovletjet Jirreden. Konstekstuell verdiformidling i et sørsamisk miljø* [Masteroppgave]. UiT Norges arktiske universitet.
- Joks, S. (2007). Boazodoalu máhtut áiggis áigái: etniid doaimba árbevirolaš oahpaheamis boazodoalus. *Diedut*, (3).
- Kapferer, B. (2005). Situations, crisis, and the anthropology of the concrete. The contribution of Max Gluckman in social analysis. *Social Analysis. The International Journal of Anthropology*, 49(3), 38. <https://doi.org/10.3167/015597705780275110>
- Kemi, R. (2004). *Barndom, nåtid og fremtid* [Masteroppgave]. NTNU.
- Kjellberg, E. (2001). *Man kan inte så noga veta. Barnepsykiatriske utredningar tillsammans med sosiocaltjenesten. Praktik och forskning genom reflekterande processer*. Marelid.
- Kramvig, B. (1999). I kategoriens vold. I H. Eidheim (Red.), *Samer og nordmenn: temaer i jus, historie og sosialantropologi*, (s. 117–139). Cappelen Damm.
- Kramvig, B. (2020). Landskap som hjem. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 31(1-02), 88–102. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2898-2020-01-02-08>
- Krenak, A. (2021). *Ideer for å utsette verdens undergang* (S. Normann, Overs.). Camino.
- Kvidal, T. & Nygaard, V. (2009). *Sosikulturelle spenninger: stedsidentitet i fire nordnorske kommuner* (Norut Alta-Áltá rapport). Norut Alta-Áltá.
- Landbruks- og matdepartementet. (2016). *Jordskifterettens kompetanse knytte til interne forhold i reindriften*.
- Landbruksdirektoratet. (2016). *Utfordringer for selvstyre i reindrifsnæringen. Tiltak for å nå mål om bærekraftig reindrift*.
- Landbruksdirektoratet. (2023). *Mekling i reindriften. Utredning av meklingsbestemmelsen i reindriftsloven § 73*.
- Latour, B. (2007). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oup Oxford.
- Latour, B. (2011). From multiculturalism to multinaturalism: What rules of method for the new socio-scientific experiments? *Nature and Culture*, 6(1), 17. <https://doi.org/10.3167/nc.2011.060101>
- Latour, B. (2012). *We Have Never Been Modern*. Harvard University Press.
- Lave, J. & Etienne, W. (1991). *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge University Press.

- Lederach, J. P. (1995). *Preparing for Peace: Conflict Transformation Across Cultures*. Syracuse University Press.
- Lederach, J. P. (2005). *The Moral Imagination: The Art and Soul of Building Peace*. Lavoisier.
- Lexau, T. (2017). *Juridisk sett – et oppgjør med jussen og et forslag til fornyelse-konstruktiv konflikthåndtering-advokatvirksomhet for en ny tidsalder*. Frydenlund.
- Lindner, E. (2006). *Making Enemies: Humiliation and International Conflict*. Greenwood Publishing Group.
- Lindner, E. G. (2003). Humiliation or dignity: Regional conflicts in the global village. *The International Journal of Mental Health, Psychosocial Work and Counselling in Areas of Armed Conflict*, 1(1), 48–63.
- Marshall, T. F. (1996). The evolution of restorative justice in Britain. *European Journal of Criminal Policy and Research*, 4(4), 21–43.
- Marthinsen, E. (2003). *Sosialt arbeid og symbolsk kapital i et senmoderne barnevern* [Doktorgrdsavhandling]. NTNU.
- Mellin-Olsen, B. (Red.) (2019). *Ungdomsenheten Vest Bjørgvin fengsel*. Kunnskapsforlaget.
- Meløe, J. (1979). *Notater i vitenskapsteori til gruppene humaniora og samfunnsvitenskap med fiskerifag*. UiT Norges arktiske universitet.
- Moore, D. & McDonald, J. M. (2002). *Transforming Conflict*. Transformative Justice Australia.
- Morris, A. (2004). Youth justice in New Zealand. *Youth Crime and Youth Justice: Comparative and Cross-National Perspectives*, 31, 41–52.
- Munkejord, M. C., Hætta, S., Eira, J. B., Giæver, A., Henriksen, J. E., Mehus, G., Ness, T. M. & Silan, W. (Red.). (2021). *Coming of Age in Indigenos Societies* [Fotobok]. Susannefotoforlag
- Møllersen, S. (2009). Den som tier samtykker – eller ikke. Kulturforståelse og samhandling med den samiske pasienten. *Utposten*, (8), s. 14–18.
- Møllersen, S., Stordahl, V., Eira- Åhren, I. M. & Tørrer, G. (2016). *Reindriftas hverdag. Interne og eksterne forhold som påvirker reineiere*. NBR-NRL, SANKS, Helse Finnmark.
- Nathanson, D. L. (1992). *Shame and Pride. Affect, Sex and The Birth of the Self*. Norton.
- Nergård, J. I. (2019). *Dialoger med naturen. Etnografiske skisser fra Sápmi*. Universitetsforlaget.
- Nielsen, K. (1979). *Lappisk (samisk) ordbok. Lapp dictionary* (2. utg., Bd. 1). Universitetsforlaget.
- Nordanger, D. & Braarud, H. C. (2014). Reulering som nøkkelbegrep og toleransevinduet som modell i ny traume psykologi. *Tidskrift for norsk psykologiforening*, 07.
- NOU 2001: 35. (2001). *Forslag til endringer i reindriftsloven*. Landbruksdepartementet.
- Nymo, R. (2011). *Helseomsorgssystemer i samiske markebygder i nordre Nordland og Sør-Troms: praksiser i hverdagslivet: «En ska ikkje gje sæ over og en ska ta tida til hjelp»* [Masteroppgave]. UiT Norges arktiske universitet.
- Nystad, K. (2003). *Mannen mellom myte og modernitet*. Vett og viten.
- Oskal, N. (1998). Nomaden- tenkning om nomader og nomadetenkning. *Reindriftsnytt – Boazodoallu-oddasat*, (2).
- Oskal, N. (2000). On nature and reindeer luck. *RANGIFER*, 20(2–3), 175–180.

- Oskal, N. & Sara, M. N. (2001). Reindriftssamiske sedvaner og rettsoppfatninger om land. I NOU 2001:34. *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger – bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget* (s. 249–288). Justis- og beredskapsdepartementet.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Actions*. Cambridge University Press.
- Ostrom, E., Gardner, R. & Walker, J. (1994). *Rules, Games & Common-pool Resources*. The University of Michigan Press.
- Ot.prp. nr. 25 (2006–2007). *Om lov om reindrift (reindriftsloven)*. Landbruks- og matdepartementet.
- Peltier, C. (2018). An application of two-eyed seeing: Indigenous research methods with participatory action research. *International Journal of Qualitative Methods*, 17(1). <https://doi.org/10.1177/1609406918812346>
- Petterson, K. (2017). *Soabahallan – aktuell rettspraksis*. Analysenotat til Soabahallanprosjektet.
- Porsanger, J. & Guttorm, G. (2011). *Working with Traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics: Writings from the Arbediehtu Pilot Project on Documentation and Protection of Sami Traditional Knowledge*. Sámi allaskuvla.
- Reindriftsloven. (2007). *Lov om reindrift (LOV-2007-06-15-40)*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2007-06-15-40>
- Reindriftslovutvalget. (2022). *Forslag til endret reindriftslov*. Sametinget.
- Risberg, M. (2024, 6. juni). Jakter samisk oppslutning om industriutvikling i nord. *Aftenposten Innsikt*, (6/17), s. 10.
- Rosenberg, M. B. (2018). *Ikke-volds kommunikasjon. «Giraffspråk» – et språk for livet* (M. Carlsen, Overs.). Tanum.
- Sachs, L. (1987). *Medisinsk antropologi*. Liber.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.
- Sametinget. (1996). *Sametingets merknad om konfliktråd i reinbeiteområde*.
- Sametinget. (2016). *Meahcci – et grunnlag for identitet, kultur og birgejupmi*.
- Sannhets- og forsoningskommisjonen. (2023). *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner, 19 (2022–2023)*.
- Sárá, M., Kåven, B., Eira, J. H., Jernsletten, J., Nordal, I., Solbakk, A., Jon, T. & Leirvåg, O.-G. (2000). *Stor norsk-samisk ordbok. Dáru – sámi sátnegirji*.
- Sara, M. N. (1992). Boazudoallulahki ja boazudoalupolitihkka. *Dieđut*, 2.
- Sara, M. N. (2013). *Siida ja siiddastallan. Å være en siida – om forholdet mellom siidatradisjoner og videreføringen av siidasystemet/Being siida – on the relationship between siida tradition and continuation of the siida system* [Doktorgradsavhandling]. Sámi Allaskuvlla, Guovdageaidnu.
- Sara, P. A. (2007). *Birget – hvordan klarer enslige reindriftsutøvere uten driftsenhet i vest-Finnmark å være selvhjulpne* [Bacheloroppgave]. Høgskolen i Finnmark.
- Saus, M. (1997). *Å se; utfordringer for barnevernet i møte med det flerkulturelle samfunnet* [Hovedfagsoppgave]. UiT Norges arktiske universitet.

- Saus, M. (2004). *Kontekstuelt barnevern – barnevern i samisk kontekst* [Doktorgradsavhandling]. UiT Norges arktiske universitet.
- Saus, M., Boine, R. & Kemi, R. (2005). *Om kultursensitivitet i behandling. Teoretisk tilnærming og metodeutvikling i møte med det flerkulturelle*. Indre Finnmark Familievernkontor.
- Seikkula, J. & Eliassen, H. (Red.). (2006). *Reflekterende prosesser i praksis. Klientsamtaler, veiledning, konsultasjon og forskning*. Universitetsforlaget.
- Sjöberg, M. (1989). Att popularisera historien: En intervju med Peter Englund. *Kronos: historia i skola och samhälle*, (1), 47–52.
- Skårland, T. (2017). *Pasienters erfaringer med behandlingsmetoden «Meahcceterapiija» ved SANKS – Familieavdelingen*. [Masteroppgave]. UiT Norges arktiske universitet.
- Sommerfelt, A. (1993). *Rett, moral og tro i konfliktbehandling (Norsk Sosialantropologi 1993 – et utsnitt*. Rapport mars 1993). Norsk Forskningsråd.
- Stengers, I. (1997). *Power and Invention: Situating Science* (Bd. 10). University of Minnesota Press.
- Swanson, H. A., Lien, M. E. & Ween, G. B. (2018). *Domestication Gone Wild: Politics and Practices of Multispecies Relations*. Duke University Press.
- Sætra, G. (2024, 27. mai). Rettsapparatet er rette staden for å fastsette retten til land og vatn i Finnmark. NRK. <https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/genialt-a-la-hogsterett-avgjere-eigedom retten-i-finnmark-1.16899170>
- Thorslund, B. D. (2013). Barrierer for reindriftsutøvere i møtet med Nav. I B. P. Bø, N. Hermansen & O. Stenberg (Red.), *Sosialfaglige utfordringer på nye areaner – stemmer fra nord* (s. 97–117). Orkana Akademisk.
- Turi, A. L. & Bals, M. (2008). *Kautokeinoprojektet – fra krisetiltak til forebyggende arbeid 2006–2007. Rapport*. Samarbeidsprosjekt mellom Kautokeino kommune og Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern. Helse Finnmark.
- Udtja-Lasse. (2007). *Begrav mitt hjärta vid Udtjajaure*. Emma publishing
- Ulleberg, I. & Jensen, P. (2017). *Systemisk veiledning i profesjonell praksis*. Fagbokforlaget.
- Vanfraemchen, I., Aertsen, I. & Willemsens, J. (Red.). (2010). *Restorative Justice Realities*. Eleven International
- Vik, S., Børfjord, F. N. & Jakobsen, R. (2022, 11. mars). Sier nei til billig strøm i 30 år. NRK. <https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/grenseland-as-tilbyr-strom-i-30-ar-for-10-ore-pr-kilowatt-time-om-de-far-bygge-davvi-vindpark-1.15887011>
- Waldegrave, C., Tamasese, K., Tuhaka, F. & Campbell, W. (2003). *Just Therapy – a Journey. A Collection of Papers from the Just Therapy Team, New Zealand*. Dulwich Center Publications.
- Wenger, E., McDermott, R. A. & Snyder, W. M. (2002). *Cultivating Communities of Practice: A Guide to Managing Knowledge*. Harvard Business Press.
- Wenger, E. C. (1998). *Communities of Practice: Learning, Meaning and Identity*. Cambridge University Press.
- Wenger, E. C. (2000). Communities of practice and social learning systems. *Organization*, 2, 225–246.
- White, M. (2006). *Narrativ Teori*. Hans Reitzels Forlag.

- Wilson, S. (2008). *Research in Ceremony: Indigenous Research Methods*. Fernwood Publishing.
- Wright, A. L., Gabel, C., Ballantyne, M., Jack, S. M. & Wahoush, O. (2019). Using Two-Eyed Seeing in Research With Indigenous People: An Interative Review. *International Journal of Qualitative Methods*, 18, 1–19. <https://doi.org/10.1177%2F1609406919869695>
- Young, R. J. C. (2001). *Postcolonialism. A Historical Introduction*. Blackwell Publishing
- Young, R. J. C. (2003). *Postcolonialism. A Very Short Introduction*. Oxford University Press.

Om forfatterne

Jan Erik Henriksen er nordsamisktalende, dosent i sosialt arbeid ved UiT Norges arktiske universitet og leder av forskningsgruppen Indigenous Voices. Hans forskningsinteresser er sosiale relasjoner, bærekraft og urfolks forhold til naturen, konflikthåndtering, forsoning og gjenoppretting.

Ida Hydle er utdannet lege og sosialantropolog og har som professor to og emerita ved UiT Norges arktiske universitet og OsloMet – storbyuniversitetet i mange år vært medlem i IVO og samarbeidet tett med Henriksen. Hennes forsknings-, formidlings- og veiledningsinteresser er kommunikasjon, dialog, konflikthåndtering, forsoning, gjenoppretting og urfolksforskning.